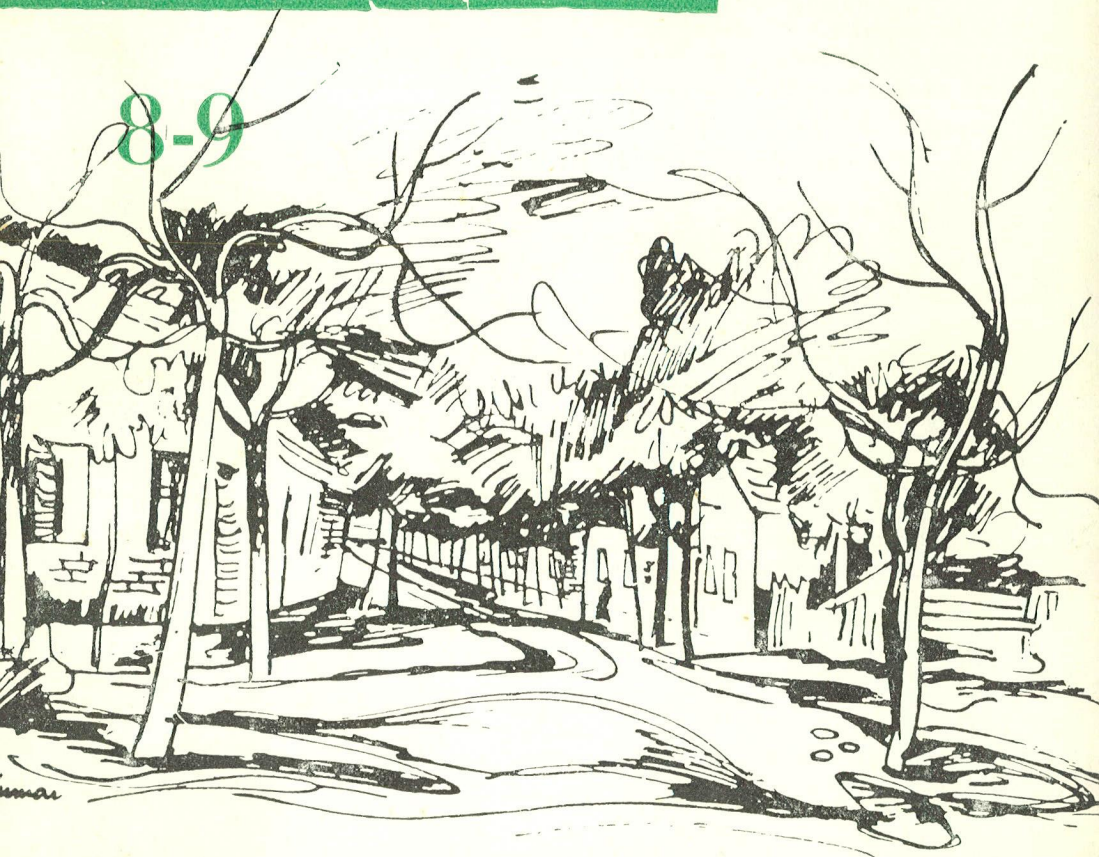

ALD

IRODALMI
MŰVÉSZETI
TÁRSADALMI
FOLYÓIRAT

8-9

1956

Augusztus-Szeptember

XX. évfolyam

TARTALOMMUTATÓ

	Oldal
<i>Dusán Popovics</i> : Kultúregyesületeink fogyatékoságairól és új távlatairól — — — — —	565
<i>Burány Béla</i> : Alvó villamosok (vers) — — — — —	574
<i>Major Nándor</i> : Naponta meg kell vívni a harcot (novella) — — —	575
<i>Burkus Valéria</i> : Munka után (vers) — — — — —	584
<i>Saffer Pál</i> : Emlék (novella) — — — — —	585
<i>Sinkó Ervin</i> : Bankett Blitvában (tanulmány) — — — — —	589
<i>Laták István</i> : Kis beteg fölé hajolva (elbeszélés) — — — — —	599
<i>Szrečko Koszovel</i> : Versek — — — — —	603
<i>Szirmai Károly</i> : A feladat (novella) — — — — —	606
<i>Kvazimodó-Braun István</i> : Különös főpróba (színdarabrészlet) — —	610
<i>Ray Bradbury</i> : 451 Fahrenheit (regény) — — — — —	624

ÉLET ÉS DOKUMENTUM

<i>Rehák László</i> : Lényegtelen és lényeges dolgokról — — — — —	634
<i>Sinkó Ervin</i> : Páris 1956 nyarán — — — — —	642

ÍRÓK — KÖNYVEK

<i>Bori Imre</i> : Irástudók a történelem viharában — — — — —	647
<i>Bori Imre</i> : Elbeszélések az abszurdum határán — — — — —	652
<i>Tomán László</i> könyvismertetései — — — — —	654

KIÁLLÍTÁS

<i>Begovics Imre</i> : Egy fénykéпкиállítás margójára — — — — —	657
A címlapon <i>Sztane Kumar</i> rajza	

Dusán Popovics

Kultúregyesületeink fogyatékoságairól és új távlatairól

A szocialista demokrácia rendszerének fejlődésével, a munkás-önigazgatás és a társadalmi igazgatás bevezetésével létrejött hatalmas eredmények új lehetőségeket nyitottak társadalmi életünk kibontakozásához, de ezzel egyidejűleg számtalan új problémát is felvetettek melyek közül jelentős helyet foglalnak el közművelődési politikánk kérdései.

Társadalmi életünk demokratizálódása nemcsak az alkotóknak adott ösztönzést és munkakedvet a művészi alkotó munka különböző ágazataiban s teremtett új feltételeket a gazdagabb és fejlettebb művészi munkához, de ugyanakkor széleskörű mozgalmat épített ki, számtalan embert kapcsolt be a kulturmunkába, akik tevékenyen vesznek részt az iskolabizottságok, a közművelődési intézmények társadalmi igazgatásának, továbbá a népbizottságok községi és járási tanácsainak munkájában. A kultúra és a közművelődés kérdései igen széles kört foglalkoztatnak, megvitatják azokat a sajtóban, s a különböző társadalom-politikai szervezetekben, de ami különösképpen nagy jelentőséggel bír, határozott álláspontok jönnek létre és éles küzdelem folyik művészeti és kulturális életünk szocialista koncepciójáért. A kultúra és a közművelődés adminisztratív irányítása helyett, mi ma már kialakult erővel rendelkezünk, (emberekkel és azok aktivizálásának és konkrét hatásának megfelelő módszerével) melyek meglehetősen széles körben hatnak, s eléggé szervezeten, hogy művészeti és kulturális életünket minél szorosabb kapcsolatba hozzák a néppel és annak szocialista törekvéseivel. Elérkeztünk fejlődésünknek ahhoz az állapotához, amikor tevőlegesen kapcsolhatjuk be társadalmunkat a kulturális kérdések sokoldalú megvilágításába és kultúránk kibontakozásának minél közvetlenebb elősegítésébe.

Mind nagyobb érdeklődést tapasztalhatunk, főleg a városi lakosság részéről, a kultúra és a művészet kérdései iránt, s ezzel párhuzamosan tanúi vagyunk azon erők gyarapodásának, melyek a tőlünk idegen eszmei hatásokkal, a kispolgári szellemmel, továbbá a művészek és a kulturmunkások társadalmi kötelezettségeinek felelőtlen teljesítésével szállnak szembe. Kulturális életünkben mind élénkebb harc folyik a határozott eszmei és esztétikai irányvonallért. Ez a harc

külön jelentőséggel bír a társadalmi öngazgatás viszonyaiban, ahol az irányítás adminisztratív módszerét az eszmei harc meghatározott formái váltották fel, s ahol most sokkal nagyobb befolyással bír annak a számtalan embernek az eszmei-politikai érettsége, aki az önkormányzati szervezetekben és a társadalmi igazgatásban vesz részt s akár közvetlenül, akár közvetve hatást gyakorol e szervek minőségi működésére. Nem kétséges, hogy az önkormányzati testületek, de az egész szocialista demokrácia rendszerének gyorsabb fejlődése is nagy mértékben függ majd polgáraink szocialista öntudatának további sokoldalú fejlődésétől és megszilárdulásától.

A kulturális és közművelődési tevékenység számtalan formában nyilatkozik meg, így például a népegyetemeken (s azok különleges ágazataiban, mindenekelőtt a munkás-egyetemen), a könyvtárakban és olvasótermekben, az ifjúsági dobogókon és katedrákon, a tanfolyamokban és szemináriumokban stb., s mindezek igen eredményes eszközöket jelentenek a haladó és tudományos világnézet tömeges terjesztésében. De másképpen áll a helyzet a műkedvelés igen fejlett területének nagy részén. Mert habár kultúregyesületeink sok tekintetben különböznek egymástól: mások nagyságban, alosztályuk számánál, legfőbb tevékenységi ágazatuknál, alapítási idejüknel fogva, s különböznek már aszerint is egymástól, hogy városi vagy falusi egyesületek, mégis mindegyiknél határozottan szembetűnnek egyes, csaknem valamennyiüknél közös, alapvető kérdések, főleg a városi egyesületeknél. Városainkban a kultúra és a szórakoztatás számtalan műkedvelői formája elavult, s az egyesületeknek már nincsenek meg azok a társadalmi és kulturális működési lehetőségeik, mint régen, viszont munkájuk formai és tartalmi részében, — ezt is többnyire a háborúelőtti időszakból örökölték, — sok a túlélt elem.

A legtöbb városi kultúregyesület munkájának tartalmában elég sok eszmeileg tisztázatlan megnyilvánulás kerül felszínre. Ezekben az egyesületekben leggyakrabban a folklór játssza a döntő szerepet, — nemcsak a táncokban, de más területeken, így a zenei és a színpadi előadásokban is, — emellett műsorukat jelentős mértékben szövi át a nemzeti romantika. A legtöbb egyesületnek nincsen kimondottan szocialista nevelőhatása még saját tagjaira sem, s előadásaival sem ilyen céllal szerepel a nyilvánosság előtt. Nagyon kevés az olyan egyesület, amelyekben ne iparosok, régi felfogásokat valló értelmiségiek, módosabb parasztok és hasonló elemek játszanának döntő szerepet. Munkájukban legtöbbször csak nagyon kevés kommunista vesz részt, azok is csaknem kizárólag a választmányban. Úgyszólván szabály, hogy a legtöbb egyesület a lakosság nemzeti összetétele szerint alakult, sokszor a képtelenségig következetesen.

Noviszádon például szerb, horvát, szlovák és ruszin kultúregyesületek működnek, Zomborban: szerb, horvát és magyar.

Az ilyen egyesületek működésében igen hasonló jelenségek észlelhetők. Itt vannak elsősorban a különféle, gyakran igen népes alosztályok, melyeknek működésében a vezetőség a kispolgári szellem hatása alatt, alig érzeteti befolyását. Így aztán az előadásokon, hangversenyeken és más egyesületi rendezvényeken az eszmeileg idegen nézeteket valló szakértő (rendező, karmester, táncitanító stb.) hatása érződik. S ilyen szakértők szép számmal vannak az egyesületekben, akik közül némelyek már a háború előtt is ilyen téren működtek, mások a megszállás alatti időben vagy pedig még ma is különös aktivitást fejtenek ki a különböző hitközségi bizottságokban stb. Műsorösszeállításnál, az előadásokat kiválasztó vitákban az ilyen szakértők rendszerint azt fogadtatják el, amit ők akarnak. A noviszádi „Szvetozár Markovics” szakszervezeti kultúregyesületben a legutóbbi időkig egy eszmeileg és politikailag idegen felfogású karmester vezette az énekkart, aki konokul szembezállt a választmány korszerűbb műsort sürgető kívánságával, úgyhogy az énekkar hangversenyein a múlt századból való nemzeti romantikával átszőtt szerzemények kerültek előadásra, amit aztán a nacionalista elemek viharos tapsal háláltak meg. A zrenyanini „Petőfi” kultúregyesületben hosszú viták folytak a vezetőség tagjai és a szakértők között az előadásra tűzendő színdarabokról, miközben az utóbbiak konokul kitartottak azon állításuk mellett, hogy nincsenek új magyar színdarabok. Amikor aztán a vezetőség ilyen színdarabokat szerzett és azokat sokszorosította, a szakértők passzív ellenállást tanúsítottak, s nem tűzték műsorra a színdarabokat.

Ezekben az egyesületekben rendszerint nem hiányzik a munkakör kiszélesítésére irányuló törekvés. A verseci „Petőfi” kultúregyesület keretében népegyetem is működik, az egyesület iskolásgyerekeket ruház fel, ösztöndíjakat ad stb. A noviszádi ruszin kultúregyesület helyiségeiben óvoda nyílt a ruszin gyermekeknek. Sok egyesület sport-szakosztállyal is rendelkezik, melyek rendszerint nemzeti jelleggel bírnak. Mindez tulajdonképpen a régi hagyományok felélesztését szolgálja olyan felfogásoktól vezetve, hogy az ilyen egyesületek a nemzeti érzület kiélésére valók, egyrészt a nagy-szerb nemzeti gondolat kifejezésére, másrészt a kisebbségi „nemzeti jogok védelmére és megőrzésére”.

Nem véletlen, hogy az ilyen egyesületekben időnként különféle politikai természetű kétszínűség mutatkozik. Így például a szuboticei „Népkör” a nemrég elhunyt Hegedüs József elvtársunk temetésével kapcsolatban arról vitatkozott, hogy az egyesületnek nincs pénze koszorúra, amikor viszont a két háború közötti időszakban ugyanennek az egyesületnek meghalt az elnöke, egy nagykereskedő, igen élénk

gyűjtési akcióba fogtak, hogy koszorút vásárolhassanak. Kátyon a magyar kultúregyesület a katolikus husvétot táncmulatság rendezésével akarta megünnepelni, erre a célra a szövetkezet helyiségeit kérte s az elé a kellemetlen választás elé állította a szövetkezeti vezetőséget, hogy amennyiben nem adja oda helyiségeit, akkor a reakciós elemek majd azt mesélik a faluban, hogy a szerbek nem adják oda termeiket mulatság céljából a magyaroknak; ha viszont átengedik azokat, akkor más reakciós elemek majd pravoszláv husvétra kérik el a szövetkezeti helyiségeket mulatság rendezésére, stb. Szerémség nyugati részének egyes falvaiban a kisebbségi kultúregyesületek már évek óta nem vesznek részt az állami ünnepek megünnepelésében, hanem azt átengedik a szerb és horvát egyesületeknek, míg maguk egyházi ünnepek alkalmával rendeznek előadásokat, és így tovább.

Műsoruk, társadalmi összetételük és szűkreszabott nemzeti keretük tekintetében nem sokban különböznek ezektől a (Noviszádon, Szuboticán és Zomborban működő) szakszervezeti kultúregyesületek sem.

Nyilvánvaló lett, hogy az ilyen műkedvelő egyesületek nem elégitik ki a mai kor emberének igényeit, ezért számos vita folyik ezekről a kérdésekről, helyenként megindult az ilyen kultúregyesületek átszervezése. Ennek a folyamatnak adnak ösztönzést a Közművelődési közösség közgyűlései, melyeken nyílt eszmei harc folyik a kultúrális munka haladó szempontjaiért. Ilymódon egyre határozottabban kialakul a közvélemény a kultúra egyes időszerű kérdéseiről és politikai előkészületek folynak az összes erők egyesítésére és az új munkamódszerek végrehajtására.

E kérdések megoldásánál kettős feladat áll előttünk. Először az egyes alosztályok önállósítása a kultúregyesületek konglomerátumából, a könyvtárak és olvasótermek, a népegyetemek, zenei alosztályok stb. kiválása az egyesületekből s így az eddigi alosztályok külön egyesületekbe és intézményekbe való szervezése saját társadalmi igazgatási szervükkel s azzal a céllal, hogy maguk köré gyűjtsék a könyv, zene és más kultúrális ténykedés barátait. Ugyanakkor ezzel megkezdődik a műkedvelő színjátszás határozottabb felszabadítása is a hagyományos formáktól, mert a régi egyesületekkel túlságosan sok régi aktivistát is örököltünk, sok régi munkamódszert, merev nemzeti formát és elavult világnézeti megnyilatkozást — s ezzel a műkedvelő színjátszás bekapcsolódik abba a felszabadulás után kiépített kultúrális munkamódszerbe, melyet a haladó erők eredményesen irányítanak, s amelyen keresztül hathatósan terjeszthetik eszmei befolyásukat. Másodsor, ha régebben fennálltak olyan jelentős okok, amelyek miatt külön nemzeti szervezeteket kellett létesíteni a kultúrmunkában, hogy bizonyos feltételek között, ami-

kor arra elkerülhetetlen szükség volt, igen konkrét módon jusson kifejezésre nemzeti egyenjogúsági politikánk, hogy ezáltal a kultúra terén a kisebbségi tömegek aktivizálása elérhető legyen s ezen keresztül politikai részvételüket is biztosítsuk, ma ezek a feltételek már gyökeresen megváltoztak. A szocialista demokrácia kiépítésével, különös tekintettel a munkás önkormányzat és a társadalmi igazgatás rendszerére, új utak nyíltak a különféle nemzetiségű emberek egymáshoz való közeledésének folyamatában. A különböző nemzetiségű dolgozók testvérisége az önkormányzatban és a kommunális rendszerben szilárd anyagi alapot kapott. Mind szélesebb körökben gondolkoznak és tevékenykednek az emberek egységes szocialista polgárok szempontjai szerint, akiknek elsősorban a szocialista közösség: Jugoszlávia lebeg a szeme előtt. Ilyen viszonyok eredményeként jutottak önkéntelenül kifejezésre és gyakorlati megvalósításra olyan törekvések, hogy el kell térni a párhuzamos nemzeti szervektől az iskolákban, és a közművelődés terén, amelyek magától értetődve többnyire a nacionalizmus párhuzamos ápolásává, a nemzeti különállás, a nemzeti elszigetelődés tevékenységévé fajulnak.

A konkrét helyi viszonyokból kiindulva törekedni kell a kultúregyesületek alosztályainak önállósítására s ezzel kiemelni őket szűk nemzeti kereteik közül, hogy reális kilátások nyiljanak előttük és kialakuljanak a kulturális élet negatív megnyilatkozásait háttérbe szorító munkatervék és azok a szervezeti formák, amelyekben a szocialista erők a legeredményesebben tevékenykedhetnek. Természetesen nem gyors, kampányszerű akciókról van szó, hanem a haladó erők bevetéséről egy összetett folyamatban s a progresszív törekvések támogatásáról ebben a folyamatban.

Ilyen szempontból egyes városokban és nagyobb falvakban már történtek is intézkedések, sőt megmutatkoztak a hibák is a kultúregyesületek átszervezési módja tekintetében.

Kiderült, hogy a kulturális tevékenységnek csak egy ágazatában megkezdett elszigetelt akciók rossz következményekkel járnak. Ezel szemben igen jó tapasztalatokat szereztünk azokon a helyeken, ahol ezeknek a kérdéseknek a megoldásához szélesebb alapon fogtak hozzá és párhuzamosan küzdik le a negatív megnyilatkozásokat valamennyi nemzetiség kulturális munkájában. Ugyanis hasznosnak mutatkozott az óvatosság azoknak az embereknek a tevékenységével szemben, akik szerint az ilyen intézkedések ilyen vagy olyan szempontból csökkentik a nemzeti kisebbségek egyenjogúságát.

Faluhelyen a kultúregyesületek szerepe jóval nagyobb, mint a városokban, mivel ott hiányzik a kulturális élet egyéb formája. A falusi egyesületekben sokkal nagyobb számban tevékenykedik az ifjúság, mint a városiakban. Így aztán érthető, hogy faluhelyen kudarcot vallottak mindazok a kísérletek, amelyek a fejlettebb vá-

rosi módszereket próbálták alkalmazni az egyesületek átszervezési folyamatában.

S mindenütt, ahol ehhez a munkához adminisztratív úton közeledtek, a legkülönbözőbb negatív következmények mutatkoztak. A temerini és a zsedniki egyesületek átszervezése alkalmával, például, nem tették meg a szükséges politikai előkészületeket, s így aztán az alosztályok közül egy — az egyik esetben szerb, a másikban magyar — a gyakorlatban megszűnt tevékenykedni, míg Szerbországban úgy a szerb, mint a magyar teljesen passzív lett. Az átszervezésre váró egyesületekben és szervezetekben gyakran találkoztunk olyan emberekkel, akik képtelenek szélesebb látókörből nézni ezt a kérdést és felfogni az átszervezés lényegét, hanem mindent a maguk egyesületének vagy intézményének szemszögéből nézve, szembeszállnak a haladó intézkedések végrehajtásával, jóllehet maguk szubjektíve haladó emberek. Amikor a zrenyanini gimnázium magyar és szerb-horvát tagozatát közös intézmény keretében egyesítették, a Kommunisták Szövetségének egyes tagjai ellenállást fejtettek ki, nem azért, mintha ezt az intézkedést lényegében nem helyeselték volna, hanem azért, mert attól féltek, hogy rosszabb tantermeket kapnak, hogy legyengül a tanári kar és így tovább. Az első tapasztalatok elemzése után már világos volt, hogy nem elég a politikai tevékenységet csupán az egyes intézményekre vagy egyesületekre korlátozni. Kiderült, hogy ez az átszervezés a társadalmi hatóerők szélesebbkörű bevonását igényli, tehát a helyi népbizottságok tanácsain és a közvetlen társadalmi önkormányzati szerveken kívül be kell kapcsolni a Szocialista Szövetség, a Kommunisták Szövetségének szervezeteit, továbbá a szülői értekezleteket, a választók gyűléseit stb. sőt olyan helyi szervezetekben, amelyekben a kispolgári felfogás került túlsúlyba, még a legközelebbi vállalatok munkásait is.

Az átszervezés eredménye, természetesen, nem volna kielégítő, ha a kultúregyesületek tevékenységének lanygulását vonná maga után, ha nem maradna meg ugyanazon a mennyiségi színvonalon a minőségi javulás állapota után. A kultúregyesületek egész munkája ugyanis a műkedvelő tevékenységre szorítkozik, a műkedvelés megfelelő formáinak keresésére, arra a törekvésre, hogy a műkedvelők korszerűbb és tartalmasabb műsorokat adjanak, továbbá ennek a műkedvelői tevékenységnek anyagi megsegítésére, a korszerű kultúrális és társasági élet formáinak kialakítására.

A kultúrális tevékenységnek ebben a szerteágazó gyakorlatában különböző formában felszínre kerül a kultúrörökség kérdése. A kultúrális élet hagyományaihoz való viszony nagyméretűben kihat az emberek, főleg az ifjúság eszméi alakulására. Társadalmi fejlődésünk korábbi szakasza, nemcsak belpolitikai, de külpolitikai téren is,

többet fogadott el ebből a hagyatékból, mint amennyi a mai emberünk művészi és eszmei igényeinek megfelel.

A korszerű művészi alkotómunka légkörében, természetesen, nem lehet lebecsülni a sajátságos képzőművészeti, zenei és népművészeti eredmények értékét és jelentőségét a múltból, továbbá a különféle és igen gazdag népművészeti megnyilatkozásokat. Elmaradott vidéken, ott, ahol a művészi igénynek ez úgyszólván az egyetlen kiélési formája, föltétlenül hasznos a folklór ápolása. Csakhogy nálunk a folklór a mai ember igényeihez mérten aránytalanul elterjedt. Azonkívül nagyon gyakran izléstelen formában, minden tekintetben alacsony színvonalon és sztereotip módon nyilatkozik meg. Mintegy tíz évvel ezelőtt mindenütt népművészeti tanfolyamok nyíltak, még a tanítóképzőkben is, úgyhogy ma úton-útfélén népművészeti szakértőkkel találkozunk, akik megvannak győződve róla, hogy a népművészet tömeges terjesztésével a szocialista társadalom kulturális felemelését szolgálják. Jelentős összegeket költöttünk és költünk még ma is drága népviseletek beszerzésére. Sokszor úgy tűnik, mintha a szakszervezeti egyesületekben és az iskolákban, a népművészet különböző megnyilatkozásain át, a falusi életformát akarnánk ráerősíteni munkásainkra és a diákságra.

Iskoláinkban a folklórt sokkal inkább ápolják, mint a háború előtt. A folklór az uralkodó elem számtalan diákelőadáson és iskolai ünnepségen. A tanítónők a rendezményekre népviseleti ruhákat varrnak. Viszont azokból a beszélgetésekből, melyeket a tanítók és tanárok a nyolcosztályos iskolákban és a gimnáziumokban folytattak, kiderült, hogy a folklór ilyen túlzott kultuszának a nevelésben negatív hatása van. Így például a zrenyanini gimnázium nyolcadik osztályában, egy olyan osztályban, melyet a leghaladóbb szelleműnek tartanak, egy diák kijelentette: „Amíg a táncokat néztem, a zenét és a rigmusokat hallgattam, fellobbant bennem a szerb vér...” stb. Vegyesnemzetiségű helyeken a folklór együtt jár a nacionalizmussal, tovább fejleszti a nemzeti romantikát és sovinizmushoz vezet. Egyáltalán nem véletlen, hogy azok az egyesületek, amelyek kizárólag a folklór ápolásával foglalkoznak, nacionalista jelleget kapnak. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt sem, hogy a kulturális tevékenység ilyen maradi formáit az egyház támogatja. Mindez azt bizonyítja, hogy kulturális életünk színvonalának határozott emelése, s annak összhangba hozatala egész gazdasági és társadalmi fejlődésünkkel, igen jelentős politikai eredménnyel is jár. Ennek a folyamatnak egyik feladata a folklórmánia fokozatos visszaszorítása is, elsősorban az iskolákban és a gyárakban.

Egyes elvtársak azzal a kifogással kelnek a folklór tömeges ápolásnak a védelmére, hogyha az ilyen alosztályok megszűnnek, az ifjúság majd kocsmákba jár s így végül a folklór háttérbe szorítása-

nak nevelési eredménye negatív lesz. Ugyanakkor megfelelnek róla, hogy mi a kulturális tevékenység számos egyéb, meglehetősen fejlett formáival rendelkezünk: egész sereg testnevelési és sport-szervezettel, a Felderítők, a Szünidei szövetség, a Népi technika szervezeteivel és így tovább. Mindezek a szervezetek az élet és a munka érdekes és hasznos kiélési formáit biztosítják, bennük az ifjúság korszerűbb világnézetet vesz fel és korszerűbb életérzéseket alakít ki magában, mint kólót vagy csárdást táncolva.

A kultúrörökség sokféle ágazó jellege számtalan más kérdést is felvet. A jugoszláv szellemi élet nagyjainak: Vúknak, Presernnek, Sztérijának, Nyegosnak, Zmájnak és másoknak jubiláris ünnepeiket szintén számos negatív jelenség kísérte. Zmájról például sok előadást tartottak az iskolákban, sok előadás valóban elősegítette ennek a nagy költőnek és harcos embernek a megismertetését, de voltak olyan előadók is, akik Zmáj költészetének negyvennyolcas és negyvenkilences szakaszát emelték ki, s így arra törekedtek, hogy az ifjúság lelkületében felélesszék a nacionalista hangoltság hammadó tüzeit és eltakarták mindazt, ami Zmáj életművében a legszébb és a legnagyobb volt. Felhozhatnánk még ehhez hasonló példákat, mert ez a kérdés jóval szélesebb területeket érint, így az irodalom és a történelem tanítását is az iskolákban.

Mokranyac Szteván jubileuma alkalmával az énekkarok versenyének műsortervezetébe egyesek Mokranyac egyházi szerzeményeinek felvételét is javasolták. Világos, hogy Mokranyac életműve egyházi szerzeményei nélkül nem teljes. De ugyanúgy világos az is, hogy sok énekkar a maga néhány dalból álló hangversenyeivel, a maga jelenlegi színvonalával nem képes érzékeltetni ennek a nagy zeneszerzőnek sok összetevőből álló művészetét. Különben sem ezektől az énekkaroktól, s nem az ő közönségüktől eredtek a fenti indítványok. A Beográdban megtartott hangversenyen a közönségnek alkalma volt megismerkedni Mokranyac egyházi szerzeményeivel is, de ez a közönség valóban csak zenei élvezetet talált ezekben a művekben. Ilyen zeneileg művelt közönséggel találkozunk más városokban is, de az egyházi szerzemények tömeges előadásai olyan környezetben, ahol az egyházi-nemzeti-konzervatív-reakciós marasztaló erők még nem vették el teljesen a talajt a lábuk alól, egy ilyen hangverseny kulturális ünnepség helyett kultúrálatlan templomi litániává változott volna.

A maguk módján a színpadi rendezmények is gyakran cipelnek magukkal művészi szempontból értéktelen és túlélt terheket, amelyek tulajdonképpen nem is képeznek semmiféle kultúrörökséget.

Így tekintve a kultúrörökségre, még számtalan különféle kérdéssel találkozunk. S ezeket a kérdéseket eredményesen megoldani csak úgy lehet, ha megoldásukban résztvesznek mindazok a haladó

erők, amelyek kulturális életünkben bármiféle formában tevékenykednek. Persze, különös jelentőséget kaphat az a szerep, amelyet -- különböző egyesületekben, intézményekben és szervezetekben, ahol a kulturális tevékenység valamilyen formáját ápolják, ahol ezek a kérdések közvetlenül és határozottan felmerülnek, s ahol a nyílt eszmei harcban tisztázásukra elsősorban számíthatunk, — a kommunista aktívák játszanak.

A fentiekben csak néhány mozzanatot világítottunk meg kulturális és művészi fejlődésünk időszerű kérdéseiből. De ezek a mozzanatok teljes jelentőséget csupán egy olyan általános erőfeszítésben nyernek, amely a kulturális élet és a szórakozás vonzó és korszerű változataival, s azok kulturális, művészi és esztétikai színvonalának emelésével gazdagítja mindennapi életünket. E tevékenység széles területén, a kultúrunka szervezeti rendszerének fejlesztésével párhuzamosan, napirendre kerül a műkedvelés kérdésén kívül még számos más kérdés is: a hivatásos művészi intézmények alaposabb kihasználása, amelyek a népművelés fejlesztésében gyakran túlságosan begubóznak a maguk magasigényű műsorpolitikájukba; a tömegeket vonzó könnyű műfajoknak a mi igényeinknek megfelelő eszmei és művészi összehangolása a színházban, a filmekben, a zenében, az irodalomban; rendszeresebb tevékenység a képzőművészet népszerűsítése terén; az előadásra kerülő filmek műsorának javítása, a mozik hálózatának kiszélesítése és a keskenyfilmek fokozottabb felhasználása; a kultúrotthonok tevékenységének magasabb színvonalra való emelése; művészeink gyakoribb vendégszereplésének megszervezése és a művészi rendezményeket intéző irodák átszervezése; nyilvános helyeken a zenei, artista és más műsorok minőségi javítása; az ifjúság kulturális életének és szórakozási lehetőségeinek, továbbá esztétikai nevelésének különféle formában való fejlesztése és általában a szórakozás és a társasági élet különféle formáinak fejlesztése úgy az ifjúságnál, mint a felnőtteknél (játékparkok, kirándulóhelyek, jól berendezett kávéházak és táncteremek, kishelyzetű művészi együttesek, vándorszínházak, rögtönzött előadások, cirkuszok, látványosságban gazdag variették stb. megteremtésével és szervezésével). Az ilyen és ehhez hasonló kérdéseket csak a társadalmi szervezetek, a néphatóságok, az érdekelt intézmények szoros együttműködésével lehet megoldani. E kérdések megoldása a legtöbb esetben nem kíván jelentősebb anyagi áldozatot, de sok tekintetben gazdagítja, nemesebbé, kultúráltabbá és örömtelibbé teszi szocialista emberünk életét.

Burány Béla

Alvó villamosok

*Egész nap fénylő sinek hordták
repülni született vágyaink.*

*Dolgot adtunk a dologra indulónak,
s a csókadó
több csókot adhatott velünk.*

*A bánatunk
hanyattfektetett városszélek
árnyukba rejtik,
az álmaink
kései madarak szárnyuk helyén felejtik
mielőtt végleg elszállnak esti fészkeik
felé.*

*Alsunk szelíden.
Bokánkhoz békítő gyom simul,
halántékunk körül
hajnali csengések visszhangja kéklik;*

*Fülünkbe csend búvik,
lehunytt szemhéjunkt alatt hangtalan
rozsdásodnak a távolok.*

Béla ebédután hanyatvetette magát az ágyon — barnárafestett kissé nyikorgó faágy ez, — a lábát az ágy végére vetette s immár fél órája egyhuzamban füttyüli, ismétli azt az idejétmúlt, négy soros kis dalocskát, amit három évvel ezelőtt a tengerparton hallott, amikor a mester négyüket ilyenidőtájt, későősszel, — a tengerpart holt idényekor — leküldte oda két hétre egy szálloda átfestésére. Éppen ebédnél jutott eszébe a dalocska, a néne ma jó krumplipaprikást főzött — „jól belaktunk, le a kalappal!” — s Bélának váratlanul eszébejutott ez a dal, bár, érdekes, már legalább egy esztendeje sehol sem hallotta és neki sem jutott sohasem eszébe. Ebédután a szobába ment, az ágyra vetette magát és füttyülni kezdte a dalt — „enni, aludni, heverészni, nem dolgozni, így már ki lehet bírni! Majdcsak visszük valamire!” — s közben megérkezett az egyik komája, megebédelt, aztán a szobába jött és motozott az ágya fölött és alatt (a szobában három ágy, egy asztal és három szék; hónapos szoba ez, ágyrajárók laknak és élnek itt, ami azt jelenti, hogy összes motyód az ágyad alá a kofferba és az ágyad fölé a fogasfélére rakhatod, az a te sarkod és ott bőségesen el is fér minden vackod, amid van), majd el is ment a koma, szótlan alak, elseje óta lakik itt, annak már két hete, s mégis csak azt lehetett megtudni tőle, hogy géplakatos és egy szerszámgépgyárban dolgozik s azonkívül még vagy húsz mondatot lehetett kicsikarni belőle; minden délután elmegy és csak jóeste tér haza, az ég tudja merre időzik, de nyilván nem az utcán, mert arra már hideg van; magának való alak és titokzatos és már az első napon is bezárta az ágy alatt pihenő fakofferját, nagy ToTo-lakat komorodik rajta. Kár, hogy elsején elment az Iván (ez a koma Iván helyébe jött a harmadik ágyra), valahová Szerbiába ment dolgozni, Krusevácsra, vagy Kragujevácsra, „a fene tudja, ezt a két várost mindig összekeverem”; Iván, Jankó (a másik ágy lakója) és Béla jól össze voltak hangolva, nem csoda, másfél évig együtt laktak és egyik se volt olyan magánakvaló buszma („de a szépszerelmét, elmegy ez a koma innen észnélkül, édesörömet, a maga jószántából, arra a fejemet adom, mert lesz rá gondom! lakatolgassa máshol a ládáját!”) s úgy öröm volt az élet s ha lányt hozott az

ember, akkor se volt semmi akadékoskodás vagy megnemértés, mindig rendjén volt minden, ez meg már az első éjszaka után, reggel azt mondta Jankónak: „Te nagyon hortyogsz, nem lehet aludni tőled és mindig ropogsz a dunyha alatt, tán rohad a beled? Jó lesz erről leszokni, mert nem lehet tőled aludni”. A Jankó azonban nem olyan fiú, akit ilyesmivel zavarba lehet hozni, éppen a lavór fölé hajolt, mosdott, tehát odabökte: „Uram, tessék különszobát bérelni a szállodában és dugjon vattát a fülébe, hogy ne hallatszon át a szomszéd szobából a zaj” és ekkor belefújt vízzel telt markába. A koma önszántából azóta se szólt semmit, még ma délután se, míg a kofferjában turkált, Béla pedig teljes tudóval fütyülte azt az idéetlen dalocskát; nem szólt semmit, bár szemlátomást módfelett idegesítette a dal s hamarosan — mint minden délután — ma is elment, mégpedig — mint eddig is — át sem öltözve. Jankó jött haza legutoljára, a néne azt tette elébe enni, ami még megmaradt és ez kétségtelen hátrányt jelent; négy napja, amióta Béla nem dolgozik, mindig ő érkezik haza legutoljára s ha ez sokáig így megy...

— Hopp, hagyta abba a fütyülést Béla hirtelen, mert az ágyon fekve, az aránylag elég alacsony ablakon át, az udvar legmélyén fekvő szobából végiglátott az egész udvaron s az ide-oda császáló lakók, — micsoda galéria! — között egy szemüveges tömzsi embert látott kerékpárt tölni és egyre közeledni.

— Na végre, jön a mester! — mondta Béla a törölköző Jankónak. — Te mész valahova?

— Hát csak úgy ide-oda, — mondta Jankó, de jól látszott, hogy átöltözni készül; Béla gyorsan körülnézett, majd nyugodtan ismét hanyattfeküdt s fütyürészni kezdett. (Na, most nyugalom. Tudtam én azt, hogy el fog ő ide jönni. Tehát négy napot pihentünk. Négy napot kellett várni. Vagyis csak három napot, mert ez a negyedik. Megfizeted te ezt énnekem, annyi biztos, megfizeted te ezt a négy napot. Csak most nyugalom. Aha, már itt lépked a konyhában. A nénével beszél. Na, csak gyere).

Jankó az ingbe bújt éppen, a szobaajtóban szemüveges, kissé őszes, köpcös ember állt meg s Béla tökéletes meglepetéssel hagyta abba a fütyüt. — Gyűjjön beljebb mester, üljön le egy székre, — mondta Béla és fölült az ágyon (a fiúk pokróccal takaróznak, az ágy tehát bármikor is heverőül szolgálhat) és a lábát maga alá húzta.

— Csak éppen benéztem, nem maradok. Hát mit szólsz hozzá, hogy eljöttem? — kérdezte a mester és közben Jankóra nézett, kétszer is rápislantott (hogyan is kezdjem? mit lehetne most mondani? miért nem megy ki emez? meddig marad itt? hívjam inkább ki a

Bélát? mondjam meg kertelés nélkül? a fiú még majd beképzelt) s Béla ezt jól látta (na, most helyén legyen az eszem! csak nyugalom!), ezért csak ennyit mondott: — Semmit se szólok hozzá, — s cigarettát vett elő s a cigarettával komája felé intett: — Jankó, ez a mesterem, — itt viszont a mesterre mutatott, majd ismét megszólalt: — A Jankó velem lakik, mester. Ott alszik azon az ágyon, a maga háta mögött. Üljön egy kicsit idebb, mert öltözik, no és ott van neki a garderozája.

— Ja?! — heherészett a mester s odébb ült, az alkalmat kihasználta jobb hangulat teremtésére, mert ő jobb hangulatra vágyott, jó hangulatra volt szüksége, hogy elkezdhesse mondókáját, s mivel ezt a jó hangulatot vágyta, és sohasem volt képes a reális állapotot felmérni, úgy érezte, valóban kellő hangulat ez már, itt az alkalom, tehát nagyot csapott a térdére, húsos lába volt, nagyot csattant a csapás: — Hát akkor visszajössz, Bélám? — kérdezte és egy pillanatra Bélára nézett, de a fiút nagyon hanyagnak találta így az ágyon egykedvűen ülve és hirtelen nagy szükségét érezte, hogy tegyen valamit, hogy el legyen valamivel foglalva és a zsebeit kotorászta, a cigarettatárcát kereste, rögtön meg is találta, de csak tovább kutatta a zsebeit, hogy tovább legyen elfoglalva és csak akkor vette elő a cigarettatárcát, amikor már Béla megszólalt.

— Nem azért hagytam én ott, hogy visszamenjek, mester, — mondta Béla kezét összekulcsolva a hasán, fálnak dölve, mozdulatlanul, csak a tekintetével repdesve néha ide, néha oda.

— Nem azért, úgy-e? Hagyd a csudába, Bélám, felejtjük el, hát jól megvöltünk mi mindig, jól fizettelek benneteket, nem igaz? hát megesik a legjobb családban is az összecsapás nemigaz? és hát...

(Ha tudnád, mester, hogy most milyen csuszó-mászó vagy és ha lenne egy kis önérzeted, fölakasztanád magad. Na hadd lássuk csak, mit tudsz még mondani? Na látod ugye, hogy köllenek neked az emberek?! Tudtam én azt! Tíz emberrel dolgozol, lényegében te dolgozol a tíz emberrel, s mivel a törvény csak ötöt enged meg, apád is úzi az ipart s így kétszer öt ember tíz ember, tiszta sor, de mindenki tudja, hogy mindent te intézel, mert az öreg már alig megy és csak alvásra való. Mi csak meszeljük, festjük a mőzikat, szállodákat, üzleteket, folyosókat, az ég tudja mit még, finomabbnál finomabb dolgokat végzünk s ha az öreget felügyelőnek is küldöd a nyakunkra, ő csak leül egy székre s máris szünyök, hortyog, alszik, a feje a mellén kókadozik, s amikor a kalap leesik a fejről, fölriad és csak szétsandít, látta-e valaki, s amikor úgy tetszik neki, hogy senki se néz arra, szép lassan, suttymban felemeli a kalapot. Mi meg csak fönt a magas létrákon összemó-

solygunk és füttyürészünk, mert jól tudjuk, hogy attól egy perc múlva ismét elalszik az öreg. Felügyelőt küldesz ránk és mindig jól megfizettél, de erről ne szólj, mert ez nem erény, ez kötelességed volt, ne keverd össze a szezont a fazonnal: mi mindig jól megdolgoztunk és ezért mindig jól meg kellett fizetned, de csakis az előbbi a lényeges. Látod milyen vagy, már megint érényednek akarod tüntetni azt, ami csak kötelességed, ez jellemző rád, na, mit tudsz még mondani? Csak ennyit? Ez semmi. Hát tényleg csak ennyit? És a többiről hallgatsz? Izzadjál egy kicsit. Nevelődjél. Tanuld meg színéről is nézni a világot. Tényleg hallgatni akarsz a többiről?)

— És mért kellett úgy lepiszkolni bennünket ott? Még rézseg embertől se hagyom, hogy úgy lepiszkoljon bennünket.

A mester körülnézett, hova dobja az elszívott cigarettát, a füstöt úgy fújta, hogy a szemébe szálljon s ekkor pislogott, hallgatott, mintha helyet keresne a csiknek s azért nem válaszol hirtelen, végre is Jankó elébe tett egy üres konzervdobozból hamutartóvá átalakított edénykét; hát persze, ide kellett kilyukadni, ez természetes, ezt várni lehetett, azért mégis lehet beszélni ezzel a gyerekekkel, bár végtelenül egykedvűnek látszik, de ez biztosan csak amolyan tettetés; ekkor hirtelen eszébe ötlött, hogy a fiú maga adta számára az ötletet: — Nem ura az ember mindig magának, pláne, ha megiszik egy-két pohár bort, hát olyankor azt el is kell nézni, nem akartalak én megbántani benneteket, ami volt, volt; felejtjük el, aztán reggel kezdjük meg a munkát...

... A mester egy reggel hármukat elvezette egy házba, Béla, Francik Jancsi és a sovány Kadosa batya, ők hárman voltak; Kadosa azért batya, mert a tíz segéd közül kilenc egészen fiatal, vagy most készülnek katonának, vagy épphogy leszereltek, Kadosa viszont harmincöt körül lehet, de a gyerekek éppúgy elhuncutkodtak vele, akár egymással s Kadosa ezt természetesnek tekinti, bár a korkülönbséget mindig éreztette, de csak ilyen formában: „na ereggy, majd a batya megcsinálja”. tehát saját magát nevezte batyának, azután a fiúk is így kezdték szólítgatni s ez rajta is maradt. A mester elvezette őket egy nagy házba, a harmadik emeletre, egy kis lakást kellett átfesteniök s útközben puiggatta a fiúkat: „Gyerekek, egy jóképű fiatalasszonynál pingáltok majd, a férje majdnem egész nap dolgozik, de vigyázzatok, hogy maradjon belőle valami a férjének is”, s a fiúk vihorásztak, bár tudták, hogy a mesternek mindig csak a szája jár, és ha malackodásról van szó, akkor valamennyiüket túl akarja licitáni s ezzel lassan meg is érkeztek s becsöngették a lakásba, egy harminc körüli fiatalasszony nyitott ajtót s a mester ráköszöntött: „Jóreggelt nagyságosasszony, talán kicsit korán jöttünk? Itt vannak az embereim...” s ekkor

ők beléptek s a Kadosa megállt egy pillanatra: „Szerbusz Maris!” — mondta a fiatalasszonynak, aki ekkor egy icipicit zavarba jött, de ezt csak az vette észre rajta, aki nagyon figyelte. „Hát te itt laksz, Maris?” — kérdezte Kadosa s lassan lerakta szerszámain, az asszony pedig csak annyit mondott: „Szerbusz. Itt”. Azután azt mondta, hogy azonnal jön s ekkor ők, mivel magukra maradtak, Kadosára pillantottak, aki megszólalt: „Na, ennél a nőnél lehet. Ha csak valami közbe nem jött azóta. Annakidején több mint egy évig följárt a Hid-utcai lakásomra. Meg máséra is”, a mester azonban rájuszólt, hogy, na gyereünk dologra. Két szoba, előszoba, fürdőszoba, kis folyosó, konyha és még egy-két kis mellékhelyiség munka volt és semmi érdekes nem történt, Kadosa néhány szót váltott a fiatalasszonnyal, akit férje, egy jóképű, tréfás fiatalemberben (délután, amikor a munkából hazajött, mindig a nyakukon lógott és egyre csak mesélgettek, nagyon érdekesen tudott mesélni a fiatalember, különben hivatalnokféle lehet) Mariskának szólított; egyéb említésre méltó dolog nem történt, legfeljebb, hogy a mester a megszokottnál sűrűbben nézett fel hozzájuk s minduntalan kérdezett valamit a nagyságosasszonytól s amikor már vagy ötödször jött, végtelenül komor volt, ám ők füttyültek rá, végezték a dolgukat s másfél nap alatt el is végezték. Sok szép csíkot húztak, kismillió árnyalatban, a falakat szép mintásra rólnizták, szolid, friss-szagúak voltak a szobák s a mester akkor éppen ott volt, amikor ők befejezték a munkát s motyójukat összeszededgették, kivittek a kis balkonra s ott rakosgatták, ki hátizsákba, ki csak egyszerű zsákba. Bekukkantottak a szobába, csak egészen véletlenül, az ablakon át, s látták a mestert, amint a faltól egy arasznyira hordja végesvépig a szemét, az orra szinte dörzsölte a falat s Jancsi még meg is jegyezte: „No, mit bogarász a vén vaksi!” s ezen nevettek, a mester ugyanis nagyon rövidlátó volt, ezért kellett oly közelről néznie a falat, a festést. A mester hamarosan ki is ment a szobából, alighanem egy másikba tért be, ők pedig vártak, majd együtt mennek, azután hallották is, hogy a háziasszonyt vezető szobáról-szobára, illetve helyiségről-helyiségre s elégedett hangon magyaráz, végül is ebbe a szobába nyitott be, amelyikben az előbb oly figyelmesen vizsgálta a falat, de ezalkalommal megállt az ajtóban, úgy is maradt s körülnézett s azonnal elkomolyodott, recsegő hangon szólt hátra: „Emberek! Gyertek csak ide!” s amikor ők oda mentek, a mester rájuk se nézve a fal felé integetve dörögte: „Hát ez meg miféle gané munka? Mi? Innen látom ott azt a hólyagot!” — s ekkor lerántotta a satyakját s a túlsó sarok felé, ahol a cserépkályha ragyog, embermagasságnyira a falhoz vágta, majd mikor a félpercnyi hallgatást megelégette, felmordult: „Ki rólnizott itt?” — kérdezte, bár jómaga is nagyon jól tudta, hisz itt volt, ami-

kor e szobában Kadosa rólnizott, még beszéltek is erről; kérdésére azonban most senki sem felelt, Kadosa kilépett, a falhoz ment, megnézte: igen, a rólni a minta egy kis körét nem festette be egészen, hanem csak kis hólyagot hagyott. Kadosa most se szólt egy felet se, hanem csak kiment, fogta a motyóját, s amikor ezt Jancsi és Béla is látta, ők is megmarkolták a maguk cókmojkját, a gazda szerszámaikat kidobálták zsákjaikból s szó nélkül, köszönés nélkül végiglépkedtek a balkonon, a mester még mindig a szoba ajtajában állt a fiatalasszonnyal s utánuk szólt: „Hát csak menjetek!”, de ők erre se szóltak, hanem csak becsapták maguk után az ajtót. Még az utcán se szólt egyikük se semmit, csak amikor elváltak, akkor kérdezte Kadosa föl húzott szemmel: „de mért jöttetek el ti is? nektek nem kellett volna eljőnnötök; de ők ketten csak jóéjszakát szóltak s hazafelé indultak (Francik még visszaszólt: „hahaha, csak úgy eljöttünk, mit izgat az téged?”) s Béla még aznap este találkozott az egyik kollegájukkal, akinek elmondta az esetet s ez a fiú se szólt rá semmit, csak másnap reggel eljött Bélához és akkor közölte vele, hogy még hárman otthagyták a mestert egy szó nélkül. Elég volt már. Béla azóta se mozdult ki a házból.

Jankó kabátot vett, ki-be járkált s megállt a mester és Béla között s megkérdezte: — Akkor ötkor biztosan jössz? — és kacintott egyet s Béla bólintott neki, erre Jankó még megtoldotta: — Majd megmondom az embernek, hogy várjon egy kicsit, ha nem érsz el, — Béla azonban még mindig mereven a falnak dölve szólt utána: — Hamar elintézzük mi ezt a mesterrel, aztán megyek én és megbeszélünk mindent azzal az emberrel, — aztán még várta, hogy Jankó behúzza maga mögött az ajtót és a mesterhez fordult: — Miért kellett úgy lepiszkolni bennünket? Hogy akar maga velünk dolgozni, ha csak úgy lepiszkol bennünket?

— Jól van, Bélám, én elismerem, nem jól tettem, nem kell azért most... én mondtam mindjárt nektek, hogy nem jól tettem azt, de veletek nem lehetett beszélni, mindjárt csak pakkoltatok, pedig...

— Nem kellett volna úgy lepiszkolni bennünket. Mert nekem nem muszáj magánál dolgoznom. Én dolgozhatok a szövetkezetben is. Amikor Szarajevóban katona voltam, volt nekem egy jó kis nőm, annak a bátyja is szobafestő, az is hívott és többet ígért, mint maga, egy hónapja sincs, hogy megint írt; nekem nem muszáj...

— Hát beszélhetünk mindenről, Bélám...

— Nem beszélhetünk. Mi tette magát olyan nagy legénynek, mikor mindenki tudja, hogy egy lépésre se lát rendesen. Nem látja az orrán a legyet.

A mester most mereven a fiúra nézett és egy ideig hallgatott, aztán az asztalra támaszkodott és az abroszt nézegette. (Ez itt, ez,

amit alighanem rosszul hímezték ide, nefelejts, vagy búzavirág akar lenni? Tán nefelejts. Elég apró. De mióta lett ilyen szemtelen ez a gyerek? Hallod-e, gyerek, láttam én már verebet a fán! Zöldfülű vagy te még, nem tudod mi fán terem a rigó és nem tudom, olvasol-e újságot és ha olvasol is, megérted-e, nyálás vagy te és nem tudod mi a politika és mi a gazdaság, és mi a konjunktúra, de különösen, hogy mitől szokott szorulni a kapca, s ha elolvasod is az újságban, hogy „az ország területén befejeztük a nagy befektetésű, számos kulcsobjektum építését”, akkor érted-e, hogy vége a nagy konjunktúrának, kőművesek, ácsok, asztalosok, szobafestők: hazafelé! s lesz itt szobafestő dögivel, gyerek, és alighanem kevesebb a munka; azért kell még most megfogni a dolog végét, amennyire csak lehet, és nem ülni ölbetett kézzel, mert ma még rengeteg munkát találok, azért kellesz, nem a szépszedért, s ha majd kevés lesz a munka, köll a fenének tíz ember, vigyázz, gyerek, mert lehet még fölmondás és jó lesz nem ilyen egykedvűnek lenni. Adod még majd lejjebb is gyerek, ha nem érne aranyat a kezed, feléd se szagoltam volna, mint ahogy nem törődök veled, hogy Francik Jancsi elment, hát vigye a víz, ajaj, tán sirassam! Nem tudsz te még gyerek semmit, nézd csak, hogy a szövetkezeti szabók hogy állnak sorba a magánmestereknél, meg azok a szabók is, akik nem kapnak állást, vagy nem akarnak állást, sorbanállnak, hogy kapjanak egy kis munkát és viszik haza, háznál varrnak, hujhuj: zugipar! s bolond szabómester az, aki ma segédet tart, bár a törvény azt is előírja, hogy csak hány segédet tarthat, mit köteles fizetni — mind csipisz az! ha zugiparost csíp el a hatóság, nem mondja az meg, hogy melyik mestertől kapta a munkát, mert akkor füttyülhet és többet nem kap; inkább magára vállalja és van reménye másorra. Így is szokott lenni öcskös, nem csak az ibolya virágzik, hanem a beléndek is, én négy nap alatt most nem találtam másik szobafestőket, és te most nekem kellesz, minél előbb, rögtön kellesz, de vigyázz, mert holnap is új napra ébredünk, és lehet, hogy holnap már utcagyerekeket dobálhatnánk a szobafestőkkel, annyian lesznek, ezért jobb lenne, ha nem fintorognál, mert én nem könyörgök neked, én...)

— Jól van, Bélám, holnap gyere el, mindent megbeszélünk és megyünk dolgozni.

— Nézze mester, én a szövetkezetben is dolgozhatok...

— Gyere el és megbeszéljük.

— Csak azért mondom. Van munka a szövetkezetben is. Jancsi ott dolgozik már.

— Hát, gondold meg Bélám, — mondta a mester és fölállt, kifelé indult s közben mondatfoszlányokat ejtett el az úton — én a napokban számítok rád... azért is jöttem el...

— Én csak mondom. Hogy tudjuk mihez tartani magunkat. Mert nekem mindegy, hogy hol dolgozom...

Már Béla is kilépett az udvarra, a mester megmarkolta biciklijét.

Na így, lám, tudtam én, hogy eljön, — gondolta Béla kezét összekulcsolva mellén s a falnak dőlve, majd amikor érezte, hogy a fal a vékony pulloveron át ugyancsak hűti a hátát, az ajtófélfának dől s úgy nézte a népes udvart s ott elöl a kifelé igyekvő tömzsi mestert, amint kimért léptekkel tólt a kerékpárját; hajhaj, de megizzadtál, öreg! tudom én azt, hogy úgys visszamegyek hozzád dolgozni, tudom én azt nagyon jól, de egy kicsit téged is rendre kell szoktatni. Kellünk mi teneked, mert különben dugába dől a boltod. Mi kellünk. De te nem kellesz okvetlenül nekünk. És most mit csinálunk? Tudom én azt, hogy megint visszamegyek hozzád, tudtam én azt mindjárt, már akkor, amikor otthagytalak. Mert nézd csak, elmehetnék én a szobafestő szövetkezetbe is, de nem megyek, mert ott még kisebb a kereset. Kisebb a kereset, mert ott csak nyolc órát lehet dolgozni és nyolc óra alatt csak annyit lehet keresni, hogy lassacskán eltengődj. Na, tudod ezt te is nagyon jól, öreg, te vén róka vagy, de el is hiszem, hogy mégsem tudsz mire gondolni, mert már te is tapasztalhattad: sosem lehet tudni, éppen mi jut eszébe a magamfajta embernek. Meg azt is tudhatod, hogy nem a te szép szemedért dolgozok szívesebben tíz órát, mint nyolcat, hanem azért, mert kell a kereset. Nagy róka vagy öreg, de azért tudom, sohasem akarod megérteni, hogy sokszor az ember elmegy akárhova dolgozni, még ha feleannyit is keresne. Ha könnyebb világ lenne, öreg, bizonszent megmutatnám neked! De így hát visszamegyek hozzád. Holnap még nem, holnap majd hallgatok és majd holnapután reggel zsebretett kézzel beállítok...

Béla csak a levegőbe nézett és semmit se látott az udvaron, bár a ruháit a hosszú kötélről beszedő fiatalasszony többször is hosszasan feléje nézett a ruhakötél fölött, s a harmadik ajtónál a szőke lánnyal tárgyaló göndör fiú hangosan kérdezte: „ki az a fakír alak ott az ajtóban” és a lány csak heherészett; nem látta, hogy a mester is már régesrég eltűnt, nem látta a ki-be járókat, nem látott senkit, csak akkor rebtent fel, amikor az a vasgyúró gyerek körülugrálta a csatorna rácsos nyílásán maradt piszkot nyalogató kutyát s közben odakapott le-lecsúszó harisnyájához, majd faronbillentette a kutyát, hogy csak úgy nyekkent s vonítva iszkolt tova, s ekkor a gyerek keresztüliramodott az udvaron, be az egyik ajtón, s az ablaküveghez lapítva orrát figyelte, mi történik most már odakinn. De semmi se történt. Béla nézte azt a lapos kis kört az ablaküvegen: hahaha, ez a gyerek tán a tűzön se égne meg. („Egyszer azt mondtam neki: a vakmerő szépanyádat! Nem tudom, hogy tudod-e,

szép anyád van neked, gyerek! Megmondhatod neki, hogy én mondtam, te ördögfattyú! — és a gyerek kacsintott egyet és elszaladt, meg is mondta, és...” De pilóta mégse lesz belőled. Azt mondják, én is ilyen voltam. Anyám mondta sokszor. Anyám... Ilyen voltam.

És mivé lettem?

És te mivé leszel, gyerek? Láttad az előbb azt a tömzsi embert?

Te is megvívod majd naponta a harcod.

Nincs, nincs, már semmi sincs, már semmi se maradt a régi világból. A gyerekkorból. Anyám. Semmi se maradt semmiből.

Hejhaj, mindenki naponta megvívja a maga harcát.

Besötétedett.

No nézd csak, fúj a szél, uhuj, gyerünk be.

Hahaha! de beleizzadt a mester.

Élesen füttyörészni kezdett és belépett az udvari épület tizenegyes lakásának ajtaján.

A háztetőkön szürke köd-gomoly,
mint kéményből ha lustán száll a füst.
Rezgő-ezüst tócsák tükrébe nézve
az ágakon
ugrásrakész, kövér vízcseppek ülnek.
Lucskos az éj.
A házak álmosan egymásra dülnek.

Fáradt vagyok, elindulok haza.
Hűvös kísérom, az őszi szél,
az utcán vár már,
körülleng
s dudorászva belémkarol.

Hegyeset füttyent.
Jeges kezében zörög a tél zord üzenete,
s a házak csukott ablakszeme
— fürgén hogy rajtuk végigdobolja —
csörrenve megremeg.

Röpít magával. Még tovább vinne,
incselkedve húz, vonszol kijjebb,
nagy fák alá.
Sárga avaron versenyt futni...
De jó is lenne sárga avaron futni... futni!

Nyugtalan, sürget:
„Most egyszeriben minden megszűnhet,
minden mi fáj. Jöjj!
Nagy öleléssel a hideg álom vár.
Szárnyaimon én odaviszlek”.

Utcánkig értünk.
Öleléséből szelíd-szilárdan
birkózom ki kabátom, testem
s az utcasarkon befordulok.
Lábam visz menekülve
futok a helytől, gondolattól...

A másik sarkon vár az otthonom.

Novella

Halkan betette maga mögött a kaput. Arcát megcsapta a falak közé szorított, átforrósodott kert levegője. Apá ott ült háttal a kapunak, a villaszerűen nőtt duplafenyő közé ácsolt fapadon, mellette a macska. Így ültek ők ketten, amióta a városba költöztek, minden délután, és néztek a semmibe. Más dolguk nem volt.

Elment mellettük és köszönt. Meg se mozdultak. De érezte a tekintetüket a hátában, amíg hátra ment a kamrába, hogy eltegye a kerékpárt.

Visszajövet már nem is nézték, tekintetük elrévedt valahova, ahol még rájuk is szükség volt.

Furcsa állat. Más macska összegömbölyödve szunyókált volna, de ez csak ült meredten és nyitott szemmel álmodott, akárcsak a gazdája. Olykor megnyalta a szája szélét, talán valami jó falat jutott eszébe, de ez nagyon régi emlék lehetett, mert többre nem tellett belőle.

Amikor belépett a konyhába, anya a vasalóval piszmogott. Arca gyűrött volt és piszkosszürke haja a szemébe hullott. Valamikor, úgy mesélték, mielőtt elment volna oda falura, kitűnő gyors- és géprónó volt, kereskedelmi iskolával. Most felnézett és megvillant a tekintete.

— Hol voltál?

— A városban, — felelte a fiú és be akart surranni a szobába. A hang azonban megállította.

— Minek?

— Csak úgy körülnéztem.

— Minek ahhoz táska?

— Könyveket hoztam, — morogta a fiú és megszorította hónalját az aktatáskát.

— Nyughatatlan vagy, — mondta anya és tovább vasalt. A fiú egyik lábáról a másikra billegett, mint feleléskor a rossz diák. A

konyha sötétes volt és hideg. Ételszag se igen terjengett benne, jeleül annak, hogy itt az utóbbi időben igen soványan főznek.

— Csendőrök jöttek ma, — bökte ki a fiú, hogy valamit mondjon, — lehettek vagy négyszázan.

Anya elsápadt. A táskára pillantott, de nem szólt semmit. Odakünn a padon megmozdult apa. Ők ketten a konyhában összenéztek, utána a fiú szó nélkül besurrant a szobába. Ott kinyitotta a spaletát, mire az ablakon beömlött a nyári alkony hunyó, szürke fénye. A konyhában apa súlyos léptei hangzottak a kövön: a fiú hallgatódzott.

Valahányszor az ablakhoz lépett, mindig eszébe jutott apa eltorzult arca, amikor rajtakapta, hogy az ablaknál áll és a szemközti lakó borbély lányát nézi és az is, amikor megtiltotta neki, hogy a többi fiúval és lánnyal kimenjen Tibiék tanyájára az utolsó szegényes táborozásra, mielőtt kitört volna a háború.

A háború kezdete óta apa hallgatott. Csak akkor engedett fel kissé, amikor híre jött, hogy a németek megtámadták Oroszországot. Akkor napokig tárgyalta a politikai helyzetet, a velük egy házban lakó szüccsel, akit valami ismeretlen oknál nagyon érdekelt apa véleménye. De ahogy egyre-másra jöttek a rossz hírek, újból elhallgatott és csak ült egész délutánokon át a fenyő törzse közé ácsolt fapadon.

A fiú papírt, indigót és egy néhány lapból álló gépelt szöveget rakott ki a táskából, azután megint a konyha felé pillantott. Még nem felejtette el, hogyan viselkedett apa, amikor a házkutatásnál a csendőr megtalálta a régi osztrák-magyar kulacsot és kincstári tárgynak nyilvánította. Apa megpróbált tétován ellentmondani, néhány szót motyogott arról, hogy ez nem fegyver, de a csendőr durván ráförmédt és apa lehajtott fejjel elhallgatott.

— Gyáva, — szögezte le magában a fiú a tapasztalatlanok erőszakos önbizalmával, és őrizkedett attól, hogy megsejtesse vele titkát.

Odakünn a konyhában ismét csend lett, csak anya csörömpölké időnként a vasalóval. Apa úgylátszik elment. A fiú írógépet és sokszorosító tekercset húzott ki az ágy alól, papírt tett a gépbe és székét húzott az asztalhoz, amikor kinyílt az ajtó. Anya jött be.

— Sötét van már, nem látsz, — mondta és behajtott a spalétákat, megigazította a függönyt és lámpát nyujtott.

A fiú leült az asztalhoz és gépelni kezdett. Lassan, ügyetlenül mint akinek nem kenyerere az ilyesmi. Anya megállt az asztalnál. Tekintetében valami tompa, súlyos szomorúság tükröződött. A fiú arra gondolt, hogy anya sokkal gyorsabban legépelné ezt, de hall-

gatott. Még soha egyikük sem mondta ki, nem nevezte nevén a munkát.

— Hiába mondom én neked, hogy ne csavarogj annyit a városban — szólalt meg végül anya.

A fiú konokul hallgatott és az írógépet nézte.

— A városban megint túsokat szedtek. Szerbeket és zsidókat, — folytatta anya. — Muszáj ezt most csinálnod?

— Muszáj — felelte, az írásra nézett és örült, hogy anya nem tud szerbül. Aztán elhallgatott, felnézett rá. Tudta, hogy valamit mondani kellene, valahogy meg kellene magyarázni azt, ami neki magának világos és félreérthetetlen. Azt, hogy néki ezt csinálnia kell, hogy nem lehet másképp, a többiek is, akiket ismer, mindannyian... De nem tudott szólni, nem tudta hogyan kezdje. Anya egy ideig még ott állt az asztal mellett, mintha feleletre várna, azután halkán kiment.

Hirtelen sajnálni kezdte, hogy nem szólt. Kiáltani akart anya után, de a konyhaajtó már becsukódott és léptei kívülről hallatszóttak, az udvarról. Vállat vont és dolgozni kezdett. Az írógép kopogása sokszorosán visszhangzott a csendes szobában, úgyhogy néha megrettenve hagyta abba és fűlelt. Odakünn azonban csendes volt minden és a fekete betűk állhatatosan szaporodtak a papíron.

Mintha álomból ébredt volna, amikor befejezte. Nem tudta, hány óra, csak sejtette, hogy már késő este lehet. Odakünn csend volt. Gyorsan berakta a papírokat a táskájába és az egészet az írógéppel együtt az ágy alá rejtette. Azután kiment. A konyhában sötétség és hideg csend fogadta. Az udvaron a holdfény mindent ezüstbe öltöztetett. A pad azonban, amelyre először esett tekintete, üres volt. Nem volt senki a barackfa alatt sem, ahol pedig megszokta, hogy esténként apa egyedül áll a sötétben. Szinte ösztönösen indult a kapu felé. Kilépett az utcára, de az első pillanatban nem látott semmit. Azután az ablak előtti fa mögül előlépett egy női alak.

— Anya!

— Én vagyok, fiam — hallotta a jólismert hangot és a torkát hirtelen szorongatni kezdte valami:

— Te, anya, azóta itt kint állsz?

— Itt, fiam.

— De miért?

• — Kijöttem egy kis friss levegőt szívni. Odabenn olyan forró, fullasztó minden.

— Apa hol van?

— Elment ide a szűcshöz. Beszélgetni.

— Beszélgetni, minek? Hiszen nem szokott... — akarta mondani, de meggondolta magát.

— Menj. Hívd haza — szólalt meg anya és ő elindult. Bekopogott a nyitott ajtó félfáján és belépett. Apa ott ült a háromlábú kis széken és a szűcsöt nézte, amint verejtékezve varrja a télire való báránybőr sapkákat.

— Apa, — mondta és szinte nyelvével izelte a szót, amelyet már régen ejtett ki, — anya küldött, hogy gyere aludni.

Apa fölkel, elbúcsúzott a szűcstől és elindult kifelé. Hozzá egy szót se szólt. Amikor elindultak egymás mellett a holdfényes udvaron át, a fiú egy kezét érzett a vállán, amely súlyosan bizalmasan ránehezedett, mint amikor vak, vagy öregember támaszkodik valakire.

A konyhaajtóban kicsit meggörnyedve várta őket anya.

„— Lám, kellemes, rokonszenves és úgylátszik tehetséges ember — gondolkodott el Niels Nielsen, elnézve Baltik Patricijt, amint áthalad a kávéházon. — Kigondolt a problémák megoldására egy trükköt és így oldotta meg az élet kérdését! Ilyenek a költők! Nekik elég egyetlen egy trükk! De mi többiek, akik telefonálunk, a telefonon pedig temetkezési vállalat jelentkezik? Miféle trükkel tudnánk mi megoldani a mi kérdésünket?”

(Krléza Mirosláv: Bankett Blitvában)

Elemzéssel csak bizonyos határig lehet egy-egy művészi alkotás sajátos életébe behatolni; mindig fennmarad valami, ami minden további elemzéssel és fogalmi meghatározással szemben renitens. Egy-egy művészi alkotás sohase redukálható csak a problematikájára s nemcsak azért, mert mennél jelentékenyebb a művészi alkotás, annál sokrétűbb a problematikája. A problematika minden sokrétűségével sem maga a művészi alkotás, a forma, ami nem más, mint az egyéni élmény egyénileg kifejezésre jutott intenzitása, teszi azzá.

Ha antifasiszta irodalom gyűjtőneve alatt foglaljuk össze azokat a műveket, amelyekkel íróik a fasiszmus ellen foglaltak állást, akkor Krléza Mirosláv regénye, a „Bankett Blitvában” kétségtelenül ebbe a rubrikába helyezendő el.

Ez azonban semmikép se jelenti azt, hogy az antifasiszta regény elnevezéssel még csak megközelítőleg is definiálva volna a Bankett Blitvában egész művészi tartalma és jelentősége.

A civilizációnak arra a katasztrófájára, mely fasiszmus néven szakadt az emberiségre, antifasiszta művészek egész serege reagált nemzetközi méretekben a maga műveivel. Mind a mai napig sajnos még csak kísérlet se történt, ennek a minden esetre számszerint rendkívül gazdag és legnemesebb indítókoból teremtett nemzetközi irodalomnak a rendszeres áttekintésére és értékelésére. Egyet azonban nagy általánosságban így is meg lehet állapítani erről az antifasiszta irodalomról: az osztrák munkások, a Schutzbund barrikádjai, Dimitrov egy-egy szava a leipzig-i törvényszék előtt, Sallai és Fürst, akik Horthy akasztófái alatt, már kötéllel a nyakukon Kun Bélát és a forradalmat éltetik, egy-egy jól megírt törvényszéki riportázs, egy-egy sikerült karrikatura, okos politikai újságcikk, találóan megformulázott rövid harci jelszó, kellő időben nyilvánosságra hozott dokumentum vagy fénykép, mely a koncentrációs táborok egy-egy egyenruhás urát vagy áldozatát mutatta be —

* A Hid előző számában megjelent „A véres mítosz” ennek a tanulmányának a bevezetője.

összehasonlíthatatlanul hatásosabb propagandaeszköznek bizonyult a fasizmus ellen, mint száz meg ezer emigráns vagy nem emigráns antifasiszta író, kommunisták, szociáldemokraták és katolikusok ideológiailag feddhetetlen, buzditó, lázító és vádoló szándékkal írt költeményeinek, regényeinek, novelláinak és drámáinak tömege.

Nem igaz, hogy az úgynevezett kézzelfogható tények és valóságos események mindig hatásosabbak az irodalomnál.

Minden időkből akadtak fiatal emberek, akik szerelmi bánatból öngyilkosságot követtek el, de egyetlen ilyen valóságos öngyilkosság se váltott ki olyan mély és világraszóló hatást, mint amaz „irodalmi”, melynek Goethe az ifjú Werther nevét adta. S bár mindenki szemeláttára a polgári házasság intézménye millió és millió valóságosan élő nő számára jelentette az önmegcsontítás kényszerét, mely elől csak újabb hazugság, család és nem egyszer pusztulás árán menekülhetett, de egyetlen ebből a társadalmi intézményből kivetkező valóságos botrány vagy tragédia se hatott olyan „propagandisztikus” erővel, mint annak idején az olyan „irodalmi” lények, mint a Madame Bovary, az Anna Karenina vagy a Nóra botránya és tragikus vége. Az ilyen női lények és történetek már akkor is hétköznapi banálisak, közismertek voltak, mikor először kaptak irodalmi formát. Mért hatottak az író szaván keresztül meglepően, sőt megrázón, mintha addig soha senki se hallott volna még semmi hasonlóról? Azért, mert addig csakugyan senki se hallott semmi hasonlóról. És pedig azért nem, mert nemcsak hogy akkor kellett először Flaubert, Tolsztoj illetve Ibsen szemével és fantáziájával látni idegen sorsokat, hanem ki-kinek önmagát is. Az olvasóknak önmagukra is rá kellett ismerniük és megint úgy, ahogy Flaubert, Tolsztoj illetve Ibsen szeme látta a kornak azt az emberi táját, mely hozzátartozik hősnőik tragédiájának tevékeny vagy passzív tényezőihez. Végső fokon a szemek voltak, amik megrázó meglepetésként hatottak, a megismerkedés a műveken keresztül a költők látási módjával, a költőkkel, akik művészetük erejével úgy tudják megmutatni a világot és az embert a világban, ahogyan azt az ő szemük látja, ahogyan ők élik át és ahogyan ők szenvednek alatta. Egy-egy nagy műben a művész csak úgy s csak azért válik láthatatlanná, mert minden fűszálban, melyet megirt, egész láthatatlan személyével benne lélegzik.

Ez az az elem, melynek híján van az antifasiszta irodalom túlnyomó nagy része. Híján van a végsőig egyéni élmény végsőig egyéni ábrázolási módjának, mely nélkül a szó nem nyit utat, mely nélkül az élmény nem válik megint élménnyé, mely nélkül a szó, amennyiben van megette gondolat, csak racionális fogalmakat közöl, de természetesen kevésbé jól és meggyőzően mint egy közvetlen és világos politikai előadás, harci felhívás vagy elméleti cikk. Az antifasiszta irodalom legnagyobb részében, prózában vagy versben, kommunisták, szociáldemokraták vagy antifasiszta katolikusok ideológiája és ideológiák hí képviselői szólalnak meg és nem meghatározott emberek az ő egész komplexitásukban és egyéni összetéveszthetetlen hangjukon. A művészet azonban egyénekhez, ezernyi vagy százezernyi egyénhez szól egyéni élmény egyéni nyelven és így teremt és így teremthet közösséget, de amint tömeghez akar szólni, élettelenül válik, a programmért a lelkét áldozza fel, azt a lelket, mely minden művészet lelke: a vallomás.

Példa az ilyen áldozatra, melynek füstje nem száll az égbe, Romain Rolland nagynak induló regénye, a „L'âme enchantée”, melyet az író az utolsó kötet programmatikus politikai általánosságaival és objektív, racionális politikai érveléseivel megfosztott egyéni és emocionális, azaz művészi hitelességtől. Természetesen nem azért, mintha igaz volna a goethei „Ein garstig Lied! Pfu! ein politisch Lied!” Illetőleg azért, mert csakugyan úgy van, hogy „Ein garstig Lied! Pfu! ein politisch Lied!”, ha a „politikai dal” vagy politikai regény „dalba” foglalt politika és nem konkrét benső megrázkódtatás, nem egyénien igaz élmény egyéni dallá válása. Mint ahogy Dante költői nagyságán nem

esett csorba az ő szenvedélyes politikai állásfoglalásával, sőt mert az ő szenvedélyes állásfoglalása, elválaszthatatlan az ő költői nagyságától. Dante a katolicizmusnak és egyben egy firenzei politikai pártnak volt a költője, de nem egy absztrakt katolicizmusnak és nem absztrakte egy politikai koncepciónak, hanem a dantei katolicizmusnak, a dantei szenvedéllyel átél politikai programnak, a dantei hitnek és ellentmondásainak, Dantenak tudott összetevet-hetetlenül egyéni emlékművet emelni. A katolicizmusa és harcoss politikai állásfoglalása a téma, melyen keresztül ő maga, az egész személyiség manifesztálódik és ezért művészi szuggesztív minden szó, amit ez a katolikus és ez a ghibellin kimond.

A Bankett Blitvában azonban azért se fér el az antifaszista irodalom rubrikájában, mert habár antifaszista és témája a fasizmus, a téma a költő számára illetőleg a költő fölött nem válik automatikusan korlátozó hatalommá, nem szűkíti össze a költő érzelmi és szellemi motívumainak gazdagságát, hanem ép ellenkezőleg — anélkül, hogy a centrális politikai téma s a politika mint téma pillanatra is háttérbe szorulna — a költő ezen a témán keresztül az emberi és szellemi problémáknak, titkolt fájdalmaknak és fájdalmas titkoknak egész orkeszterét szólaltatja meg. Ebben az eljárás módban világnézet jut kifejezésre, a költőé, aki egész lényével forradalmár s akinek a forradalom az egész ember ügye, a költőé, aki nem hogy nem szigeteli el magát kora emberi közösségétől, hanem a maga személyes kérdéseit mint a közösség sorskérdéseinek részét, közös sorskérdés egyéni változatát, közösség sorsától elválaszthatatlan sorsként éli át. S ép ezért ami itt személyes, az nem csak személyes probléma s ami itt probléma, az mind személyes probléma s ép ezért itt fel se merülhet az ostrom kérdés, hogy hol végződnek a politikai és hol kezdődnek az emberi kérdések.

Van továbbá a Bankettnek Blitvában még egy nem kevésbé lényeges sajtósága. Központi témája a fasizmus, de a költő víziója által ez a központi téma megdőböntő módon sokoldaluvá, beszédessé válik; beszél nemcsak önmagáról mint a társadalmi fejlődés adott szakaszán dühöngő politikai reakcióról, hanem a költői vízió erejével beszél az ember egész eddigi nem-emberi történelméről és pedig mint nem-emberi történelemről s beszél az emberről, a szépségről, a szellemről a legkülönbözőbb viszonylatokban, beszél az egész civilizáció alapvető, emberi sorskérdéséről: az embernek a viszonyáról a civilizációhoz, melyet ő maga teremtet s az embernek ebből következő viszonyáról a többi emberhez és a saját életéhez.

A fasizmusnak mint az emberi értékek katasztrófájának élménye a Bankett Blitvában szerzője számára alkalommá és kényszerré válik, hogy mélyen a szemükbe nézzen kérdéseknek, melyeket a fasizmus tett ugyan „égetőkké”, de melyek az ember egész addigi nem-emberi történelmének is ebben vagy abban a formában kérdései voltak (s még mindig maradnak).

Karl Kraus ama közismert nyilatkozatának — „Hitler témájára semmi se jut eszembe” — kettős az értelme. Jelenti a vallomást, hogy megállt az esze, hogy minden emberi értéknek ekkora katasztrófája láttán a borzalomtól megkövülten áll. De jelent még valamit s ez annál inkább tragikus, mert a szó fanatikus istenítője teszi a vallomást: lévén ideje a szónak és ideje a hallgatásnak, a vér és a föld, a faji és nemzeti nagyság mítosza diadalának ideje nem az emberi szónak, nem a művész szavának ideje s minthogy a gépesített Cerberus gépesített alvilágába zuhantunk, ott nincs dolga, értelme, célja, nem lehet többé hangja az orfeuszi lantnak.

Ebben a krausi magatartásban van valami nemes méltóság, valami szép emberi gőg; a legyőzött, aki annyira megveti a triumfátort, hogy nemcsak vele, de még róla sincs beszélnivalója. A legyőzött kijelöli a triumfátor helyét az emberin kívüleső szférában. A magatartásnak ez az esztétikailag és etikailag pozitív aspektusa azonban nem változtat azon, hogy ez a magatartás olyan

emberé, akinek nemcsak a borzalom, hanem olyan borzalom forrasztotta tor-kára a szót, melyet meglepőnek, egyedülállónak, úgyszólván minden valaha volt és addig átélt borzalommal rokontalannak tekint, valaminek, ami minden addig volt az emberi negációjában nemcsak felülmúl, hanem megdönt. Kraus számára a téma, melynek neve Hitler, negációja annak az egész civilizációnak, mely megelőzte s amelyet még lehetett kommentálni, melynek témájára még egy és más, sőt — Kraus a bizonyosság rá — sok minden „eszébe juthatott” az embernek.

S ép ez az. Igaz, hogy a vér és a föld, a faji kiválasztottság és nemzeti nagyság diadalmasan dühöngő mítoszához képest valósággal idillikus minden, ami az előtt volt, de hogy az a viszonylagos idill mégis valamiképp igen kevéssé lehetett és volt idill, azt az emberevő erőszaknak ez az apotheozisa, ez a diadalmaskodó mítosz bizonyítja, mely mégis csak abból az előző állapotból származott, mely mégis csak bizonyos elemében potenciálisan már az előző állapotban is többé-kevésbé tevékenyen jelen volt. A fasizmus a Bankett Blitvában című regényben nem egy az idők addigi „normális”, viszonylagosan idillikus folyásában elszigetelt szakításként, nem valami kívülről betört apokaliptikus szörnyként jelenik meg, hanem mint pokolian nyilvánvalóvá, testté vált logikája a megelőző és szintén apokaliptikusan nem-emberi történelemnek.

A fasizmus egy civilizáció katasztrófája, de egyben ugyanennek a civilizációnak a leleplezése is — a Bankett Blitvában költője Krlezsa Miroszláv számára, aki — ellentétben Karl Kraus-szal — forradalmi költő, a fasizmus az ő forradalmi, lázadó, legbensőbb inspirációinak nem az elapadását, hanem valami egész más jelentett: kétségbeejtően borzalmas bizonyítékát annak, hogy „a gyalázatos optimizmus” valóban a fantáziátlan szellemi süketség és vakság kiváltsága volt és hogy forradalmárnak, költőnek, embernek lenni egyet jelent a régi harc folytatásával az élet legembertelenebb, tehát legellenforradalmibb faktora, a rest és fantáziátlan dogmatikus rutin, a szellemi süketség és vakság, tehát a mítosz és minden mítosz ellen, minden eilen, ami akár hízlekedve, akár ijesztően az emberi tudat és a vakság közé, a sokszor fájdalmas, kegyetlen és csúf és mégis egyedül szép, egyedül emberhez méltóan szép igazság elé áll. A tartós erőfeszítés a valóság megismeréséért, a megvesztegethetetlen tisztánlátásért — a művésznak, aki forradalmár, a Bankett Blitvában szerzőjének ez jelenti a tartós erőfeszítést a szépségért, az embernek azért a művészi ábrázolásáért, mely ugyan semmiképp se könnyíti meg az életet, de átéleti az emberrel az embertelent mint embertelent és az elviselhetetlent mint elviselhetetlent. S ép az igazság szépségének, egyedül emberhez méltó szépségének ez a meggyőződése az, mely a Bankett Blitvában költőjét a teljes emberi őszinteség bátorságára ihleti és képesíti, arra, mely a legsötétebb kétségbeesésnek is paradox módon hittel tud kifejezést adni. Ennek a költőnek a számára csak a sötétségként való ábrázolása hitvallás amellett az ember mellett, akinek hiányzik a világszág, az ember mellett, akinek nem szabad bele nyugodni abba, hogy embernek lenni reménytelen gyalázatot és a morális tehetlenség átkát jelentse.

S végül s ezzel kapcsolatban van a regénynek, Bankett Blitvában, még egy rendkívüli, kiemelkedő sajátossága: költője nem egy székta perspektívájából és nem egy jövődő, nem egy másik szintén kizárólagosan igazhíthű dogmarendszer nevében fordul szembe a fasizmussal és a fasiszta dogmarendszerrel.

A Bankett Blitvában szerzője ép ezzel juttatja kifejezésre, hogy nem „hívó” forradalmár, hanem marxista forradalmár, tehát hogy nem azért forradalmár, mert a régi helyén új egyházat, a régi mítosz helyett más mítosz kultuszát akarja meghonosítani, hanem, hogy az ő számára a forradalmi szándék megvalósulását csak egy minden mítosznak fölébe kerekedett, csak egy

„a vallási reflex”-től szabaddá lett világ, csak egy minden mítosz hatalma alól emancipált emberiség jelentheti.

A Bankett Blitvában tehát nem oly módon antifasiszta regény, hogy a fasizmus politikai téziseinek képviselőivel szembe az író antifasiszta tézisek képviselőit vonultatná fel csillogó fegyverzetben, hogy aztán az író előre feltett szándékának megfelelően a végén az antifasiszta tézisek képviselőinek jusson ki a szellemi és erkölcsi fölény dicsfénye. Az ilyen antifasiszta irodalom módszerét tekintve szakasztott mása a fasiszta „irodalomnak”, ez ugyanis a fasiszta tézisek képviselőit juttatja papíron glóriához az antifasiszta tézisek képviselői rovására.

Az író őszinteségének foka — ami nem egyéb mint a maga olvasójához s általában az emberhez való bizalmának megnyilvánulása, az írónak a maga olvasójához való viszonya meglehetősen megbízható mértéke az író ethikai és esztétikai rangjának. A Bankett Blitvában költője nem becstüli alá, hanem ép ellenkezőleg magával egyenrangúnak tekinti olvasóját, annyira magával egyenrangúnak, hogy habár mint „duca e il maestro” Dantét, elvezeti olvasóját a pokolba és a pokol tekervényein keresztül, nem oktat és nem magyaráz mint Virgil, hanem csak feltárja a panorámát, Blitvát és a blitvai bankett urait, vendégeit, cselédeit és áldozatait.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy Krlezsa „objektíven” ábrázol, a közeg, amin keresztül ő láthatóvá teszi a blitvai panorámát, az az ő legbensőbb lirizmusa. Nem játszik gondviselést az olvasóval szemben, nem istápolja, nem kíméli, nem kapacitálja, nem biztatja és nem óvja az olvasót, mint ahogy önmagával szemben sem könyörültes. Ép a módban, mellyel feltárja az infernális panorámát; ő a maga egyéni öntudatával, erkölcsi és esztétikai szenzibilitásával, legintimebb énjével mindenütt és mindenütt szuggesztív erővel — nem mint racionális vitatkozó és érvelő, hanem ép mint egy bizonyos emberi szenzibilitás minden szóban szakadatlanul jelen van.

Az emberi mint poétikus hatalom — poétikus a szó eredeti és átvitt értelmében: végső fokon ez az, ami a Bankett Blitvában a tragikus ellenpólus az embertelen valósággal szemben s az embertelen valóságban benn. Az emberi mint poétikus hatalom, mely a fájdalom, a lázadó tehetetlenség s a tehetetlen lázadás, a lidárcnyomásos magányosság alakjában manifesztálódik. Ez a magányosság, a maga fájdalmas okaival és vágyaival, a maga kompromisszumra való képtelenségével, a maga fájdalmaihoz és vágyaihoz való hűségével, még reménytelen kétségbeesésével is nem egyéb, mint egy követelt emberi közösséghez való feltétlen hűségnek az afirmációja. Nem volna túlzás azt mondani, hogy ebben a blitvai bankettben semmi se „normális”. Pontosabban: a Bankett Blitvában egy korszak panorámája, melyben az embernek démoni karrikatúrája vált normatív hatalommá s a normális emberi az örület határán vagy önmarcangoló monológra kárhóztatva jelenik meg, vagy cselekedetekben nyilvánul meg, melyek végső fokon mindig az öngyilkosságnak különböző formái.

A történelmi valóságot csak jellegzetes részleteken keresztül lehet plasztikusan ábrázolni. Az egész valóság mindig csak a maga egyes, plasztikus részletei, mondhatnók, reprezentatív részletek által jut kifejezésre a művészetben. Minden részlet az egészről is szól, de egyetlen részlet se foglalja magában az egészet. Balzac szizifusi Comédie humaine kopcepciója ahogy megvalósult, a valóság egésze mellett épúgy töredékként hat, mint Boccaccio vagy Maupassant és a világirodalom valamennyi novellája együttvéve. Csak a valóság egy-egy csücskét s azt is csak egy-egy aspektusból gyűrű a művészi szó hatalma alá. Nemcsak az egyes alkotó, hanem az egyetemes világirodalom mértékével mérve is az, ami megíratlan marad, mérhetetlenül több és gazdagabb annál, ami meg van írva.

A realizmus mint irodalmi módszer és nemcsak a realizmus, hanem általában az irodalom, még hatalmas realizációiban se tud a „pars pro toto” bűvkörén túlszárnyalni. S a „részlet” maga bármennyire is telített az alkotó művész egyéniségének teljességével és bármily szimbólikus erejű is, tehát bármennyire is az egész helyett áll, ép azért, mert művésziileg egész és a számtalan világok közül egy egész világot revelál, „félrevezet”, szuggesztív jelenléte láthatatlanná teszi a többi világot, azt, ami kívül maradt.

A Bankett Blitvában költője nem realista a fogalomnak abban az értelmében, hogy önmagát novellisztikus töredékekre korlátozva azokon keresztül közvetve érje el a totalitás atmoszférájának az érzékeltetését. A költő, aki a Bankett Blitvában manifesztálódott, az első leírt szótól fogva a lírikus teljes vehemenciájával minden szóval a teljes valóság ábrázolását és egyben azt akarja, hogy teljesen kifejezze, személy szerint mint élte át ezt a valóságot.

A romantikus költő, „a mágikus idealista”, ahogy Novalis nevezi, aki nek az objektív valóság „diaphora” és mindent a saját szubjektivitására redukál — „Der magische Idealist ist derjenige, der ebensowohl die Gedanken zu Dinge, wie die Dinge zu Gedanken machen kann und beide Operationen in seiner Gewalt hat — a romantikus költő kezdetűl fogva nemcsak belülről, hanem csak befelé tekint, csak egy univerzumot ismer, a saját szubjektivitása önkényét. A Bankett Blitvában költője azonban — a szó teljes jelentőségében — kifejezetten antipolusa a novalisi mágikus idealistának és pedig nem azért, mintha a lírikus szubjektivitása kevésbé intenzív volna mint azé, hanem azért, mert az ő legbensőbb, lírikus intenzitásától az objektív történelmi valóság elválaszthatatlan, az neki nem egy általános „külső” világot, hanem az ő világát, az ő csataterét, az ő legszemélyesebb ügyét, az ő személyes életét, a sorsot és a sors titkát jelenti.

„Goya rézkarcaiból kiérződik a kategorikus imperativus: mindezt meg kell festeni, hogy még nemzedékek és nemzedékek láthatssák, milyen volt a spanyol udvar Madridban, amikor ott mint udvari festő Goya úr festette a képeit. Goya hátulról döfi bele kését a modelljeibe, a maga saját alakjait megszárolja és óriási elementáris gyűlölet sűt az ő portréjaiból ezek iránt a királyok, udvari urak, kardinálisok, tábornokok és hercegnők iránt. Ő ezt a ragyogó kíséretet látta a maga kulisszámögötti intim életében, amikor királyok is piszkálják az orrukat, és mindezek az aljasságok, hazugságok, alattomoságok és korrupciók, csalás, gyilkosságok, botrányok, megtört jellemek, eltiport sorsok, megerőszakoit asszonyok, a gonoszok és az undorítóknak, a tűzvésznek és szerencsétlenségnek, a bitófáknak és a kivégzéseknek ez az egész pramisa, a gaztettnek, bűnténynek és bűznek ez az egész káosza, ez mind teljes ötven éven keresztül élő modellként állt előtte.”

Ezt írta egykor a Bankett Blitvában költője Goyáról és — a Bankett Blitvában perspektívájából úgy tűnik mint fogadalom, melyet az írója beváltott. És a Bankett Blitvában költője önnön művéről is szól, mikor annakidején Goya rézkarcairól beszélve, megállapította, hogy „az ő rézkarcaiból nagy mámor beszél és genialisan hidegvérű és látszatra érzéketlen kontemplációnak a nagy kegyetlensége.”

Az esztétika mindig egy meghatározott etikát foglal magában s a Bankett Blitvában annak a goyai esztétikai kategorikus imperativusnak a sugallatából termett, hogy az objektív valóságról mindent, vagy legalább is az emberileg lehetséges legtöbbet ki kell mondani, kényszeríteni kell rá, hogy egészében meztelenül, minden mítikus látszattól megcsupaszítva mutatkozzék meg.

* A mágikus idealista az az ember, aki ugyanúgy tudja a gondolatokat dolgokká, mint a dolgokat gondolatokká változtatni és mind a két műveletre egyaránt képes.”

A kérdés azonban, a realizmus és minden művészet nagy kérdése: hogyan? Hogyan fejezni ki lehetőleg az egész objektív valóságot és ugyanakkor, ezzel együtt és szintén teljesen az alkotó művész viszonyát is ehhez a valósághoz? Mi módon érni el azt, hogy az objektív valóság ábrázolása ne csak teljes tanúságtévés legyen, hanem ne történjék a tanúságtévő szubjektivitás expanzív szabadságának rovására? Hogyan realizálni egyszerre és egyben az embertelen objektív valóságot és az embert és az emberit, az embertelenné a tagadását és egyiket is és másikat is úgy, hogy lehetőleg „ne maradjon ki” belőlük semmi?

A Bankett Blitvában Krlezsának az a műve, melyben megtalálta a módját, hogy az ő lirizmusa az objektív valóság ábrázolásának plaszticitását és az objektív valóság az ő költői vallomásának intenzitását, kölcsönösen egymást a maximumig fokozzák. A forma, melyet ennek a realizmusnak, ennek a maximális realizmusnak az elérésére alkalmaz: egy imaginárius valóságot teremt, Blitvát, hogy azon keresztül, azzal és abban mutassa meg és fejezze ki a történelmi objektív valóságot és benne a valóságos embert. Hogy megmutassa azt, ami egy kor különböző országaiban közös, a cselekményt olyan országba helyezi, mely nem létezik. Álombeli országba — „De optimo rei publicae statu, deque nova insula Utopia” — csak ép míg Morus Tamás arról szőtt álmot, aminek lennie kellene, négy évszázaddal később egy ébrenlétben, mely minden lidércnyomásos álmot fölülmúl, Krlezsa Miroszláv képzelete egy országot vetít elének, annak a panorámáját, aminek nem szabadna lennie és ami mégis van. Ott az álombeli legjobb állam bizonyítja, hogy a valóságos államok mennyire rosszak, itt a meglévőnek félelmes panorámája válik bizonyítékká nemcsak a meglévő ellen, de hallgatólagosan valami mellett is, amellet, aminek lennie kellene s aminek hogy valóban olyan legyen, amilyennek lennie kellene, semmiben sem szabadna még emlékeztetni se arra, amely van.

Sivatag homokjában szomjan vesző vándor csodálatos csörgedező bő vízü forrásokról hallucinál, így születik az Utópia; a fordított Utópia, Blitva, egyetlen heves, fanatikus sürgető hívása, követelése és ünneplése Blitva negációjának. A valóságos Blitvának jut a költő viziójában a szerep, hogy kétségbevonhatatlan tanúságot tegyen minden ellen, amit Blitva jelent, minden ellen, ami csak távolról is hasonlít Blitvához bármilyen formában is.

„Ó Blitva, szülőföldem,
méreg vagy, betegség”

Így szól az a két verssor, melyet mottóként visel a homlokán a regény s melyet az író a képzeletbeli Blitva képzeletbeli nagy nemzeti költőjének, A. Waldemarasnak tulajdonít. Ez a képzeletbeli nagy blitvai költő, aki ilyen kevésé hízélgő szavakkal enged szabad folyást honszerelmének, ezzel a két sorral ennek a fordított Utópiának a titkát fejezi ki s a titkát magának ennek a szatírának, mely a maga romboló szenvedélyével és a maga minden környéretlenül hidegvérű tárgyilagosságával egyidőben halk és rettenetesen komoly lírai vallomás. S ezuttal nem valami képzeletbeli, hanem valóságosan élő költő, azé, aki ép a szép álmok megvalósulása érdekében, ép a szép álmokhoz való hűségétől kötve, nem akar felejtetni és nem akar leledtetni, hanem látni és megláttatni akarja, mennyire méreg és betegség, mennyire egyetlen danse macabre, mennyire a halál esztelen triumfusa az, aminek résztvevői és tanúi és felelősei vagyunk, micsoda kontinuus gáztett az, ami élet és pedig emberi élet kellene hogy legyen.

A szatíra, mely keresztülkésül intellektuális, sőt racionális és mégis annyira egybe van szöve a lírikus elementummal, hogy elkülöníthetetlen tőle s ép a lírikus elementuma által és miatta válik agresszíven maróvá: ez az, ami a Bankett Blitvában szatíráját minden más szatirikusétól megkülönbözteti.

Ha első pillantásra úgy tűnik, hogy Krlezsa „fordított Utópiája” legalább is ábrázolási módszerét tekintve rokoni a Jonathan Swift eljárásával, aki Gullivert képzeletbeli szigetek és lények világába kalandoztatja el, hogy a fantasztikus szigetek és lények ábrázolásával reális emberi viszonylatokat és reális embereket az exotikus közegen át úgy tegyen láthatóvá, ahogy neki azt az ő „vad méltatlankodástól marcangolt szíve” sugallta — valójában nincs más közösségük, mint a szenvedély intenzitása, ábrázolási módjuk azonban lényegesen különböző, a swifti szatíra szelleme pedig nemcsak más, hanem motívumaiban és tendenciáiban egyaránt teljesen idegen a szatírától, mely a „Bankett Blitvában” világának az atmoszféráját határozza meg. Swift genialitása ugyanis a maga inspirációit vallási és pedig abból a kifejezetten keresztényi vallási felfogásból meríti, mely az embert bűnösnek, jóra képtelennek, testi művoltában megvetendőnek és alantasnak és minden életfunkciójában, mely nem tisztán „spirituális”, morálisan és esztétikailag megvetendőnek és visszataszítónak tartja. Amit Swift az undok yehukról — nemcsak a felnőttekről, hanem még a csecsemőikről is mond — hogy esztelenek, tisztátalanok, erőszakosak, falánkok, buják, irigyek és büdösek — írva állhatna és írva áll is a Kempis Tamás Krisztus követéséről szóló alázatos elmélkedéseiben. Swift mindenek előtt és mindenek felett moralista. Az ő számára az ember a gyógyíthatatlanul bűnbeesett, méltatlanná vált kreatúra, mely a maga bűnei fertőjében hemperegve még csak tudomásul se akarja venni, hogy meg kellene vetnie önmagát töredelmes, aszkétikus alázatban. Swift tendenciája, hogy megszegyenítsen és geniálisan leleményes az ember kicsúfolásában, azzal a „saeva indignatio”-val, melyet ő irat a maga sírkövére, csúfolja és neveltségessé teszi, kineveti és ki akarja nevetetni az embert, nemcsak esztelen társadalmi intézményei, háborúi, vérengzései, gonosztettei tömege miatt, hanem épúgy a méltóságérzete, a szerelmi élete, egyszerűen a pusztá embervolta miatt. A liliputiaktól a yehukig Gulliver mindenütt lényekkel találkozunk, akik az embernek és emberinek groteszk, rémületes — és komikus karrikaturái; ez, a karrikatura, elválaszthatatlan a Swift szatírja szellemétől és ábrázolási módjától.

A Bankett Blitvában nem karrikatura és nincs egyetlen alakja sem, akit az író csak neveltségessé találna vagy ép kinevetne. A Bankett Blitvában szatírja nem egy metafizikai morál mértékével méri az embert, nem követelésekkel, melyeknek nagysága mellett az ember féregszerűen kicsinynek és visszataszítónak tűnik, a Bankett Blitvában szatírja nem az ember felett való bíraskodás és ítélethirdetés, nem az emberrel szemben támasztott morális és esztétikai követelésekből, hanem az emberből és emberiből indul ki mint egyetlen mértékből: Nem az embernek, hanem az emberi életnek és feltételeinek szatírja, nem az ember ellen fordul, nem az ember felett, hanem az ember nevében bíraskodik. Ennek a szatírának objektumai: a nem-emberi hatalmak, az „ideálok”, a vallásos és mitikus követelések és parancsok, mindaz, ami miatt közvetlenül vagy közvetve az ember nem élhet és nem él emberként. Ez a szatíra nem az emberrel, hanem a démonian valk hatalmak uralmával szemben agresszív.

A „Bankett Blitvában” költője nem ábrázol senkit és semmit eltorzítva. Nincs az ő Blitvájában egyetlen olyan személy, egyetlen olyan életrajz, a szereplő személyeknek egyetlen olyan viszonya se, aminek ábrázolásában még csak valamiféle túlzást is fel lehetne fedezni. Nincs egyetlen olyan esemény se, mely nem organikusan következik a szereplők egyéniségéből, illetve az életfeltételekből, melyek között nekik az imaginárius Blitvában kell élniük és halniuk. S maga az imaginárius Blitva szintén nem torzkép, hanem kép, átélt valóság lírai fantáziával kivetített sűrített képe.

Mikép válik azonban akkor a „Bankett Blitvában” szatírává?

Ép ez az. Ahogy élünk és ahogy halunk, az megcsúfolása önmagunknak és az embernek, az permanens, nap nap után gyakorolt gyakorlati szatíra az emberi életre, az egyetlen démoni pamflet, nem tintával, hanem való cselekedetekkel írott pamflet — ez az az élmény, melynek a Bankett Blitvában polifonikus kifejezése. Ez az élmény a művészi titka a krlezsai szatírának: az ő realizmusában, melyet lírikusan intenzív realizmusnak lehetne nevezni, maga a realitás bontakozik ki úgy, hogy önmaga szatírajaként hat. Krlezsa nem torzító, hanem hű szemmel nézi és látja a valóságot és benne és rajta azokat a történelmi-társadalmi-szemlemellenes-szemlemi hatalmokat, melyek mint valami vézetes félreértés, torzítják el az embernek emberhez és a saját életéhez való viszonyát, az élet egészét.

Ellentétben azzal a realizmussal, mely lehetőleg szimbólikus erejű reális részleten és részleteken keresztül törekszik az egész valóság megjelenítésére. Krlezsa egy imaginárius valóságot teremt, hogy ez imaginárius valóság egészének az ábrázolásán keresztül, ennek az ő nem-létező blitvai országának, mint szintézisnek a világitásában a létező országok mint részletek megkapják az őket megillető reliefet. Hogy lehetőleg „semmi se maradjon ki” a valóságból, imaginárius egészlet teremt, mely a maga strukturájával és belőle adódó megismerésekkel minden variációra érvényes. Érvényes minden variációra: ez azt jelenti, hogy fel kell vetni — a kérdést, hol van Blitva, hanem a megrendítő, a sötéten komor kérdést: hol nincs valami olyan, ami nem volna valamely blitvai motívum változata, hol nincs Blitva?

Alapvető félreértést jelent és értelmetlen a kísérlet holmi allegoriaként „magyarázni” Blitvát és aztán ebből kiindulva deszifrizozni a blitvai bankett személyiségeinek modelljeit, „igazi” nevüket. Nem volna nem volnának első pillantásra is felismerhetők az alluziók a horvát és jugoszláv műltra és akkori jelenre, nem mintha Blitva nem különösképpen azokat az úgynevezett „független” országokat és népeket képviselné, melyek az európai kontinensen különösen az első világháború után váltak „szuverénnek” s melyekben egy fehéren izzóvá hevített romantikus nacionalizmus kitűnő eszközüül szolgált ténylegesen uralkodó nagyhatalmak, pénzügyi konzorciumok és hazai kalandorok hazárdjátékának, melyben a tét országok és népek élete volt. De ép abban van ennek a blitvai vízióknak a lényeges jellegzetessége, hogy semmi se marad benne regionális részlet, minden, ami individuális, az egyben összefoglalása és kifejezése valami általánosnak, egyetemes állapotnak, mint ahogy maga az író a „blitvai kérdéstről” szólván már a „Prológusféle vagy szentimentális variációk a százados blitvai kérdésre” című előljárójában — ironikus zárjelben — megjegyzi a „blitvai kérdéstről”, hogy az „csak jelentéktelen részlete a többi ilyen és hasonló kérdéseknek Jeniszzej körül, Kaukázusban, a Balti tenger mentén és az Iszter partján”.

Hogy az író nem egy földrajzilag és politikailag reális területet, nem Aleksandar király vagy Pál herceg Jugoszláviáját, Salazar Portugáliáját, Franco tábornok Spanyolországát, Boris Bulgáriáját, Antonescu-Lupescu királyságát, Horthy Magyarországot, valamely „független” balti köztársaságot, Mussolini Olaszországot vagy éppen Hitler Németországot tette meg színterül — hanem a bőséges, túl bőséges választék ellenére a képzeletbeli Blitvát teremt meg, hogy e képzeletbeli államnak adja a reális panorámáját, az rendkívül jellemző a Bankett Blitvában egész költői koncepciójára. Krlezsa, a Bankett Blitvában Krlezsája, nem úgy realista, hogy egy meghatározott ország meghatározott politikai rendszerét akarja megfesteni, hanem amit keres, az egy meghatározott korról — a második világháborút közvetlenül megelőző időről való víziójának a művészi megjelenítése.

Az idő valamiképp hozzátartozik Krlezsa minden élménye tartalmához. Nem abban az értelemben, hogy az elmúlt és a jövő idő végtelenjében elmo-

sódnának a jelenvaló dolgok konturjai. Kriezsának az idő nem is elégikus hangsúllyal jelenik meg mint Proustnál, akinek számára az emlék mint realitás fölébe nő a jelen tárgyilagossá realitásának. Kriezsa a jelen objektív realitására spontánul morális és esztétikai emócióval, teljes lényével reagál, de ugyanakkor ugyancsak spontánul a jelennek ezt a lenyűgöző objektív realitását teljes intellektuális hévvel mint egyetemes folyamat mozzanatát, „sub specie historiae” éli át.

Az emocionális és intellektuális elemnek ez a sajátos szimultánitása nála nem csökkenti, hanem fokozza az élmény intenzitását s ez az oka, hogy a blitvai krónikában a szubjektív szenvedély mellől ritkán marad el az irónia, mint fojtott és nem kevésbé lírikus, gondolati kísérőzene, mint egy magából a szubjektivitásból hirtelen felbukkanó objektív perspektíva élő hangja. Ez az irónia annyira és olyan erővel marad jelen a blitvai bankett egész tartama alatt, hogy olykor maga a téma — Blitva —, szinte áttetszővé és mögötte láthatóvá válik az ember, aki miközben látszólag csak a politikának nevezett bűntények kieszelőinek, végrehajtóinak és áldozatainak az epikusa, valójában kizárólag egyetlen egy dologgal van elfoglalva: a szépségről beszél, az emberségről és az emberibb életről, arról, ami miatt oly igen nehéz és ami miatt egyedül érdemes, ha egyáltalán érdemes, embernek lenni.

Novella

Az asszony dús, szőke hajkoronáját két tenyerével leszorítva, aggódó figyelemmel lesi kislánykája lélegzetét.

Alszik a kislány. Nagy sötét szemét most eltakarja söprűs pil-láival, de szemgolyója a zárt szemhéjak mögött is meg-megrebben. A tízhónapos gyermek még mindig nem alszik teljes nyugalommal.

— Évi, pici Évi... — suttogja az anya maga elé csaknem hangtalanul. Nézi a göndörfürtű, korára szokatlanul nyúlánk ba-bát, és a csöppség homlokából félresímítja a sűrű gesztenyés haját.

Az idő késő délutánra jár.

A félig betett ablaktáblák kellemes félhomályt teremtettek a szobában.

Az asszony már elvégezte a főzés és az ebéd után a sok apró házimunkát. Elmosogatott, helyretette az edényeket, fölsöpört. Hűvösre tette a vacsorára szánt ételt. Megtisztogatta kezét. S aztán ideült a gyerek mellé. Itt ül órák óta.

Közben már férje, kis alvás után, visszament az üzletbe, ahol kereskedelmi alkalmazott.

Megbeszélték közben már talán századszor is, hogy történhe-tett, mi is történt három hét előtt. Aztán a tízhónapos gyöngéd harc, amit Évike születésétől eddig mindennap megvívta. És újra csak a három hét előtti, hirtelen támadt baj.

Az asszony a szőnyeggyár irodájában dolgozik. Férjével együtt küzdenek a jobb életért. Kell. Oly sok minden hiányzott a háztar-tásukból. Mikor megszerezték a legszükségesebbeket, gyereket akartak. Egy év előtt meg is szülte Simándiné ezt az édes csöpp babát. De úgy megnehezült az életük ettől fogva. Különösen a fe-leség föladatai szaporodtak meg, s oly keveset vehet át azokból egy férfi.

A szülési szabadság lejártá után az asszonyka újra irodába járt. Eleinte csak félnapi, négyórás munkaidőre. Naponta sajtó, teli mellekkel sietett haza így is Évikéhez, hogy szoptasson.

Egy kamasz lánykát fogadtak, hogy a fölszaporodott házimunkában segédkezzen. A pesztonka a gyerekre vigyázott, s úgy-ahogy kitakarított. Néha valamit főzött is. De nagyon balkezes volt szegény nyurga lány.

A csecsemőre hűségesen vigyázott. Nem is volt annak semmi baja, s ez még jó volt a lány munkájában. De a főzése mindennap rettenetes volt. Hol a húst égette szénné, hogy az egész lakás, de a folyosó is emberégető krematórium szagot árasztott. Káromkodtak még a szomszédok is, mivel az egész épülettömb megtelt a húségés füstjével. Hol meg a főzelék sült kemény fadarabbá. Ha más nem történt, legalább a tejet kifuttatatta vagy odakozmásította.

Simándiék nagy bánata volt hónapokon át Tercsi, a pesztonkájuk. Simándiné maga csinált már végül mindent, hogy ne történjen meg a napi konyhai baj. Legalább a gyereket babúsgatta szorgalmasan Tercsi, amíg nem volt odahaza a házaspár. De amikor az asszonynak is egész napra kellett irodai munkára bejárnia, sehogysem győzte a munkát. A stoppolást, mosást, főzést, mosogatást és a lakás takarítását. Mert Tercsire még a mosogatást sem bízhatta rá teljesen, mert ha a pesztra Évikét fölsírni hallotta, a tényért kiejtette kezéből, amit törölgetett.

— Hogy mit tegyek én veled, Tercsi!? Hogy mégy te majd férjhez? Agyonüt az urad, ha ilyen balkezes leszel!

Tercsi sírt és fogadkozott, hogy máskor jobban vigyáz majd, de javulást nem hoztak a naponta megújított ígéretek.

Az ifjú házaspár úgy határozott, hogy összébbr húzza egyéb kiadásait, és felnőtt munkaerőt, valami ügyesebb asszonyt fogad a gyerek mellé, meg a háztartás vezetésére.

Pár hét előtt egy meglett asszonyt, a negyvenötéves Karikánét fogadták föl mindenesnek. Karikáné sápadtarcú, nyugodt tekintetű, tiszta asszony. Simándiné sok jót hallott az új házvezetőnő felől. Egyik hivatalbeli kartársnőjénél dolgozott majd egy teljes évig. Ott két gyerekre is vigyázott, és emellett hiánytalanul elátta az egész háztartást. Szorgalmas, derék nő, adták róla a legjobb véleményt és bizalommal ajánlották.

— Nem is engedném el, — mondta Wernerné, akinél eddig dolgozott, — de az uram beteges apja is hozzánk költözik. Nyugdijas az öreg. Hogy az anyósom meghalt, nagyon elhagyatott. Most én otthon maradok, s a háztartást átveszem. Csak azért távozik tőlünk Karikáné... Prima asszony...

Beállt Karikáné Simándiékhoz. S valóban úgy égett a kezében a munka. De egy hét után nagy baja történt a kisbabának.

Nem tudni pontosan, hogy tulajdonképpen mi történt, mit csinált Karikáné a kisgyerekekkel. Azt állítja, hogy ő is elájult, amikor a gyerek rosszul lett. De mitől lett Évike rosszul? Ezt nem tudja, mondta állhatatosan. Hogy leejtette-e? Vagy valamivel véletlenül lelökte a kocsiról kapkodásában, avagy akaratlanul odaütötte a kicsi fejét az ajtószögletnek, vagy a szekrény sarkához? . . .

Ez talán örökre rejtély marad. Hogy szándékosan tett valamit, arra nem is gondolhattak, hiszen olyan nagyon szereti a kisgyerekeket. Annyit mond csak ez a mindenestől bejárónő: nem tudja, mitől lett rosszul Évike. Ő is ugyanakkor ajult el. De mi történt az ájulás előtt? Erről nem tudott vagy nem akart fölvilágosítást adni.

Jaj, most is reszketve gondol Simándiné a pillanatra, amikor érte üzentek az irodába, hogy jöjjön, mert a kisgyerek ajultan fekszik odahaza.

Eppen a nagynénije látogatott el hozzájuk, amikor az ájulásból tápázkodott föl Karikáné. (Vajjon igazi ájulás volt-e, és ha igazi: büntudatból vagy a gyerek iránt eddig tanúsított szeretetből következett-e be? Talán a közönséges, változó korú nőknél gyakori rosszulletést lehetett?) Karikáné rögtön élesztgetni akarta a kis ájultat. De Simándiné nagynénjével együtt semmit sem értek el percekig. A nagynéni üzent el ekkor ijedten a gyerek anyjáért.

A kislány még a kórházban sem tért észhez. Kis daganat, alig észrevehető horzsolással. Ennyit tudott a leggondosabb orvosi vizsgálat is megállapítani. Mitől eredhet az ütés, azt nem. Szemét szüntelenül csukva tartotta Évike, és egészen erőtlen légzésén, gyöngeszívverésén kívül alig lehetett nála életjelt észlelni.

A helybeli kórház orvosai hideg borogatást rendeltek az ajult gyermek fejére. De csak nem tért magához.

Két napig vártak. S akkor sok szaladgálással elintézték, hogy a fővárosi klinikára vigyék a gyereket.

A klinikán a főorvos meleg borogatást rendelt. S a gyerek talpára, lábfejére rakatta a borogatást. Évike akkor kissé éledezni kezdett, s enyhülten, erőtlenül fölnyögött.

Injekciózták is a gyereket. Különféle oltásokkal kísérleteztek. Néhány nap múlva, egyik reggelen, zavaros, véraláfutásos szemét is kinyitotta már, de a betűző erős napfénytől megrántotta fejét és rögtön lecsukta szemhéját.

Szegény Simándiné. Szoptatni nem bírt, s teje csak úgy gyült, mint mikor az étkes gyermeket szoptathatta. Évike a rosszulletés óta a száját sem nyitotta ki. Az üvegfejével mindennap kivették az aszszony duzzadt kebléből a tejet. De napok múltak a klinikán, s gyermeke egy csöppet sem nyelt le az édes nedűből, pedig az osztályos orvos utasítására kanállal próbálta a csecsemő torkába

juttatni. A kicsike csak sehogysem nyitotta szét néhány fogacskával csipkézett kis inyét. Végbélről táplálták a kifejt anyatejgel.

Ott ült Simándiné gyermeke mellett a fővárosi nagy kórházban, sokszor még éjjel is ott üldögélt, úgy figyelte, mikor ad már a keze-lába megrándulásánál s a szeme kinyitásánál több életjelt.

A napok múltak, s végül a szájacskáját is megnyitotta. És néhány csöpp teát beletölthettek. S azután naponta párszor Évike szájacskájába erőltettek néhány kanálnyi teás anyatejet. Majd tisztán az anyatejet is elnyelegezte.

Nézegetett is már a kicsi, ha enyhe félhomályban találta kinyitni zavaros szemét. De az éles fénytől elforgatta a fejét, homályos tekintetét meg hirtelen elrejtette sötét pillái mögé.

Az éles hangokat is ideges megrezzenéssel érzékelte.

Az orvosok biztatták Simándinét, hogy gyermeke fokozatosan rendbejön. Haza is viheti már, csak ugyanilyen gondosan ápolja, borogassa. A hasznosnak mutakozó injekciót is előírták. Ezt kérje az otthoni orvosoktól. És a kifejt tejével tovább etetesse kislányát, amíg nem ül föl és nem szóphat rendesen. Akkor már gyümölcsleveket is adjon neki, hogy az elvesztett erejét mielőbb pótolja. Végül újra etesse főzelékfélékkel is.

Simándiné hazahozta kicsikéjét. Munkába nem ment, az orvos engedélyével otthon maradt ápolni.

Habár nagyon is fokozatosan, de javulás mutakozott. Most már nemcsak elnyeli kis nyögdécselés mellett, hanem be is nyalogatja a kávéskanálból az anyatejet. Cuppog is egy kicsit utána. De oly hamar kifárad. Szopni még sehogy sem tudna. A néhány hét előtt olyan erős gyerek megnyúlt, lesoványodott, de testsúlyát most már nem veszíti tovább.

Egyszóval: éledezik.

A klinikai vizsgálatok után sem merték határozottan állítani sem a fővárosi, sem a helybeli orvosok, hogy nem marad a leejtésnek vagy ütésnek (már ami történt a gyerekekkel) valami utóhatása, amely egész életén át kísérheti. De bízni kell, nem kell föltétlen utóhatásnak bekövetkeznie.

Ámde alvásából Évike minden szokatlanabb zajra fölriadt. Ahányszor a villamos elzúgott ablakuk alatt, megrezsketett a gyerekek. De jó jel is ez: hiszen hall. Az erős fénytől hirtelen elfordult, tehát lát is valamennyire.

Még nem gögicsél, pedig éppen szerencsétlenül járta idején kezdett már egytagú szavakat mondogatni. Olyan édes volt, majd megették a szülők. A kicsi száját csücsörítette és többször egymásután kimondott valamit. Egyik szónak sem volt még meghatározott értelme, de az első beszédpróbálgatásokat jelentették a többször ismételt szófoszlányok.

Most még azokat az egytagú szavacskákat nem mondja. Rengeteget alszik, de szagगतottan, mert sokszor följered.

Ezért a rádiót előbb halkán, aztán fokozva, hangosabban állandóan zúgatták, hogy a gyerek hozzászokjon a zajokhoz. Megbeszéltek ezt a kezelőorvossal. Azóta éjjel nappal szól náluk a rádió. Az éneklő és recsegő hangokhoz hozzászokott lassan Évike, csak a szokatlanul éles rádióhangok, sivítő zörejek hallatára nyugtalanodik már. Meg ha valami nagyon bántó külső zaj hatolna be a lakásba udvarról, utcáról, amely túlhaladja a szokott rádióadások hangerejét. Hozzászokott, s általában a hangokra nem különösen érzékeny többé. A lakásban előforduló kisebb zajokat, halkabb edénycsörrenést nem olyan ideges rettenéssel veszi tudomásul a rádióadások szüneteiben, sokszor már nem is hederít rájuk, pedig néhány nap előtt még milyen megrikátoán szenvedett tőlük. Fölrezenni és megrettenni most már csak az egészen brutális bömbölésre, dördülésre és a minden normális ember számára iszonyatos sipító hangokra szokott. Zavarja a gyakori égzengés is.

Ha fény vetődik rá, vagy ha szólítják, kissé még véraláfutásos szemét a beszélő felé fordítva kinyitja, és figyel egy ideig. Rövid ideig néz, néz, aztán kicsit bizonytalan kóválygással tétovázó szemét újra lezárja. De már egyszer-kétszer percekig nézegetett a levegőbe, szólítás nélkül is. S a kezét is a szeme elé emelte ma délelőtt.

— Gyógyul már, lesz belőle gyerek! — mondta a magas, kopasz gyermekorvos. — Fokozódnak az élettani tevékenységek. Az, hogy rendszeresebben van már egy kis széklete, szintén erre mutat...

Ó, de szívesen mossa pelenkáit az anyja!...

Csak még egyszer úgy gügyögjön, mondjon kis egytagú szavacskákat: bön-bön, bá-bá, ki-ki, la-la és me-me. Hogy ez mit jelent? Az anyai boldogságot. Csak újra gügyögjön. Mert akkor megint érdemes lesz élni.

Így várja Simándiné a nyári alkony megérkezését, míg halk ajtócsattanással, komoly kíváncsisággal arcán belép a férje. Csöndesen leteszi az asztalra a kezében lévő, csomagban hozott vacsora-félét. Magas, vékony alakja csupa kérdés. Halkan megcsókolja felesége homlokát, és a kisbaba fölé hajol egészen. A gyerek arca mintha pihenten kisimulna. Két meleg szempár lesi halk lélegzését.

FA A FÖVENY FÖLÖTT

*Fa. A fövény fölé hajolt.
Nem susog. — Mintha hallgatna
valamit révetegen.
S te hova révedtél?*

*Mintha szavak nőnének a
csendből — e szent összhang. —
kehelyből. — Némák, némák
a tengerbarázdák.
És te?*

*Valakit meghallgatnak
még a hegyek. Valakinek
elcsitulnak még a szelek.
Ott mélyen belül
lázongó lelkem most elül.
S nem tudom, miért.*

A SZÉL

*A szél az ajtók előtt ellanyhadt;
csend, minden rezzenéstelen.
Egyedül a szél nem alhat
így éjjelen.*

*Már csak sötét cipruságak játsznak.
Fehér sírkövön kőangyal térdel:
a karszt falvai felől házak
derengenek fehérén.*

*Hallgat minden: egy árva fája a karsztnak
még susog, élet-halál-harc éled;
az úton valaki roskadtan ballag:
szeme az elmúlásba réved.*

TÉL KÜSZÖBÉN

*A levegő áttetsző, akár a
szitakötő szárnya,
az időtlen úr elfeküdt, vár az
őszi éjszakába.*

*Az utcán még virraszt a felírás
és az égőpiros plakátok,
a homályban árnyékolt rajz,
a járdán visszhangzó koppanások.*

*Kihalt a tér, száraz a lég,
az ég ólomként csüng le lomhán;
a szabadság lángja fogy, elég,
mint vér, csorog a víz a csatornán.*

*A levegő áttetsző, így néz a holt is.
Óh, nincs hát ember e temetőben?!
A némaságba dagad a Semmi.
S a víz csak csorog a csatornamezőben.*

Fordította: FEHÉR Ferenc

(Novella)

1944. október elejétől december közepéig a harcban álló partizánok nagy területet hagytak maguk mögött Szrémben. Amerre csak előrenyomultak, az utak a visszavonuló ellenség tankjaitól s egyéb járműveitől fel voltak szaggatva. Mély bevágások, latyakkal telt gödrök, huppanók, sár mindenfelé. A vasútvonalak sem mutattak kedvezőbb képet. A sínpárok fölszogatva, a talpfák föltépve, szétdobálva, háborús pusztítás, dűlős nyomai mindenhol. Az eperfák levágva, a lakóházak elhagyva, a bútorok összezúzva. A szélrázta ablakszárnyak fájdalmasan nyikorogtak, az üres ablakok úgy meredtek az utcára, mint kitépett szemek a koponyában.

A front azon az éjjel Bingulánál állt meg. Az éj nedves volt, sötét, tele szállongó ködrongyokkal, melyek reggelre zuzmaraként rakódtak a falura, bokrokra, gallyakra, lecsüngő dróthuzalokra. A sűrű, fekete éjszakában minden komor volt, vigasztalan, minden éreztette, magán viselte a háború szörnyűségét, rettenetességét, borzalmasságát. Ez a nyomasztó, mélyen lehangelő érzés ülte meg a partizánegységben harcoló tizenhét-tizenkilencéves diákok kedélyét, mikor az emlékezetes éjjel az elhagyott Bingulába érkeztek.

Mínthogy a parancsnok a legénységet elszállásolta a falu néhány épen maradt szélső házában, a fölvtárolt fiúk is egy ilyen házában helyezkedtek el.

A szoba, ahol lerakódtak, hogy a befűtött banyakemence mellé állva, fölmelegedjenek és megszáritkozzanak, nedves volt, rosszszagú, fullasztó, telefűstölt. Egyik sarkában gépfegyver állt, municióval, közepén asztal néhány székkal, melyeken partizánok ültek, félrecsapott sapkában, a magukvágtá, szemet- és torkotkaparó szűzdohányt fűstölve.

Kívülről időnként behallatszottak az odakünn járkáló őr léptei, mert a házakat rajtaütéstől tartva, állandóan őrizték.

A fiúk éppen elhelyezkedtek a banyakemence körül, mikor kivágódott az ajtó s belépett keményvonású, sűrű, feketeszemöldökű parancsnokuk és megszólalt:

— Elvtársak! Őtötöknek el kell menni hordággal egyik ma este elesett bajtársunkért, akit a megfigyelők egy új házában hagy-

tak a templom közelében. Arról ismertek a házra, hogy nagyobb a többinél, egyik fele sértetlen, s udvarán összelőtt lőszerkocsik állnak. Holttestét ott találjátok a jobbkezfelöli szobában. Villanylámpát ne használjatok, útközben ne beszélgesetek.

Azzal kiválasztott közülük ötöt, négy diákot és egy tapasztaltabb harcost.

— Induljatok — mondta, mikor azok felszedelőzködtek — s a holttestet hozzátok mindenáron magatokkal.

Az egyik izmosabb diák vállára vetette hát a hordágyat, s elindultak a sötétben a faluba, ahol még sohasem jártak, s ahol, noha egységük megszállta, mindenütt veszedelem leselkedett rájuk. Sohasem tudták, hogy egy házba benyitva, nem robban-e az ajtó vagy a kútgém, ha felhúzzák, mert az ellenség, mielőtt kivonult, több helyen aknát helyezett el.

De nemcsak ez fenyegette őket, hanem a még nem állandósult arcvonal, amely bár a falu előtt húzódott, nem állt összefüggően kiépített futóárkokból, hanem néhány szétszórt gépfegyverfészekből, melyek közt az ellenség könnyen visszaszivároghatott, s a partizánokat — meglepetéssel — veszedelmes helyzetbe hozhatta.

Valamennyien tudták ezt, s ezért a legnagyobb elővigyázatossággal haladtak előre a vékony jégréteggel bevont latyakos utcákon, nem beszélve, nem használva villanylámpát, noha az ismeretlen faluban, a sötétben, szinte lehetetlen volt tájékozódniok. Közben állandóan figyeltek minden neszre, felhangzó lépésre, mely lehetett az ő járőrüké, de ugyanúgy az usztasáké is. S mivel egyik is, másik is, szerbül beszélt, a járőrrel való találkozás mindig bonyolalmas helyzetet teremtett. Mert egyik is, másik is, bizalmatlan volt, egyik sem akarta hovatarozását elárulni. Az usztasa ugyanis azonnal lőtt, ha a vele sötétben összekerülő elszólta magát, vagy gyanúsnak látszott.

Ezért körmönfont ravaszsággal igyekeztek egymás kilétét megállapítani. A kölcsönös kérdezősködés és puhatolódzás emiatt néha elhúzódott, úgyhogy végülis nyílt színvallásra került a sor.

Ez történt az öt partizánnal is, amikor első útjukon összetaláltak egy járőrrel, mely azonnal felszólította őket, hogy mondják meg, kicsodák.

Ők azonban félelmükben nem válaszoltak.

— Akkor egy nevet mondjatok! — hangzott élesen odaatról.

— Itt Jankó — válaszolta egyikük, kitalált nevet használva.

— Milyen Jankó? — kérdezte a járőr vezetője erőlesen.

Ere már fedezéket kerestek, fegyvereiket készenlétbe helyezték, mert lövöldözésre kerülhetett a sor. S válasz helyett most már ők támadtak kérdéssel:

— Ki van ott? A járőr vezetője lépjen előre, a többi állj!

— Megálltunk — válaszolták amazok, miközben vezetőjük előrelépett.

— Ki van ott? — kérdezték ismét. — A jelszót!

A vezető közelebb jött, s halkán megmondta:

— Asztal.

Abból megállapították, hogy partizánjárőrrel kerültek össze, s nincs mitől tartaniok.

Egymáshoz léptek.

— Hová mentek? — tudakolták amazok.

Megmondták, s az irány után érdeklődtek.

A járőr, amennyire a sötétben lehetett, útbaigazította őket.

Elváltak egymástól, s tovább mentek az utcákon, de a keresett házat nem találták meg. Visszatértek hát és jelentették.

Parancsnokuk azonban nem hagyta annyiban.

— Vissza kell mennetek és meg kell találotok! — Nem szabad, hogy bajtársunk holttestét az ellenség megcsonkítsa.

Újra elindultak a sötétségbemerült faluba, s hosszas bolyongás után végre eljutottak a megfongált templomhoz, majd százötven méterre tőle az egyik felén ép, a másik felén gránáttól talált és összedölt új házhoz.

Udvarán valóban megtalálták a lövegtől ért, s egymás hegyére-hátára torladt lőszerkocsikat.

Beléptek a jobboldali szobába, melyben alig volt bútor, s melynek padlóját szétrepedt párnából kihullott toll borította.

Megálltak, s villanylámpájuk fénycsóvját körbejárta, az egyik sarokban, félig ülő helyzetben, hátával a falhoz dőlve, megpillantották bajtársuk holttestét. Karja lelógott, csöppet borostás arca vértelen volt, viaszszárga, s fekete szeme ijesztően meredt maga elé.

Egyikük vála alá nyult, másik lábánál fogta meg, rátették a hordágyra, négyen vállukra emelték, s miközben vezetőjük útmutatóként előrement, elindultak utána, ugyanazzal az éberséggel, óvatossággal, akár első alkalommal.

Amint tovabotorkáltak, az előlhaladó jobbkezfelőli a vékony ígékéreggel bevont járdán hirtelen megcsúszott és térdreesett, úgy-hogy a hordágy a többiek vállán erős rántással előrebillent, s a rajtafekvő ajkát egy hangos: Ááh... hagyta el.

A négy diák annyira megijedt a halott váratlan hangjától, hogy a hordágyat a földre tette, egyikük feltépte az elesett bluzát és ingét, s kezét ellenzőnek tartva, odavilágított a villanylámpával.

A mellkason áthatolt golyók, az ingen összecsomósodott, megalvadt vér s a hideg test azonban meggyőzték őket arról, hogy bajtársuk alott, noha a hangot nem tudták megmagyarázni.

A tetemet hát újra vállukra vették, s a sötétben botorkálva, olytatták útjukat szállásuk felé. Ezuttal senkivel se találkoztak, maj nélkül értek haza, és jelentették, hogy feladatukat elvégezték.

Másnap reggel, elmesélték különös kalandjukat orvosuknak, egy negyvenötéves, középtermetű, deresedőhajú, vidámkedélyű embernek, aki nagyon szerette a fiúkat. Ő aztán megmagyarázta, hogy a különös hangot, mely őket annyira megijesztette, a tüdőben megszorult levegő idézte elő. A megrázkodtatás ugyanis kinyomta a szárnyakból, és megszólaltatta a még meg-nem-merevedett hangszálakat. Innen eredt a mély, sóhajszerű

Ááh...

II. FÖLVONÁS

(Mikor a nézőtér elsötétedik, a reflektor a terem bejáratát világítja meg, amelyen lassan belépnek és a színpad felé, illetve a nézőtér felé közelednek Szilvia és John. Szilvia nézni fogja a második felvonást a néki fenntartott helyen. John, kicsit kedvetlenül kíséri.)

1. Jelenet

RENDEZŐ HANGJA: Mehet! John, lépjen le, ez főpróba és nem randevú. Szilvia, előre, keresse a helyét.

SZILVIA: Maradj, hadd beszélni. Ma végére kell járnunk kettőnk ügyének.

JOHN: Félreértés volt, kedves, aranyos, Szilvia. Nem tudok hazudni, ne akard. Szeretnék veled jóbarátságban maradni. Miért ne lehetnénk jóbarátok?

SZILVIA: Szóval kirúgysz!

JOHN: Micsoda kifejezéseket használsz, mire jó ez? Hiszen ha nagyon őszinte akarsz lenni, megvallod magad is, hogy tulajdonképpen nem szeretsz. Nem te mondtad a múltkoriban, hogy ez csak baráti szeretet a részedről?

SZILVIA: Mondtam, mondtam, de mást tettem és te ezzel ugyanúgy tisztában vagy, mint én. John, szeretlek. Talán most szeretelek először életemben. Azt akarom, hogy szeress. A próba után találkozunk. Együtt vacsorázunk. Elkészítettem mindent, készen vár a vacsora és kibékülünk. Ígérd meg. Aztán meglátjuk. Megígéred?

JOHN: Nincs értelme, Szilvia.

SZILVIA: Van... Van ha mondom. Megígéred?

JOHN (nehezen): Meg.

A RENDEZŐ HANGJA: Elég lesz, kérem, ne hozzanak ki a béketűrésből. John, tűnj el, amíg nem kerül rád a sor.

JOHN: Bocsánatot kérek, megyek. (Meghajol Szilvia előtt, aki már leült a sor szélére. El.)

SZILVIA (Elgondolkozva ül a helyén.)

BRANDISZ (Az első felvonásból ismert módon láthatóvá válik a börtön-cella és Brandisz alakja): Szilvia! (Reflektor.)

SZILVIA: Igen. Szólítottál?

BRANDISZ: Gondolom, mégis csak bűnös voltam egy kicsit. Két millió az sok pénz.

SZILVIA: Ahogy vesszük. Egyszerre sok pénz. Ahogy te adtad, elfolydó-gált. De én nem tudtam, hogy te lopsz. Isten őrizz. Ilyen szegyent hozni rám. Rettenetes volt.

BRANDISZ: Nem baj. Én megbocsájtok neked és várom, hogy újra lás-salak. Evek óta nem voltál nálam látogatóban. Ez nem szép tőled, Szilvia.

SZILVIA: Nem bírok menni, kérek, nagyon sok a dolgom. A színház... tudod. Pedig egyszer el fogok menni, akármilyen nehéz lesz.

BRANDISZ: No lám, mégis jó vagy hozzám.

SZILVIA: Mit tegyek, ilyen vagyok. El fogok menni hozzád és megmagyarázom, hogy mindennek vége köztünk. Sajnos. Nagyon szeretlek, természetesen, de csak mint barátot. Értesz?

BRANDISZ: Hogyne értenélek, kedves.

SZILVIA: Megmagyarázom, hogy az más világ volt, amikor még hozzád mentem a pénzért. Ma ezt sose tenném meg. Ma független vagyok. Most ilyen a világ. Ezt te is tudod.

BRANDISZ: Tudom. Tudom.

SZILVIA: És végül, mivel nincs hátra sok időm, meg kell ragadnom az utolsó alkalmat... szeretni! Szabaddá teszek és magamat is.

BRANDISZ: Ó, kiengedsz a börtönből?

SZILVIA: Nem, ezt nem tehetem. Hanem elválnék. Törvényesen. És így szabad leszel te is, én is. Ha szeretsz, nem fogsz utamba állni, mert én mást szeretek.

BRANDISZ: Szeretlek, tehát megteszem, amit kívánsz. Könnyezek ugyan, hiszen te voltál nekem az egész világ, miután minden másom elveszett, de megérdemled, hogy zokszó nélkül szabadon engedjelek. Légy boldog, Szilvia. Légy boldog, amíg szép és fiatal vagy.

SZILVIA: Derék ember vagy, Brandisz. *(Reflektor, vége. Veronika áll most Szilvia mellett, aki közben észrevétlenül bejött a nézőtérre. Felmegy a függöny.)*

2. kép

(A kép szépen berendezett szoba, zongora, alkov. Az Asszony a zongora mellett ül és Chopin ismert Preludiumát játssza. Verle kényelmes fotelben ül, szeme lecsukva és hallgatja a játékot.)

(Szilvia és Veronika, ez utóbbi később a színpadon, Verle és Az asszony)

VERONIKA *(Szilviához)*: Látja őket? Legyen nyugodt asszonyom, ez csak színház. Látja anyámat? Szép? Szép volt? Ezen a napon töltötte be negyvennyolcadik évét. Én nem voltam odahaza. Amikor Ő jött, amióta csak emlékszem, rendszerint nem voltam odahaza, mert valamiért el kellett mennem hazulról. Kedvesen, néha nehezen, de legtöbbször elküldött, ha Ő délután jött. Csak, ha este állított be, akkor maradtam otthon, a másik szobában. Eleinte ezt természetesnek találtam, ebben nőttem fel és gondoltam, hogy barátok, mint ahogy nekem is vannak barátnőim. Mikor valamivel nagyobb lettem, azt hittem, meg kell értenem őket és úgy éreztem, meg is értem. Ő, a doktor bácsi, jó ember, kedves és barátságos, aki segíti az egyedül maradt özvegyet, hogy felnevelhesse gyermekét... Jóval később világosodott meg bennem a tudat, hogy férfi és nő között titokzatos a viszony, hogy kettőjük kapcsolata nem barátság, hanem valami más, valami sejtelmes, amit szörnyű sejteni is... Meg tudja érteni, milyen érzés lehetett ez? Mint a földrengés. Én, a lánygyerekek, néztem anyámat, az öreg asszonyt, a szentet és megvillant bennem, hogy közte és egy vadidegen, a jótékonyág álarcában járó faun között titkos szálak szövődtek, amelyekről tőle sose hallottam másképen beszélni, mint valami aljasságról; amiről csak sejtéseim voltak, ahogy azt az iskolában sietve-sutogva hallottam osztálytársnőim egyiktől-másikától... Most mennem kell, mert nem sokára az én jelenetem közeledik... Majd még beszélhetünk mindentől, ha akarja. *(El.)*

VERLE *(A zongoraszám befejezése után tapsol)*: Köszönöm, köszönöm. Tudom, hogy ez nekem szólt, ez a te ajándékod a mai napon, ahelyett, hogy talán én játszottam volna neked.

AZ ASSZONY: Én akartam neked játszani, mert ha te muzsikáltál volna, még jobban elérékenyedem. Tudod, hogy ilyenkor elérékenyedem, mert ez a nap nemcsak születésem, hanem újjászületésem évfordulója is. Igaz?

VERLE: És az én újjászületésem évfordulója.

AZ ASSZONY: Illik még nekünk, mi kettőnknek ilyesmiről beszélni?

VERLE: Miért ne?

AZ ASSZONY: Két öregnek.

VERLE: Csak a magad nevében beszélj. Lehet, hogy te öreg vagy, én nem tartom magam annak. Mi az az ötvenegy-két év? A fiatalság dele. És ebből az ötven évből mit töltöttem veled? Néhány évet. Szinte néhány napot. Annyi éves vagyok, ahány esztendőt veled voltam itt, ebben a házban, ebben a szobában.

AZ ASSZONY: Az mégis túlkevés lenne. Öt év. Annál idősebb vagy.

VERLE: Ilyen gyorsan számítottad ki?

AZ ASSZONY: Gondolod, hogy azt nekem külön ki kellett számítanom? Azt hiszed, mindig újra kell számolnom? Tizennyolc éve ismertelek meg igazán, olyannak, amilyen vagy, az enyémmek. Tizennyolc év, minden év ötvenkét hét és minden héten két nap. Ez volt az enyém. Azt hiszed, hogy az olyan ember, aki minden héten csak két napot él, úgy néz a világra, mint a többi halandó? Nem. A másik ember napja egyforma, következetes, logikus, természetes, megszokott és egy hete hét nappól áll. Az én számomra még egy hét sem volt biztosan az élet két napja. Csak akkor, ha tényleg eljöttél. A többi napok: csak várakozás volt. Hétfő délutántól péntek estig. És péntek estétől hétfő délutánig. Jössz-e? Jöhetsz-e? Tizennyolc évig.

VERLE: És tizennyolc évig eljöttem minden, majdnem minden héten ezen a két napon.

AZ ASSZONY: Nem. 1924 nyarán nem jöttél két egész hétig.

VERLE: Nyaralni voltunk. Nem kerülhettem el.

AZ ASSZONY: 1928 február ötödikétől március huszadikáig beteg voltál. Emlékszel? Szörnyű hetek voltak. Azt hiszem életem legkeservesebb korszaka volt. Beteg voltál és én nem mehettem hozzád, nem láthattalak és nem tudtam... mi lesz veled?

VERLE: Ne folytasd, mert elszégyelem magam.

AZ ASSZONY: *(nevetve)*: Ne hidd, hogy kívülről tudom. Megnéztem a naplómban. Nem szép tőlem, hogy elfelejtettem, de tényleg elfelejtettem és tegnap kedvem kerekedett lapozgatni a jegyzeteim között. Aztán már nem voltál olyan fontos. Veronika már nagyocská lett és ő volt a legfontosabb. Nem hagyaszol?

VERLE: Nem. De azért mégsem kellett volna ezt ilyen kíméletlenül bevallanod.

AZ ASSZONY: De én se voltam akkor már a te számodra az egyetlen. És ki tudja, nem azért ragaszkodtam-e annyira Veronikához, hogy téged is magamhoz kösselek.

VERLE: Ne túlozz, ne tréfálj és ne akarj rosszabbnak látszani, mint amilyen vagy. Hármunk közül te vagy a legjobb. Hármunk közül csak te mondasz le mindig mindéről. Se Veronika se én. Csak te. Te hoztál mindig áldozatot.

AZ ASSZONY: Nagy szavak. Áldozatkészségből ezt sose tudtam volna megtenni. Mikor annak idején, sok évvel ezelőtt, elváltunk a zeneakadémia küszöbén, amikor elbúcsúztál tőlem, tudtam, hogy egyszer vissza fogsz jönni. Éreztem, hogy még találkozunk. Mikor férjhez mentem én is, amikor az uram meghalt, akkor is éreztem, hogy akármennyi idő mult el, akármilyen társadalmi életben, egyszer mégis találkozni fogunk és találkoztunk. Miről mondtam le? Arról, hogy újra férjhez menjek? Minek? Láttam már előbb, hogy nem tudok más szeretni. Vagy a társadalmi életéről? Mi, a kültelken, nem éltünk soha társadalmi életet. Mi az egyszerű emberek egyszerű életét éltük, sokkal kevesebb álszenteskedéssel, mint ti. Nem vesztettem semmit, nem mond-

tam le semmiről, meg vagyok elégedve az életemmel és nem kívánom, hogy elválj a feleségedtől.

VERLE: Veronika mégis nagy gond.

AZ ASSZONY: Ne legyenek gondjaid. Ha majd felnő, ha meg fog tudni majd érteni, meg fogom neki magyarázni, ami történt. Meg kell értenie, hogy nem mi, nem csak mi voltunk mindennek az oka. Nem csak te és nem csak én. Az embert magukkal viszik a körülmények, a világ, amelyben él, a szokások, a tradíció...

VERLE: Az érdek, mondd ki nyugodtan.

AZ ASSZONY: Az is. Az érdek is. Én sohasem tettem neked szemrehányást emiatt. Ugyanúgy tudom, mi a nyomorúság, mint te. Ugyanúgy tudom, mit jelenthetett ismeretlenül, jelentéktelenül, egy krajcár nélkül orvossá válni, más pénzén. Hiszen te már akkor eladtad magad, amikor elfogadtad egy idegen ember pénzt, aki azért taníttatott, mert kiszámította, hogy szüksége lehet rád. Gyenge voltál, János, szörnyen gyenge és szörnyen féltél a nyomorúságtól, de nem teszek szemrehányást érte. Olyan vagy, amilyen vagy. Ilyenek, mint te, százezen voltak és vannak. De azért én változatlanul szerettelek és szeretlek most is. *(A melléhez kap, fájdalmai vannak.)* Mindig sűrűbben érzem ezeket a fájdalmakat.

VERLE *(felugrik)*: Gyere, ülj át inkább a karosszékre. Azt hiszem végső ideje, hogy alaposabban megvizsgáltsunk.

AZ ASSZONY *(átül)*: Köszönöm. Néha nagyon fáj. Most jobb. Hol hagytuk abba?

VERLE: Veronikáról beszéltünk és azt akartam mondani, hogy valami itt nincs rendben. Érzem, hogy a gyerek engem nem szeret.

AZ ASSZONY: Megint túlzol. Veronika már elmúlt tizenhat éves, nem sokára kisasszony lesz, igazi nő lesz, nem tudja, hogy viselkedjen férfitársaságban. Ez az egész.

VERLE: Azelőtt nem volt ilyen. Néhány hónapja változott meg.

AZ ASSZONY: Rendben van. Nem kívánhatod, hogy most is az öledbe üljön és meséket hallgasson Cilikéről, vagy a Seherezaderől. Egyszer vége kellett, hogy szakadjon.

VERLE: Én nem tartom olyan egyszerűnek Veronika ügyét. Sejt valamit?

AZ ASSZONY: Ugyan, János. Azt hiszem, körültekintőbben, több figyelemmel, elővigyázatossággal már nem beszélhetnénk egymással. Ő úgy tudja, hogy téged régi barátság fűz a családhoz és azért jársz ide.

VERLE: Olyan biztos vagy a dolgokban?

AZ ASSZONY: Olyan biztos vagyok benne. Hiszen én nevelem, nekem mondja el a titkait, azokat a gyerekes, jelentéktelen, apró kis titkokat, amelyekből annyira tudom, hogy még egészen gyerek. Mégis, talán ez természetes, a kialakuló nő valamiscskét zavarban lehet a férfi előtt, akivel tegnap még játszott, akivel azonban ma már mégsem játszhat gyerekjátékokat. Ez tűnik fel neked idegenszerűnek.

VERLE: Lehet, hogy ebben is van valami igazság, de nem ez a lényeg. Nem akarok azon vitatkozni, léteznek-e nemtudott szálak szülő és gyerek között és hogy a szülő és a gyerek közti viszony ebből a pusztán tényből származik-e legalább részben, vagy az együttélésből, gondoskodásból, összeszokásból és persze egyéni sajátosságokból. Egyszerűen le akarom szögezni a tényt, hogy abból a hízkelődő, incselkedő kislányból, akinek nemrégem még annyi mondanivalója volt a számomra rövid találkozásaink alatt, hogy nem is volt ideje befejezni mondánivalóit, mostanában kimért, hideg, kényszeredetten udvarias idegen lett. Ezzel számolok az utolsó néhány hónapban és megvallom, szeretném újra megtalálni a hozzá vezető utat, ami sehogy sem sikerül. *(Látja, hogy az asszonynak újra fájdalmai vannak. Az asztalhoz megy, orvosi műszer-*

táskájából kivesz valami orvosságot és az asszonynak adja, vizet önt egy pohárba, amit szintén átnyújt, majd táskáját a zongorára helyezi.) Vedd be ezt a fájdalomcsillapítót. Sürgősen a végére kell jánnunk rosszullétednek.

AZ ASSZONY: Köszönöm. (A gyógyszert lenyeli.) Nem olyan nagy ez a fájdalom. Folytasd.

VERLE: Te tudod, hogy az én otthonom itt van, ebben a két szobában, mert az ember ott van odahaza, ahol szeretik és ahol szeret. Az én számomra ez az otthon a napsugár. És, nem először beszélek erről, mindig többet gondolok rá, hogyan valljam be magamnak jellemtelenségemet, hogyan határozok, hogyan vessek véget annak az életnek, ami csak kétszínűsködés és hazugság és házasodjunk össze. Egy kicsit te is az oka vagy, hogy ez mindeddig nem történt meg, mert soha sem biztattál, nem szőlítottál fel erre és most se tartod fontosnak. Én pedig gyáva vagyok, félek a nyilvános botránytól, attól, hogy meghurcolják a nevünket, nem is tudom, mitől félek. Most azonban, mondom, mindig többet foglalkozom ezzel a gondolattal. És még jobban félek Veronikától. Félek, hogy beszélnem kell vele és nem merek szólni hozzá, mert amikor bejön a szobába, a napsugaras szobába, mintha gondolatban leeresztené az ablak függönyeit, a redőnyt, mintha meg akarná akadályozni, hogy a nap, nekem, tovább is ide süssön erre a tényéri helyre.

AZ ASSZONY: Sose kívántam tőled többet, mint ami van. Maradjon minden a régiben. Soha, senki ne mondja és ne mondhassa, hogy más is köt az ismert, a gazdag orvoshoz, mint a szeretet. Veronikát pedig, ha tényleg kell, majd visszahódítod.

VERLE: Jobban érzed magad? Azt hiszem, helyesen mondtad. Vissza szeretném hódítani Veronikát. Vissza szeretném hódítani a kislányomat, meg akarom őrizni az otthont, amire minden embernek szüksége van.

AZ ASSZONY: Tisztázni fogjuk a dolgokat. Szerintem tévedsz, eltúlozod és nem érted meg a változást, amin egy gyerek keresztülmegy, amikor nagylánnyá fejlődik. De az is lehet, hogy a gyerekes bizalom ugyanakkor, valamiért, amit mi nem tudunk, megrendül a felnőttekben.

VERONIKA (kintről): Anyi, hol vagy? Anyi.

AZ ASSZONY: Már itt is van. Előbb érkezett, mint mondta. (Kikiabál.) Itt vagyunk, Veronikám, gyere, gyere.

2. jelenet

(Voltak, Veronika, majd nélküle)

VERONIKA (Be. Anyjához erőltetetten kedves, Verléhez hűvösen udvarias): Vendéged van? Persze, János bácsi is eljött gratulálni. Csókoklak, anyám, jó-estét, zavarok?

AZ ASSZONY: De gyerekem, hogy zavarnál? Éppen rólad beszélgettünk és János bácsi kérdezte, hol vagy ilyen sokáig?

VERONIKA: Tényleg? Pedig siettem. Siettem, hogy kettesben ünnepelhessek a születésnapodat.

AZ ASSZONY: Ha kettesben ünnepelhetjük, akkor ünnepelhetjük hármasan is. Igaz? A ház régi barátja idetartozik.

VERONIKA: Természetesen, természetesen, de azt hittem, már nem találom itt. Hét óra van és ilyenkor már el szokott menni. Kicsit azért is siettem, hátha itt találom mégis.

VERLE: Ó, ó, hízelelgesz? Ma hosszabb kimenőm van a szokottnál, bár igazad van, hogy az időm lejár. Mégse mentem volna el, amíg nem találkozunk. Héték óta nem találkozunk. A véletlen mindig úgy akarja, hogy te méész, én jövök, vagy megfordítva. Teljesen szakítottál régi pajtásoddal. Szép dolog ez?

VERONIKA: Az ember több csúnya dolgot csinál életében, mint szépet.

VERLE: Szóval igazam van és vége a régi barátságoknak?

VERONIKA: Azt nem mondtam, János bácsi. Hanem a mesékből már kinőttem, ki is ábrándultam. Tele vagyok tanulnivalóval, trigonometriával, kötelező olvasmányokkal, órákkal, ideges is vagyok, rosszkedvű, ha nem készülök el rendesen. Mégse szeretnék benneteket zavarni és inkább a szobámba megyek.

AZ ASSZONY: Semmi szín alatt, gyerekem, mondtam hogy nem zavarsz és boldogok vagyunk mind a ketten, ha velünk leszel egy kicsit. Ülünk és beszélgetünk és ha összevesztél János bácsival valamin, mert ő azt hiszi, hogy haragszol rá, most kibékülhettek. Tudod, hogy ő az egyetlen barátunk és a jóbarátot meg kell becsülni.

VERONIKA: Persze, hogy tudom és nem vesztünk össze, érdekes, miért gondoljátok mind a ketten, hogy valami bajom van, mikor nekem igazán nincs semmi mondanivalóm, csak tanulnom kell, nem készültem holnapra, tehát beszélgessetek nyugodtan, én megyek a szobámba. Viziontlátásra. *(Kényszerezett, kedves mosoly, el.)*

VERLE: Kétekedsz még abban, amit mondtam?

AZ ASSZONY: Ezt nem értem, valami tényleg nincs rendben és a végére fogok járni:

VERLE *(Mégsimogatja az asszony haját)*: Nem kell bánkódnod, sem idegeskedned miatta. Legvalószínűbb, hogy értelmetlen, indokolatlan kamaszkodásról van szó, talán féltékenységről, hogy elveszek valmit az időből, ez az a korszak, tudod? Majd elmúlik. Mert azt akartam, hogy iskolái után odajőjjön hozzám. Ápolónóm lenne. Délelőtt veled volna, délután velem. Együtt akarok vele lenni. Ezt szerettem volna. Úgy látszik, egyelőre nem lesz belőle semmi.

AZ ASSZONY: Erről sose beszéltél.

VERLE: Ez csak olyan titkos vágyam volt. Hiányzik, akit szerethetek. Érted? Úgy látszik, minél öregebb az ember, annál erőszakosabban akar valakihez tartozni, valakivel együtt lenni. Lehet, hogy ez összefüggésben van a hálfélelemmel.

AZ ASSZONY: János.

VERLE: Ne, ne legyél babonás. Csak tréfáltam.

AZ ASSZONY: Előbb akarok meghalni, mint te. Mit tennék nélküled? Mi lenne belőlem, az egész étellel? Én fogok előbb meghalni.

VERLE: Lehetetlen. Nem hagyhatsz egyedül a világon.

AZ ASSZONY: És te engem egyedül hagyhatsz?

VERLE: Te sose lehetsz egyedül. Te azok közé az emberi lények közé tartozol, akik mindig csak adnak és az ilyen nem marad sose egyedül. De ne beszéljünk erről. Mennem kell, kedves, valóban elkéstem és péntekig nem jövök.

AZ ASSZONY: Nem akartalak figyelmeztetni, menned kell... És, gondold, nézessem meg magam valamelyik orvossal?

VERLE: Okvetlenül. Még holnap. Elintézek mindent és telefonálok. Látod, képes lettem volna elfelejteni. Olga, én rettenetesen önző lehetek.

AZ ASSZONY: Csak, mint a többi ember.

VERLE: Nem, önző vagyok és az önzés nem szép vonás. Valamit hoztam magammal nem? *(Mintha valamit ittfelejtene.)* Nem, úgy látszik nem. *(Még sókolja.)* Veronikát ne faggasd. Lehet, hogy tévedek. Majd rendbe jön minden.

AZ ASSZONY *(Kíséri a távozót, Megnyílik az ajtó, amelyen Veronika az imént kiment.)* Mindennek rendbe kell jönnie.

VERLE *(Méggyyszer megcsókolja az asszonyt, kezetsókol, el.)*

3. jelenet.

(Az asszony, Veronika.)

VERONIKA *(Megjelenik az nyitott ajtóban, nektámaszkodik az ajtófélfának, kezében egy kisebb és egy nagyobb csomag)*: Elment? Kár.

AZ ASSZONY: Ha sajnálod, hogy elment, miért nem maradtál velünk? Nem akarok szemrehányást tenni neked, de azt hiszem, nem voltál túlságosan kedves ahhoz az emberhez aki az életben annyiszor volt segítségünkre.

VERONIKA (*Hallgat*).

AZ ASSZONY: Persze, te ezt nem érted és nem biztos, hogy ez baj. Az életben sok a küzdelem és egy asszonynak nehéz mindennel megküzdeni. A jóbarát, az ilyen jóbarát sokat ér. Sokat segített nekünk, nélküle, ki tudja, milyen lett volna a sorsunk és én hálás vagyok neki.

VERONIKA: Igen, anyám.

AZ ASSZONY: Ne legyél ilyen rosszkedvű, nincs miért, de ez az ember téged valóban őszintén szeret, kicsi korodtól kezdve, jól tudod és az öregedő emberek olyanok, mint a gyerekek, szeretik ha foglalkoznak velük. Nehezen viselik el a mellőzést. Érted?

VERONIKA: Értem. És a mi dolgunk, asszonyi dolog, foglalkozni velük.

AZ ASSZONY (*Nevet*): Nos, te nemigen beszélhetsz asszonyi dolgokról, de így van valahogy, ahogy mondod. A férfiak meglehetősen önzők, nekünk kell önzetlenségnek lennünk. Mi van a kezekben?

VERONIKA: Ó, majd elfelejtettem. Neked vettem, születésnapodra.

AZ ASSZONY: Ekkora csomagot?

VERONIKA Ez a nagy olló, amit olyan régen kívánsz. (*A kisebb csomagból kibont egy nagyobb ollót.*) Most szabhatsz és varrhatsz kedvedre. (*Megcsokolja.*) Hosszú és boldog életet kívánok neked és ebben is teljen örömed. (*Átadja a nagyobb csomagot.*)

AZ ASSZONY (*Átveszi, az asztalon mosolyogva kibontja. Fekete ruha van benne. Megáll a kibontásban. Szünet. Megdöbben. Zavartan nézi a ruhát, a lányát*): Veronikám... Nagyon szép, nagyon helyes kis ruha... Csak... Veronika... Miért vettél nekem fekete ruhát? Kész, fekete ruhát?

VERONIKA (*Megpróbálja észre nem venni anyja megdöbbenését.*) Sokszor mondtad, hogy lassan már csak sötét ruhában fogsz járni.

AZ ASSZONY: Igen, igen... mondtam. Mondtam, de valahogy sose vettem magamnak sötét ruhát. Igazad van. Kedves téled, hogy eszedbe jutott... De, Veronika, miért vetted ezt? Mondani akartál nekem valamit ezzel?

VERONIKA (*Sírva fakad*).

AZ ASSZONY: De, kislányom, ne sírj, az istenért. Igazán boldog vagyok, hogy gondoltál rám és nem vagyok hálátlan, ne hidd, hogy nem örülök, ha első pillanatban meg is lepődtem. Nagyon csinos és azt hiszem igazad van. Azonnal fel fogom próbálni, hiszen neked igazad van. Nekem nem volt erőm hozzá, te segítettél. Veronikám ne sírj, nem kell sírni.

VERONIKA: Nem akartalak megbántani.

AZ ASSZONY: Nem, tudom. Csak figyelmeztetni akartál, hogy ebben a korban már hozzám a fekete szín illik. Tudom, érzem már régen, hogy kifogásod volt ellene, ha olykor-olykor megpróbáltam kicsinosítani magamat. Úgy-e? Pedig az ember csak szeret rendesen öltözni. Biztosan te sem örülnél neki, ha anyád elhanyagolt, megtört öregasszony lenne. Mégis, igazad van, komolyan kell magamnak is gondolni erre, hiszen te már nagy lány vagy, ma-holnap férjhez mész, és nagymama leszek...

VERONIKA: Kegyetlen voltam.

AZ ASSZONY: Miért lettél volna kegyetlen?

VERONIKA: Hazudtam. Bántani akartalak. Én azt hittem, hogy az anyáknak fekete ruhát kell viselniük. (*Elhallgat. Újra sírva fakad.*)

AZ ASSZONY: Miért sírsz, Veronikám? Beszéljessünk inkább. Legyél hozzám őszinte. Nagyon őszinte. Értsük meg egymást. Én meg foglak téged érteni. Én is voltam tizenhét éves és talán könnyebben megértelek, mint te engem.

VERONIKA (*Sír*).

AZ ASSZONY: Ezt kérem tőled születésnap ajándékkul. Őszinteséget. Mi barátok is vagyunk, úgy szeretném, ha azok is maradnának. Anya és lánya. Nekünk nem lehet titkunk egymás előtt és főleg nem akarom, hogy sírj. Valami bánt, valamiért ideges vagy, mondtam is délután János bácsinak.

VERONIKA (*Könnyei közt felcattan*): Miért olyan fontos neked az az ember?

AZ ASSZONY: Fontos? Ugyan. Jóbarát és minden embernek szüksége van barátokra, de nem olyan fontos, mint mondod, vagy gondolod. Semmi esetre sem olyan fontos, mint — te.

VERONIKA: Mégis azt hiszem néha — sokkal, sokkal fontosabb.

AZ ASSZONY: Veronika... Ilyet mondasz nekem?

VERONIKA: Azt akartad, hogy őszinte legyek.

AZ ASSZONY: Egész életemet neked áldoztam. Minden napomat, minden percemet, minden gondolatomat. Egyedül harcoltam érted, neveltelek, küzdöttem, hogy mindened meg legyen. Ki se mozdulok a házból jóformán, csak te vagy a fontos... Miért mondtad ezt, Veronika?

VERONIKA: Tudom, hiszem és mégis, e nek így kell lennie?

AZ ASSZONY: Minek?

VERONIKA: Nem értesz?

AZ ASSZONY: Nem. Beszélj világosan.

VERONIKA: Én se értettem nagyon, nagyon sokáig. Mindent úgy vettem mindig, ahogy te mondtad, hogy van egy barátunk, a család egyetlen és önzetlen barátja, aki minden héten kétszer eljön és megkérdi, nincs-e szükség valamire? És ilyenkor, ha nappal jön, én elmegyek valahová. Ha este jön, akkor lefekszem, megcsókolsz és átjössz a másik szobába egy kicsit beszélgetni... — De vannak éjszakák, amikor nem tudok elaludni. — Az embernek a feje is, szíve is tele van titkokkal, sejtelmekkel, aludni akar, semmire sem akar gondolni mindabból, amit elejtett szavakból, megjegyzésekből hallott, el akarja hesegetni a gyanút, de képtelen, mert a gyanú erősebb az ember akaratánál. Van éjszaka, amikor az ember már nem bírja a bizonytalanságot, amikor érzi, hogy tisztán kell látnia, mi történik körülötte, van-e titok az önzetlen jóbarát körül, aki mindig meglepi valami kedvességgel, de ugyan akkor ott áll közte és az anyja közt? Ki az az ember, akiről azt hiszi, hogy ismeri, s ha kint a világban, a mindennapi életben a városban valahogy szoba kerül, néha mosolyognak a neve hallatára.

AZ ASSZONY: Veronika!

VERONIKA: Könnyörgöm, ne szólj közbe. Azt akartad, hogy beszéljek. Igen, odaáll közénk, közéd és közém. Az én számomra az osztálytársaim édesanyja néni, idős néni, nem fontos, hogy korban vagy ruhában, hanem egész lényükben és te fiatalnak akarsz látszani és hiszem, érzem, hogy a kölni, amit használ, a hajfesték, a rúzs a szádon, a ruhád szabása, mindez... mind miatta van. Ez tragédia. Tragikomédia. Valaki, aki már nem fiatal, fiatal akar lenni, annak akar látszani. Hát miért, miért akarsz fiatalnak tűnni? Ha miattam teszed, boldog lennék, de tudom, hogy nem miattam van. Nem is az a baj, hogy nem akarsz ősz hajjal járni, hogy mindig olyan szabályosan, hibátlanul tökéletes vagy a ruhádban, hanem az, hogy ez miatta van, az idegen miatt és ez engem megaláz. Ha téged nem, engem megaláz... Mert tudom, miért történik. Mindent tudok. Láttam mindent. Hallottam mindent. Szörnyű...! (*Zokogásba tör ki.*) Meg tudnám ölni!

AZ ASSZONY (*Rövid szünet után*): Nincs erőm védekezni. Nem is lehet. Magyarázni sincs erőm. Hangom sincs. Tudja-e valaki, éreznek-e fák, a bokrok? Tudja-e valaki, hogy nyújtózkodásuk a nap felé csak életosztón-e, vagy vágyakozás? Tudja-e valaki, érez-e valamit az akácfa vitégje, ha elmerül benne a mézszedő méhecske? Én azt mondom: érez, ugyanúgy, mint az ember. Te hitetlenül ráznád a fejed, mert nem is értheted. De majd egyszer, ha az

én koromba jutsz, vagy, ha nyitott szemmel jársz, előbb is, megtudod, hogy az egész nem is olyan különös, csak azzal kell tisztába lenni, hogy részletekben halunk meg. Hajunk tele lesz ősz szálakkal. Bőrünkéből elpárolog a fiatal-ság színe és hamvassága. Szemünkre halvány fátyol borul, kezünket nem tudjuk mozdulatlanul kinyújtani, reszketni akar. Szívünk se ver úgy, mint azelőtt. Kifárad. Kifárad, de... utoljára hal meg. Ez a pusztá, száraz igazság. Veronika, amit a tizenhét évesek nem értenek meg, legfeljebb kinevetnek. Őszinte voltál, én is őszinte vagyok. Nem gondoltam rá, hogy már nagy lányom van, gyerekeknek, kisgyerekeknek tartottalak. Lehet, hogy az embert ez különbözteti meg leginkább minden élőtől és holttól, hogy a szíve különös motor és az pusztul el utoljára... Én azonban teljesen megéritelek téged és ha meg tudsz nekem bocsájtani, holnaptól kezdve minden másképp lesz. Fel fogom venni a fekete ruhát, amit ajándékba vettél, nem használok több rúzszt, nem festem többet a hajamat, olyan leszek, amilyennek látni akarsz, egyszerű öregasszony.

VERONIKA: Ó az oka, hogy idáig jutottunk. Kihasznált téged, meglopott, elcsábított, megcsalt. Ó, akinek nem számítasz végeredményben semmit, csak mellékvágány vagy az életében.

AZ ASSZONY: Mondjam, hogy tévedsz, hogy rosszul ismered, hogy még gyerek vagy és nem lehetsz tisztában az élet ezer küzdelmével? Azt hiszed, beképzelt, vaksi vénasszony vagyok? És mégis mondom. Hidd el, te is, én is többet jelentünk a számára minden másnál, hogy senkije sincs rajtunk kívül a világon.

VERONIKA: Felesége van. Tudom, hogy hol lakik, ki a felesége. Mindent tudok róla is.

AZ ASSZONY: Az ember kettesben is lehet elhagyatott.

VERONIKA: Ismered a feleségét?

AZ ASSZONY: Ismerem.

VERONIKA: Honnan? Beszélte már vele?

AZ ASSZONY: Nem.

VERONIKA: És ő is ismer téged?

AZ ASSZONY: Nem. Nem ismer.

VERONIKA: Tudja, hogy vagy, hogy létezel?

AZ ASSZONY: Nem.

VERONIKA: Az lehetetlen.

AZ ASSZONY: Nem lehetetlen. Ha valaha szerette volna az urát, akkor tudná. Talán nem lenne biztos abban, hogy ki, de tudná, hogy az ura életében más is van, mint ő. De soha sem szerette és így nem tud semmit.

VERONIKA: Miért vett el feleségül egy nőt, aki nem szerette?

AZ ASSZONY: A jómódú emberek, a gazdagok, az előkelőségek házas-sága nem kívánja okvetlenül a szeretetet. Számukra ennél sokkal fontosabb dolgok is vannak a világon. Mondjuk: a vagyon, karrier, cím, név, mindenek-felett természetesen a pénz. És állítólag bebizonyított dolog, hogy az ilyen érdekből kötött házasságok ugyan olyan százalékban maradnak tartósak, mint a szerelemből létrejöttek. Lehet, hogy így is van.

VERONIKA: Hogy tudsz erről ilyen nyugodtan beszélni?

AZ ASSZONY: Miért? Ez természetes dolog. Nem? Nem mondom, hogy mi nem álmodoztunk arról, hogy feleségül vesz a lovag, akit szeretünk, de csak álmodoztunk róla. Nappal pontosan tudtuk, hogy az ilyesmi csak Ohnet, vagy Curz-Mahler regényeiben szokott történni. A nevelőnő, vagy a gépiro-kiasszony férjhezmegy a gazdag vasgyároshoz. Igen, a regényekben. Sok példányszámban fogynak ezek a regények. Mert a világon rengeteg a nevelőnő és gépirokiasszony, vagy zongorista, aki szeretné, ha ez így lenne. De ha tízezer közül eggyel történik ilyesmi, az csak véletlen. Nem, mi tudtuk, hogy a

szerelmünk, ha ilyen férfibe botlottunk bele, egyszer keserű magányvá változik. Ki tehet ilyesmiről? Ez a világ rendje.

VERONIKA: Ez nem lehet a világ rendje.

AZ ASSZONY: Mit tehetünk ellene mi ketten?

VERONIKA: És... hogy került a te életedbe?

AZ ASSZONY: Okvetlenül tudnod kell minden részletet? Akármilyen nehezemre esik erről beszélni veled?

VERONIKA: Lehet, hogy számomra nehezebb hallgatni, mint neked beszélni. Te minderre talán sose gondolsz, bennem pedig hónapok óta ég és tudom, hogy törkreteszi az életünket.

AZ ASSZONY: Ne folytasd. Sokkal régebben ismerem, mint gondolnád és sokkal régebben szeretem. Ő akkor íratkozott be a zeneakadémiára, én zenedébe jártam. Néha dolga volt a tanáromnál és valahogy összeismerkedtünk. Nyomorgott. Több mint egy évig. Akkor, elmondta, hogy valaki, valami gazdag ember vállalkozott rá, hogy kitanítatja, de nem zenésznek, hanem orvosnak. Mellékesen azért járt gyakorolni, de mégis átment az orvosi fakultásra. Nagyon régen volt. Hihetetlenül régen. Nagy, halálos szerelemnek hittük a miénket és én bíztam benne, mint annyi más, hogy a nagy szerelem le fog győzni minden akadályt. Terveztünk, számítottunk, miből, hogyan lehetne rendelőt venni? Ha bekerülhetett volna valamelyik kórházba segédivorvosnak, az is jó lett volna. De hogyan kerülhetett volna be? Semmi összeköttetés, se rokon, se elég befolyásos pártfogó. És úgy reszketett a szegénységtől, mintha az lenne a legnagyobb rossz a világon. Igen, sok volt benne a törtetés. Az volt benne. Több a kelleténél.

VERONIKA: És nem ismert kegyelmet, se szerelmet.

AZ ASSZONY: Akkor még nem tudta, hogy eladta magát.

AZ ASSZONY: Rákényszerítették ezt a borzalmas házasságot. Megvették. Fizetnie kellett.

SZILVIA (*Felugrik ülőhelyéről*): Hazugság. Nem kényszerítette senki. Bol-dog volt, hogy feleségül vehetett.

AZ ASSZONY: És a felesége ezt nagyon jól tudta. Sosem titkolta.

SZILVIA: Engem kényszerítettek hozzá. Rám parancsoltak, hogy menjek egy vadidegen, számomra mindig ismeretlen emberhez, akiben soha semmi gyengédség nem volt, akit soha semmi más nem érdekelt, mint az érvényesülés.

AZ ASSZONY: Biztos, hogy nekem nehezebb volt, mint neki. Kibírtuk. Ő is, én is. De soha nem szűntünk meg szeretni egymást. A feleségével élt, de engem szeretett.

SZILVIA: Csak a szeretője volt. Semmi több. Ez nem szerelem.

AZ ASSZONY: Megvalljam neked? Miért ne, ha már itt tartunk. Megpróbáltam meghalni. Öngyilkosságot kíséreltem meg. Egyedül voltam, elhagyatva, értelmetlenül álltam az életben és nem találtam semmi célját. Nem sikerült. Mint az álomkóros jártam a világban sokáig, hónapokig, több mint egy évig, anélkül, hogy felejténi tudtam volna. S akkor újra összetalálkoztunk. A felesége sejtett valamit, eleinte jelenetet is csinált, aztán megbékült a sorsával.

SZILVIA: Sose csináltam jelenetet. Egy úriembernek lehet barátnője. Miért ne?

AZ ASSZONY: Különös dolog a hiúság. Ő se szerette az urát, nem volt fontos, hogy mit tesz, de azért jelenetet csinált. Talán meggyőzte, hogy nem igaz, nincs senkije, talán az asszony fáradt ki. Nekem olyan mindegy volt. És az is mindegy volt (*felkel az alkovig megy és nekiátámszkodik az elválasztó fal szélének*), hogy megaláztatás-e a számomra vagy se... de ellentálltam. És akkor én mentem férjhez. Szörnyen fájt, becstelenség is volt, de férjhez mehettem és azt hittem, mindent megoldok. — Nem tehetek róla, hogy ez a házasság olyan rövid ideig tartott, s hogy egy vonatszerencsétlenség

végét vetette. Nem bírtam tovább, ő jött, keresett, segíteni akart és elhagyott az erőm. Nem volt bennem tisztesség, csak szeretet. Múlhatatlan szeretet. (Sőtét, majd reflektor és *Az asszony mellett ott van Verle. Ez az újra egymásra találás pillanata.*)

VERLE: Mondd meg, hogyan kérjek bocsánatot? Elhiszed, hogy soha, egy pillanatra sem tudtalak elfelejteni? Te voltál a nappalom, az éjszakám. Úgy voltál velem, mint az árnyék, vagy, mint a lelkiismeret. Elhiszed, ha azt mondom, hogy minden értéktelen, amim van, a pénz, a gazdagság, a mesterségesen szerzett tekintély, mert nélküled semmi az egész? Gyáva voltam, üresfejű, törtető, akinek a legfontosabb volt a főorvosi állás és a hitközségben elért tisztesség. Ez volt öregedő anyám kívánsága, ezért mosott, ezért küzködött, ezért éhezett és ezt ültette belém, mint a földbe a palántát, ami vaskosan meggyökeresedett. És ez az egyetlen halvány örömöm, ha elmegyek hozzá, ha hallgatom, hogy milyen büszke, hogy a fia lám főorvos, a legjobb orvos messze földön, és a hitközség elnöke, ezért él, ez a boldogsága, ez a diadala, ez a bosszúja részeges ura sírja felett. Nem törődik velem, hogy fia előkelő házában nem szívesen látott vendég, ha néha eljön. Persze, nem tud viselkedni. De mit érdekli ez őt, a mosonót, a koldust, aki megszokta? Csak a győzelem érdekli. És talán örököltém valamit ezekből a vágyaiból. Valami különös erő mozgat bennünket, az húzza ki, sokszor a talajt a lábunk alól, s mi beleveszünk a szakadékba. Ha nem tudod elfelejteni, amit tettem, megint szó nélkül elmegyek. De ha elhiszed, hogy szeretlek, akkor melletted akarok maradni.

AZ ASSZONY: Szükséged van rám?

VERLE: Szeretetre van szükségem. Arra hogy szeressek. Otthonra, melegségre. Adj nekem egy kis zúgot, ahol néha otthonra, szeretetre, melegségre találok. En nem tudok nyújtani érte semmit. Most még nem tudok semmit sem nyújtani érte. Majd egyszer, talán egyszer...

AZ ASSZONY: Ne folytasd. *(A nyakába függő keresztre esküszik.)* Esküszöm egész hitemmel, hogy soha, semmi szín alatt, semilyen körülmények között nem engedem, hogy szakíts a feleségeddel.

SZILVIA: Az álszent!

AZ ASSZONY: Ez az én hitem. Nem hagyhatod el, akivel az oltár előtt megesküdtetek.

VERLE: Nem tudsz megbocsájtani... Megértelek.

AZ ASSZONY: Nem értettél meg. Nem érzed, hogy szeretlek?

VERLE: Szent vagy. Igazi szent. *(Megcsókolja az asszony kezét. Világosság. Verle valóban ott van.)* Jól nézek ki. Orvos létemre, itt felejtettem a táskámat és üres kézzel indultam a betegemhez.

AZ ASSZONY *(Zavartan)*: Tényleg itt hagyta? Hol? Ott van a zongorán.

VERLE: Megzavartam a beszélgetésüket?

AZ ASSZONY: Nem. Tessék a táska. *(Átadja.)*

VERLE: Sirt valamiért? Ejnye, nem szabad tudnom, mi történt? Veronika, mi történik itt?

VERONIKA: Semmi különös. Beszélgettünk egymással bizonyos dolgokról, melyekről most már beszélgetniünk kellett. Tisztáztunk egyet-mást, s ha talán nem is mindent, egyelőre rendben vagyunk. Igaz, édesanyám? *(Belekarol.)*

VERLE: Megtudhatom a titkot?

AZ ASSZONY: Lehet, hogy kevesebbet törődtem a gyerekekkel eddig, mint magam is hitem. Fel kellett világosítanom bizonyos dolgokról és ez megtörtént.

VERLE: És?

AZ ASSZONY: Veronika megkérdezte tőlem, hogy tulajdonképpen kicsoda az az ember, aki annyi éve idejár a házukba, de nem várt feleletet, hanem megadta mindjárt a választ is.

VERLE: Veronika még gyerek, nem értheti meg a dolgokat.

VERONIKA: Ki tudja? Az ember mindig komolyabban érdeklődik a körülmötte forgó világ után. Néha önmaga teszi fel a kérdést, néha rákényszerítik. Aztán kinyílik a szeme és látni kezd. És amit lát, az nem mindig a tökéletesség.

VERLE: Nem állíthatod, hogy gyerekfejjel jól látod, ami történik, jól ítéled meg amit látsz, mert csak a felületen mozogsz.

VERONIKA: Hm. Ezekről a dolgokról kisgyerekkorom óta hallok. Még iskolába se jártam, amikor arra tanítottak, hogy ismeretlen bácsiktól nem kell cukrot elfogadnom. Megtanultam, a rend úgy kívánja, hogy naponta pontosan érjek haza ebédre és vacsorára, vigyázzak arra, kivel barátkozom, s hogy nem sétálhatok, nem járhatok mindenkivel, hanem csak olyanokkal, akik megfelelnek az én személyemnek. Az élet titkait nem magyarázta meg nekem egyikük sem részletesen, csak annyit mondtak mind a ketten, hogy van nem úrilánynak való társaság is. Ez az úrilány, persze én volnék. Így születnek az emberben a sejtelmek arról, hogy mi a csúf és mi a rossz. Így tanulja meg a gyereklány, hogy az életben veszélyek leselkednek rá, hogy vigyáznia kell, nehogy valaki kihasználja, csúffá tegye, kisémmizze. Lehet, hogy nem is ismerem az életet, de erre megtanítottak és én hiszem, hogy minden így is van.

VERLE: Nemigen értem ezt az elmélkedést, azt sem tudom, hozzád való-e? És főleg mi összefüggés van közte és aközött, hogy szerintem nem értheted meg az élet sokféle problémáit? Nincs is szükséged rá.

VERONIKA: Tényleg nem látni az összefüggést?

VERLE: Nem. *(Az asszonyhoz, akin újra látszik, hogy fájdalmai vannak.)* Feküdjön le, pihenjen le egy kicsit. *(A lányhoz.)* Ha akarod, folytatható.

VERONIKA: Szívesen. Bár mindössze annyit akartam mondani, hogy ami itt történik, ebben a házban, az homlokegyenest az ellenkezője annak, mint amit tanultam, vagy tanulnom kellett volna.

VERLE: Nem értem. Mi az, hogy az ellenkezője?

VERONIKA: Mennyi kifogás merül fel amiatt, hogy mi, iskolások, sokat tanulunk az életből magából; az életből, ahelyett, hogy rábiznánk magunkat az iskolára, vagy az otthonra. Nos, én először az otthonon kívül tanultam sok mindent, amit aztán itthon láttam. Vagy nem? Mondjuk, hogy egy nő feleségnek nem elég jó, házastársnak nem elég előkelő, vagy elég gazdag, azt az életben nem egyszer, többször is föl lehet rúgni, félre lehet dobni, aztán újra elcsábítani, megalázni, megalázni minden héten kétszer. Minden hétfőn és minden pénteken.

VERLE: Hogy beszélés?

VERONIKA: Kérdezett, hát beszélék és jó hogy szólhatok. Mert ne higgye, hogy ez a heti kétszeri vendégjárás csak a kettőjük ügye, hogy csak őt alázza meg vele.

AZ ASSZONY: Veronika... ne...

VERONIKA: Nem csak megalázza, hanem annál rosszabbat, átkozottabbat is tesz. Ne szakítson most félbe. *(Az asszony mozdulatot tesz, amit a lány elhárít.)* Amikor rájöttem arra, hogy a barátságnak csúfolt viszony az anyám és egy idegen ember között egészen más, annál sokkal alacsonyrendűbb, hétköznapi, éppen az, amitől engem övni kellett, tudja mit éreztem vele. az anyámmal szemben? Gyűlöletet és szégyent. Gyűlöletet és szégyent!

AZ ASSZONY: Veronika!

VERONIKA: Időtlennék tűnő idők óta hordom most már magamban ezt az érzést és hazudtam a mai napig a szeretetet anyám iránt, ami utálat volt inkább, összekeverve a szégyen és a szeretet utáni vágyakozás zűrzavarával. Titkot hordtam magamban és pirultam miatta, míg rá nem jöttem, hogy rossz helyen keresem a bűnöst, aki nem más, mint a jóbarát, a jötevő, az áldott ember, az áruló, zsarnok, önző rabló, kizsákmányoló.

VERLE (*Le-fel sétál*): Talán neveltséges ilyet mondanom egy gyereklánynak, aki nem ért semmit, csak azt hiszi, hogy tud valamit, aki romantikáról álmodzik, de kötelességem megmondani, ha megérted, ma vagy holnap, vagy tíz év múlva, hogy én anyádat szeretem.

VERONIKA: Miért alázza meg hát annyi év óta? Miért csak vasútkoCSI az eldugott mellékvágányon, miért csak mellékvágány, ahová — futólag, — beszáguld a büszke vonat, s ha kipihente magát, vidáman száguld a nyílt pályára, a nagyvárosok kivilágított állomási felé?

VERLE: Én alázattal jövök ide minden alkalommal és hálás köszönettel.

VERONIKA: Milyen aljasul tud hazudni.

AZ ASSZONY: Veron!!! Megtiltom!

VERLE: Hadd beszéljen. Hadd mondja. A kölyök, akinek foglama sincs arról, mit jelent szeretni.

VERONIKA: Ha ezt nevezik szeretetnek, akkor köpök rá. Ezért mondják, hogy az emberek legszelebb érzelméből csinál üzletet a maga osztálya.

VERLE: Micsoda hang ez? Micsoda osztály? Miket beszélsz? Ki tanított erre?

VERONIKA: Mi köze hozzá? Ha tudná mennyire gyűlölöm, megvetem egész élősököd úri fajtájával együtt, soha többé nem tenné be ide a lábát.

AZ ASSZONY: Veronika, én nem ismerék rád, soha nem voltál ilyen, soha így nem beszéltél, szégyeld magad!

VERONIKA: Te is ellenem fordulsz, ahelyett, hogy segítenél, hogy kiadnád az útját, megmondanád, nem kell a pénze...

VERLE: Anyádat hagyd ki ebből a vitából.

VERONIKA: Hogyan hagyjam ki, mikor még most is a védelmére tud kelni, most, amikor fel akarom emelni eltiportságából és vissza akarom fizetni a megalázásoknak valami kis jelentéktelen parányát.

VERLE: A te anyád jó és szent asszony. Ne bántsd!

VERONIKA: Ó bánt engem.

VERLE: Elég legyen. Ha akarsz, velem csinálhatsz számadást, de csak velem. Aztán majd megkérdezem, micsoda társaságban forgolódsz, ki világot fel, miféle csavargónépség?

VERONIKA: Akinek kellek. Aki még velem szóba áll. Érti-e? Anyuka. Érted-e? Tudod-e, hogy én a te lányod, akinek szerintetek vigyáznia kellett, hogy kivel tart fenn barátságot, én tartozom évek óta azok közé akivel úrilánynak nem illik barátkozni. Tudjátok-e? Velem úrilány nem mehet sétálni, mozi, engem nem lehet zsúrba hívni, tanulni hívni, mert én olyan vagyok, akinek az anyja... anyámnak szeretője van!

VERLE: Hallgass!

VERONIKA: A nevén neveztek valamit egyszer az életemben, titokban, a hátam mögött, de úgy, hogy meghalljam, hogy ne felejtsem el soha, azt mondták, szeretője van és azt úgy hívják...

VERLE: Fogd be a szádat!

VERONIKA: Nem fogom, mert maga miatt mondják.

VERLE: Beléd fojtom a szót.

VERONIKA: A maga bűne, a maga átka, hogy az anyám szaj...

VERLE (*Arculúti*).

Veronika (*Meglepődik. Hátrál, gyűlölködve körülnéz, megszegyenítve kutat valami után a szobában, meglátja az asztalon a nagyollót, amit anyjának vett, felkapja, Verlére rohan, az felemeli karját és dühösen belevágja.*)

AZ ASSZONY (*Feléjük megy, hogy megakadályozza.*): Veronika. Te örült. Az apád!

VERONIKA (*Megkövülten áll egy helyben. Az asszony a férfi karját nézi, aki gyorsan húzza le magáról a kabátját.*)

VERLE: Köszönöm kedves. Ejnye, segíts egy kicsit nem nagy dolog. Ez a kis csacsi képes lett volna agyonszúrni. Nem üt rám, az biztos. Kölyök, kölyök, ha bennem ennyi akarat és gyűlölet lett volna valaha mind azzal szemben, amit valóban gyűlöltem. *(Az asszony segítségével a karját kötözi.)*

VERONIKA: Az... apám...?

SZILVIA: Lehetetlen. *(Felugrik a helyéről. A színpadra megy.)* Lehetetlen! Egy életen át csalni, hazudni, kettős életet élni, engem megszégyeníteni, kicsúfolni, megcsalni.

VERONIKA *(Szilviához)*: Miért volna lehetetlen? Nézzünk szét a közönség soraiban? Nem, nem azért, hogy erre példát keressünk. Hanem, hogy megkérdezzük lehetetlen-e? Ön *(a közönséghez)* mit gondol? Lehetetlen? Tudom, biztosan nem tenne ilyet soha, ön se, ön se, nem, szerencsére a mai férfiak egészen mások. Igaz? *(Szilviához.)* Ez csak színház és a színpadon, egy színdarabban minden lehetséges. *(Előkép.)*

(FÜGGÖNY)

Utópikus regény

Milyen jól esett hallgatni azt a bogárzümmögést, álmosító szünyogdongást, az öreg lehelletszerű mormogását, amint előbb korholta, aztán vigasztalta, miközben ő éjféltajt a gőzölgő földalatti aknából a tűzország felé emelkedett.

— Egy kis belátást, Montagk, szánalmat, ne türelmetlenkedjék, hiszen tegnap még maga is közéjük tartozott. Mindenki azt hiszi, hogy ez örökre így megy tovább, pedig nem tart örökké. Nem gondolnak arra, hogy ez csak egy nagy sziporkázó meteor, amelynek fénycsóvája a világűrben nagyon látványos ugyan, de egy napon elkerülhetetlenül szét kell pukkadnia. Mindenki csak a tűzijátékot látja, akárcsak maga is még tegnap.

— Montagk, az ilyen vén embereknek, akik kályha mellett óvják törekeny csontjaikat, nincs joguk másokat oktatni. De igen közel volt hozzá, hogy az egész dolgot eleve elrontsa. Vigyázzon! Ne felejtse el, hogy magával vagyok. Hiszen megértem, hogy került idáig a dolog, sőt mondhatom, valósággal megifjított a dühkitörése. De most mégis jobban szeretném, ha egy kicsit öregebb lenne, szeretném, ha egy kicsit átvenne az én bátortalanságomból. Óvakodjon egy kicsit, legalább addig, amíg most Beattyvel együtt lesz. Hagyja, hogy én mondjam meg magának, mi a szándéka, hagyja, hogy én mérleljelem a helyzetet. A legfontosabb most: megőrizni magát, megmaradni. Felejtse el azokat az ostoba nőket, szegénykéket...

— Olyan nyomorulttá tettem őket, amilyenek bizonyára régen nem voltak már — mondta Montagk. — Nagyon megkapott, amikor Phelpsnet sírni láttam. Talán igaza van, talán legjobb, ha az ember nem néz a szemébe a tényeknek, hanem együtt rohan a többiekkel, beleveti magát a forgatagba. Nem tudom, csak valahogy rossz a lelkiismeretem...

— Nem, ne mondja ezt. Ha nem volna háború, ha béke volna a világon, akkor azt mondanám, jó, hadd forogjon. Nem, Montagk, maga nem lehet újra tűzör. A világ ügye igazán nem áll olyan jól.

Hideg veríték gyöngyözött Montagk homlokán.

— Hall engem, Montagk?

— Jaj, a lábam, — nyögte ő — nem visz tovább. Milyen buta dolog, a lábam egyszerűen nem engedelmeskedik.

— Csak lassan, lassan — intette az öreg. — Figyeljen csak ide. Tudom, hogy érzi most magát. Fél, hogy hibát követ el. Csak semmi félelem. A hibák arra valók, hogy okuljunk belőle, és hasznunkra fordítsuk. Ifjú koromban én is gyanútlanul mindent a szemébe vág-tam az embereknek. Persze, hogy ellátták a bajomat érte. De ettől lassanként mind élesebb lett a fegyverem. Ha az ember gondosan titkolja a tudatlanságát, nem ütnek a fejére, de nem is tanul semmit. Csak talpra, álljon a lábára, menjen a tűzörségre! Mi most ikerk vagyunk, nem magunkban valók, nem választ el távolság, együtt érzünk. Ha segítségre van szüksége, miközben Beatty szimatolozik, tudja meg, itt vagyok, közel, a dobhártyájában, s mindent figyelek.

Montagk lába, előbb a jobb, aztán bal, lassan megmozdult.

— Faber, — szólt halkán —, maradjon velem!

A fémkutya oda volt, kunyhója üres, az egész épületben csend, a tűzszalamandra is szunnyadt keresztbefont fényszóráival, hasa tele kerozinnal. Montagk átszelte a csendet, megfogta a fémrudat, és hangtalanul siklott fel a sötétben, vissza-visszapillantva az elhagyott kutyaórla, miközben szíve verése is kihagyott. Faber most szunynyadó szintelen lepke volt a fülében.

Beatty ott állt a felvonó nyílásánál, várta, de háttal feléje, mint-ha nem várná.

— Fiúk — mondta a kártyázó többieknek — itt jön egy csodálatos figura, akit minden nyelvben bolondnak hívnak.

Úgy nyújtotta feléje a tenyerét, mint aki alamizsnát kér. Montagk beletette a könyvet. Beatty meg sem nézte a címét, csak behajította a papírkosárba, aztán cigarettára gyújtott. „Nincs nagyobb bolond a félműveltnél”. Hozott isten, Montagk. Reméljük, velünk maradsz most, hogy a lázad lelohadt és legyűrted a betegséget. Mit szólnál egy póker játszma-hoz?

Leültek, elosztották a lapokat. Beatty jelenléte miatt Montagk tudatát túlságosan lefoglalta a keze. A keze vétkezett, s most nyugtalan volt, mindig matarászni kellett velük vagy eldugni őket a zsebébe, hogy elkerüljék Beatty tekintetét, amely úgy szúrta akár egy lángnyelv. Úgy érezte, Beattynek csak rá kell lehelnie a kezére, elszáradna, megrohadna, s élete végéig úgy maradnának már kabátújjába temetve, elfeledve. Mert a keze önállóvá vált, nem hozzá tartozott már. Benne mozgott meg először a lelkiismerete, hogy néhány könyvet félretegyen, hogy Jóbbal és Rúth-tal, meg Shakespeare-rel a távolf kutassa, és most itt a tűzörségen, úgy tűnt neki, mintha vérbe mártotta volna a kezét.

Egy félóra alatt kétszer is ki kellett mennie, otthagyni a kártyázókat, kezét mosni. Amikor újra bejött, elrejtette az asztal alá.

Beatty nevetve mondta: — Tartsd csak a kezed úgy, hogy láthassuk. Nem mintha bizalmatlanok volnánk, de tudod, mégis...

Általános nevetés.

— Nos, — mondta Beatty, — a válság elmúlt, minden a régi kerékvágásban újra, az elveszett bárány visszatért az akolba. Mindnyájan kisiklottunk egyszer-egyszer. „Az igazság igazság marad az ítéletnapjáig is”, vallottuk. „Sohasincs magára hagyatva, aki fennkölt gondolatokat hordoz”, igyekeztünk elhíttetni magunkkal. „Ó, felismerés, édes éték”, mint Sir Philipp Sidney mondta. viszont: „Mint a lomb olyan a szó. Ahol a legsűrűbb, ott hiányzik legtöbbször a gyümölcs: az értelem” — mondta Alexander Pope. Mit szólsz ehhez a mondáshoz?

— Vigyázat! — suttogta a távolból, egy másik világból Faber.

— Hát ehhez? — folytatta Beatty: „Kevés tudás gyorsan megárt. Hadd Kasztília forrását, Fejedbe száll, ha ízleled. De ki bírja, szíve éled”. Pope, ugyanabban a művében. Melyikhez tartozol te a kettő közül vajjon?

Montagk az ajkába harapott.

— Megmondom én neked — felelt maga Beatty, mosolyogva nézegetve kártyáit. — Egy időre elködösödött az értelméd. Olvasnál néhány sort s nyakló nélkül belevetetted magad a mélységbe. Egy csapásra kész voltál levegőbe röpíteni a világot, mindenkit lefejezni, asszonyokat, gyerekeket elgázolni, ledönteni a felsőbb-séget. Ismerem én ezt, magam is átmentem rajta.

— Nincs már semmi bajom — erősítette Montagk bizonytalanul.

— Hát akkor miért száll a fejedbe a vér? Hiszen nem akarlak ugratni, igazán nem. Hallod-e Montagk, egy órával ezelőtt álmodtam valamit, — egy kicsit ledőltem ugyanis, — s álmomban keményen összezördültünk a könyvek miatt. Bőszülten vagdostál mindenféle idézetet a fejemhez, én meg higgadtan válaszolgattam. „Hatalom” — mondtam én. Te meg dr. Johnson szavaival jöttél elő. „A tudás minden hatalom fölött áll”. Én azt vetettem ellene: De azt is dr. Johnson mondta „Aki a bizonyosságot a bizonytalansággal cseréli fel, nem cselekszik bölcsen”. Maradj te csak a tűz-örségnél, Montagk. Minden más, vigasztalan anarchia.

— Ne hallgass rá — suttogta Faber, — csak meg akar zavarni. Te nem tudsz rajta kifogni, vigyázz.

Beatty vigyorgott. — Erre te azt mondtad „Az igazság előbb-utóbb napvilágra jut, a gyilkosságot nem lehet örökre eltitkolni”, amire én kedélyesen csak azt feleltem: „Úristen, mindig csak a

lováról beszél” és „Az ördög is hivatkozhat a bibliára”. Te rámkialtottál: „Egy felcicomázott senkit ma többre becsülnek, mint azt, aki kopottan az igazságot keresi”. Én arra figyelmeztettelek: „Az igazságot méltatlanná teszed, ha túlhangosan védelmezed”. Te azt kiáltottad. „Tetemek véreznek a gyilkos szeme láttára”, én meg jóindulattal veregettem a válladat. „Hát nem találtam nálad helyeslésre?” Aztán újra te: „A tudás hatalom” és „Egy törpe az óriás hátán, messzebb lát ennél”. Én meg olympiai nyugalommal foglaltam össze véleményemet ezzel a Valéry-idézettel: „Egy hasonlatot bizonyítéknak tartani, egy szóáradatot alapigazságok forrásának, jömagunkat a bölcsesség orákulumának — velünk született ostobaság”.

* * *

Montagknak úgy kavargott minden az agyában, mintha minden szóval fejbe kólintották volna. Szeretett volna felkiáltani: Hallgass, hadd már abba, hiszen mindent összezevarsz. Beatty kedveskedő mozdulattal fogta meg a csuklóját:

— De ember, micsoda pulzus! Hát ennyire felizgattalak? Hiszen úgy ver, akár a vészharang. Ne mondjam tovább? Egészen sápadtra rémült az arcod. Pedig mondhatok még egyet-mást.

— Montagk, nyugalom, nyugalom, — zümmögött a hang a fülében, — hiszen csak iszapot kavarr fel.

— Bizonyosan azért rémültél meg ennyire, mert éppen azokkal a könyvekkel győztelek le, amikhez annyira ragaszkodtál. Látnod, milyen hűtlenek a könyvek! Azt hiszed, hogy védelmeznek, ők meg ellenfeleidhez szegődnek. Mások is fegyverül használják ám, s akkor ott állsz tehetetlenül az útvesztőnél, szavak sűrű bozótjában. Aztán az álmom legvégén odaértem a szalamandrával, s megkérdeztem: nos, egyfelé tartunk? — te pedig beszálltál és jól-eső szótlanságban, egész kicsikké, békésekké, szelídülve tértünk vissza a tűzörségre. — Beatty eleresztette Montagk csuklóját, hagyta, hogy kesztyűs keze az asztalra essen. — Vége jó, minden jó.

Csend. Montagk úgy ült ott, mint akit fehér kőből odafaragtak. Az utolsó fejbekólintó szóütés, amely érte, lassan elenyészett a sötétségben, ahol Faber csak arra várt, hogy minden elcsendesedjék, s halkan megszólalhasson:

— Jól van, most elmonda, ami mondanivalója volt. Eméssze meg, Montagk. Én is elmondom majd a magamét néhány óra múlva. Eméssze meg azt is, és hasonlítsa össze a kettőt, aztán döntsön, hogy melyik irányban indul. De maga döntsön, ne én, és ne Beatty kapitány. Csak ne felejtse el, hogy a kapitány az igazság és szabadság legesküdtebb ellenségei közé tartozik, a többség konok, tömött

hordájához. Atyaisten, milyen szörnyű a többség zsarnoksága! Szóval most mindketten megpendítettük a lantot, most döntsön, melyik fülével akar hallani.

Montagknak már megmozdult az ajka, hogy válaszoljon Fabernak, s ettől a hibától csak az mentette meg, hogy megkondult a vészharang. Megszólalt a hangszóró is a tetőn, kopogtak a távirógép betűi, irták le a bejelentett címet. Beatty kapitány, kezében kártya, túlzott nyugalommal lépett oda, és tépte ki a címet a gépből, mihelyt azt leírta. Gyors pillantást vetett rá, a zsebébe csúsztatta aztán visszatért az asztalhoz és leült. A többiek feszülten néztek rá.

— Van még 40 másodpercem, hogy egészen megkopasszalak benneteket — mondta Beatty kedélyesen.

Montagk letette a lapokat.

— Fáradt vagy Montagk? Abbahagyod a játékot?

— Abba.

— Csakugyan, később is befejezhetjük. Fordítsátok az asztalra a lapokat és készüljetek fel. — Beatty is felemelkedett. — Montagk, nem jó színben vagy. Nem szeretném, ha a láz újra előfogna.

— Nem, nincs semmi baj.

— Annál jobb. Nagyon is jó. Ez ugyanis különleges eset. Dologra legények!

Leugrottak a semmibe, a rézrúdba fogódzva, mintha egyetlen szalmaszál volna, amely az alattuk rohanó árból kinyúlik, s az vitte őket a sötét mélybe, az életrekelő sárkány prüszkölő, krakogó gyomrába.

— Hollá!

Szirenázva, süítve kerülték meg a sarkot, a gumikerekek felsírtak, a kerozin úgy loccsant a csillogó tankban, mint egy óriás gyomrában a lé, s Montagk majd kivágódott a kocsiból, fogai között füttyült a szél, s haja az arcát csapkodta. Közben pedig egész idő alatt a nőkre kellett gondolnia, a szobájában ülő gondolattalan nőkre, üres hüvelyek, amelyeknek a belsejét kifújta a neonszél. És még akadt ostoba, aki felolvasott nekik egy könyvből. Olyan ez, mintha valaki víz-pisztollyal oltaná a tűzvészt, kárbaveszett, értelmetlen erőlködés. Bosszúság, düh halmozódott fel benne mérges rétegekben. Mikor szabadul már meg ettől a vad belső háborgástól, mikor köt már ki valami nagy belső nyugalomban?

— Vágtatunk...

Montagk felriadt. Beatty szokása ellenére maga ült a kormány-nál. Maga rántotta a gépet a süvítő kanyarokba, magas ülésén előrehajolva, hosszú, nehéz, fekete köpenye lebegett körülötte, egy mindenségén trónoló denevér.

— ... Vágtatunk, Montagk, lelkinyugalmat viszünk a világnak. Vörös arca csillogott a sötétben, elfojtott dühvel mosolygott.
— Itt volnánk.

A szalamandra nagy robajjal állt meg, az emberek nehézkesen ugráltak le róla. Montagk még ott állt, sajtó szemét a fénylő fémrúdra szegezve, s görcsösen belekapaszkodva.

Nem, nem vagyok képes, gondolta magában. Hogy tennék még ilyet, hogy gyujtogathatnék még? Nem vagyok képes bemenni a házba.

Beatty, még a vad vágtatás szelében, ott állt mellette.

— Hogy megy, Montagk?

A többiek éktelen csizmáikban hangtalanul rohangáltak fel-alá.

Montagk végre feltekintett, megfordult. Beatty figyelte az arcát.

— Valami baj van Montagk?

— Hiszen ez — szólt Montagk vontatva — az én házam.

Az utcában mindenütt lámpafény, ajtócsapkodás, mint valami répünnepély előtt. Montagk és Beatty, az egyik hihetetlenül, a másik elégtétellel, nézte a házat, ahol hamarosan fellépnek majd az artisták, fáklyákkal dobálóznak és lángot nyelnek.

— Most megkaptad — mondta Beatty. — Montagk barátunk a rapba akart szállni, s most csodálkozik, hogy megpörkölődtek a szárnyai. Hát nem elég világosan figyelmeztettelek, amikor a fémvizslát házad elé küldtem?

Montagknak meg sem rándult az arca, mintha kőből volna, elfordította fejét a fényes virágágyak közt sötétlő szomszédház felé.

Beatty nagyot fújt mérgében. — Lehetetlen! Hát csak nem ülél fel annak a kis libának és szólamainak? Virág, lepke, őszi lomb, naplemente, meg a többi... ott van ez mind a kartotékán. Aha, most úgy látszik rátapintottam! Ez telitalálat volt! Csak rá kell nézni az arcodra. Szénaboglya és holdsarló — micsoda giccs! Ugyan sok haszna volt belőle.

Montagk ott ült a tűzokádó sátán hideg fémrúdján, és a fejét ngatta egy-egy arasznyira jobbra-balra, jobbra-balra, jobbra-balra.

— Csak nyitva volt a szeme. Senkinek sem ártott. Egyszerűen békén hagyta az embereket.

— Békén? Lárifári. De körülötted motozott, úgye? Képmutató arkölcscsész, abból a fajtából, amelyik mást sem tud, mint nyugtalanító hallgatással rossz lelkiismeretet terjeszteni. Átkozottjai,

mint éjjelkor a telihold úgy bújnak elő és megizzasztanak álmodban is!

Az ajtó kinyílt: Mildred jött le a lépcsőn, görcsös kezében koffer, a taxi már odasuhant a ház elé.

— Mildred!

Mereven ment el mellette, arca csupa púder, szája halvány, elfelejtette a pirosítót.

— Mildred, csak nem te jelentetted?

Az asszony belökte a koffert a várakozó taxiba, beszállt, hal-kan motyogta magában: — Jaj, a szegény család, a szegény család, minden odavan, minden...

Beatty vállonragadta Montagkot, a taxi nekilódult, száz kilométerre kapcsolt, és eltűnt.

Csörrenés, mintha egy üvegből, kristályból, tükörből épült álom tört volna szét. Montagk úgy megtántorodott, mint akit valamely hirtelen kelt forgószél kap el, látta, ahogy Stoneman és Black tűzoltó-baltájukkal beverik az ablakot, hogy huzatot csináljanak a tűznek.

Egy halálfejes lepke szárnya lebbenése hideg fekete függönyön: — Montagk, itt Faber. Hall engem? Mi történt?

— Most az én bőrömrre megy — válaszolta Montagk.

— Ez bizony kellemetlen meglepetés — gúnyolódott Beatty. — Manapság mindenki tudja, szilárdan meg van győződve róla, hogy soha sem megy az ő bőrére. Más ráfizethet, ő nem. Nincsenek következmények, nincs felelősség. Pedig úgylátszik, mégis csak van. De jobb, ha nem beszélünk róla, úgye? Ha a következmények utolérlik az embert, úgyis későn van már, nemde, Montagk?

— Montagk, megszökhet? El tud menekülni? — kérdezte Faber.

Néhány lépést tett súlytalanul, lába nem is érezte a földet. Beatty felpattantotta öngyújtóját, sárga fénye mindjárt meg is bonázta.

— Csak mi az, ami úgy vonz a tűz felé? Mi olyan ígérő benne, öregnek-fiatalnak? — Beatty eloltotta, majd újra felgyújtotta a lángot. — Azt hiszem, hogy az örök mozgás, a perpetuum mobile, amit az ember öröktől fogva föl akart találni, és sohasem sikerült neki. A tűz, ha hagynánk, az egész életen át lobogna. Mi a tűz? Rejtély. A tudósok mindenfélét fecsegnek sűrűlódásról, molekuláról, de alapjában véve ők sem tudják, mi az. Az a vonzó benne bizonyosan, hogy megemészti a következményeket és a felelősséget. Ha valamilyen eset nagyon súlyos, megoldhatatlan, a tűzbe vele! Például te, Montagk, ilyen súlyos eset vagy nekem. De a tűz leveszi vállamról a terhet, gyorsan, tisztán, biztosan, semmi sem marad vissza. A tűz — antibiotikus, esztétikus, praktikus.

Montagk most belépett ebbe a különös házba, amit különössé tett az éjszakai óra, a szomszédból a halk hangcsobogás, a szétszórt üvegcserepek és a könyvek a földön, letépett fedőlappjukkal akár a hattyúszárnyak, ezek a valószerűtlen könyvek, most olyan semmiségnek tűnők, értelmetlenek arra, hogy nagy hűhót csapjon miattuk az ember, hiszen csak nyomdafesték az egész, megsárgult papír, számárfüles lapok.

Hát persze, Mildred. Nyilván észrevette, amikor a kertben elrejtette a könyveket, és visszahozta. Mildred, Mildred!

— Azt akarom, Montagk, hogy magad végezd el az egész munkát. Nem kerozinnal és gyufával, hanem egyenként, lángszóróval. Tudod: mindenki a maga háza elejét!

— Montagk, nem tud elmenekülni?

— Nem! — kiáltott Montagk kétségbeesve — a fémkutya! A fémkutya miatt!

Faber meghallotta. Beatty is, s abban a hiszemben, hogy neki szól: Igen, a kutya itt van valahol a közelben, szóval nehogy valami ostobaságot tégy. Kész?

— Kész. — Montagk bekapcsolta a lángszórót.

— Tűz!

Sistersgő tűzsugár tört elő, odavagdosta a megperzselt könyveket a falnak. Montagk belépett a hálószobába, kétszer megnyomta a kapcsolót, és a kettős ágy lángbaborult, olyan forró, fényes, szenvedélyes lánggal, hogy sosem gondolta volna. Fölgyújtotta a hálószoba falait, a pipereszekrénykét, mindent el akart emésztetni, a székeket, az asztalt, az ebédlőben az ezüstneműt és a plasztikus edényeket, mindent, ami elárulta, hogy itt élt ebben a házban egy idegen asszonnyal, aki már holnap nem gondol rá többé, aki elment s már el is felejtette, akinek a fülében ott a kagyló, s hallgatja a zenét, amíg a városban át hajt egyedül. Olyan élvezet volt most a lángot szórni, mint valamikor. Ő maga emésztett meg mindent, megragadta, tépte, perzselte, pusztította az egész értelmetlenséget, véget vetett neki. Ha ha már nincs megoldás, legalább probléma se legyen tovább! Az ilyesmire legjobb a tűz.

— Most a könyveket, Montagk!

Mint megpörkölt madarak rángatóztak a könyvek a szobában, sárga-piros szárnyakkal.

S akkor odaért a nappaliba, ahol buta csöndben szenderegtek a szörnyek. Mind a három televíziós fal kapott egy-egy csóvát, és az úr eltűnt. A tátongó úr eltűnéseben valami üres füttyöt hallatott, értelmetlen sikolyt. Mi is ez az úr, gondolta magában, amelyen a semmi lejátszódik? De hiába akart gondolkodni. Visszatartotta a lélegzetét, nehogy a tüdejére szívja. Véget vetett az úrnek, aztán

visszalépett, és a szobára zúdított még egy sárga tűzáramot. A tűz-álló plasztikus falkéreg fölrepedezett, s a ház megremegett a lángok között.

— Mihelyt elkészültél — hallotta maga mögött Beattyt — le-
tartóztatunk.

* * *

A ház izzó parázssá és fekete korommá hullott szét, leroskadt vörös-szürke ágyába, egy füstszásló lebegett felette, felemelkedett és lassan úszott az égen ide s tova. A tömeg is széteszlott a házakban, a cirkuszsátor összeomlott, hamu vált csupán, a népünnepélynek vége volt.

Montagk ott állt, ernyedt kezében a lángszóró, hónalja izzadt, arca maszatos. A többi tűzör ott állt mögötte, arcukon még pirosított a zsarátnokhalom.

Kétszer is hozzáfogott, hogy mondjon valamit, amíg végre össze tudta szedni gondolatait.

— A feleségem jelentette?

Beatty bólintott. — Már a barátnői jelentést tetted, de azt félretettem. Mindenképpen kiszolgáltattad magad. Micsoda esztelen-ség volt gondtalanul verseket felolvasgatni, hihetetlen elbizakodottság kellett hozzá. Adj valakinek verset a kezébe, és az egész világ urának álmódja magát. Hát azt hitted csodát teszel a könyveiddel? A világ nagyon jól el van nélküle is. Most látod mire vitted velük, nyakig benne vagy a slamasztikában. Csak egy újjamat kell mozdítanom, s elmerülsz benne teljesen.

Mozdulatlanul állt. Földrengés, tűzvész nyelte el a házát. Mildred is elmerült benne, egész élete is, ő pedig itt állt, s nem tudott moccanni. Tovább rengett benne a föld, térdei inogtak a fáradtság, tanácstalanság, düh terhe alatt, védtelenül tűrte Beatty csapásait.

— Montagk, te barom, miért tetted hát?

Nem hallotta, távol volt már, gondolataiban elmerült, nem volt más itt, csak ez a kormos, maszatos test, amely itt imbolygott a többi bolond árnyék között.

— Montagk, meneküljön! — figyelmeztette Faber hangja.

Felfigyelt.

Beatty hirtelen egy ökölcsapást mért rá, s ő visszatántorodott. A kagyló Faber suttogó hangjával kirepült a füléből a kövezetre. Beatty hirtelen odakapott, s gúnyos mosollyal emelte füléhez.

Egész távolról hallotta Montagk a hangot. — Montagk, baj van?

Beatty kikapcsolta a zöld fülbevalót és zsebre vágta. — Hiszen emögött még több van, mint gondoltam. Fel is tűnt, hogy milyen ferdén tartottad a fejed. Először azt hittem rádióhallgató, de aztán, amikor egyszerre olyan okos lettél, gyanút fogtam. Majd utánané-zünk, meglátogatjuk a barátodat.

— Nem! — kiáltott Montagk.

Visszakattintotta a biztonsági závárt a lángszórón. Beatty szemek elkapta a mozdulatot és egyszerre szélesre tárult. Az ijedelem, ami bennük tükröződött, Montagknak is fölhívta a figyelmét, s maga is lenézett a kezére, vajjon mit tett már megint? Amikor később visszagondolt rá, nem tudta megmondani, hogy a keze volt-e vagy Beatty ijedelve, ami az utolsó lökést megadta. A rettenetes lavina megindult, s ő úgyszólván észre sem vette.

Beatty legcsábosabb mosolyával közeledett. — Nos, ez is egy módja a közönségszerzésnek. Szegezz pisztolyt a mellének, és úgy kényszerítsd arra, hogy meghallgasson. No, ki vele! Mi következik most? Miért nem köpöd arcomba, penészes könyvmoly, te azt a Shakespeare mondást: „Fenyegetésed, Caesius, nem ijeszt, mert úgy óv a becsületed, hogy üres szélként fú el mellettem, ártalmatlanul”. — Mit szólsz ehhez? No, te másodkézből való irodalmár, nyomd meg már! — Még egy lépést tett Montagk felé.

— Montagk csak annyit mondott. — Voltaképpen sohasem égettünk el semmit igazán...

— Add ide, Guy — mondta Beatty merev mosollyal.

Aztán nem volt többé más, csak egy üvöltő lángnyaláb, egy rángatózó, ide-odacsapkodó, fejetlen kézláb-rongybaba, nem ember, ismert lény, csak egy lánggomoly a pázsiton, amikor Montagk egy hosszú folyékony tűzsugarat rábocsátott. Úgy sistergett, mint amint mikor egy ocsmány meztelenségét sóval hintenek be, s csak kor teliszájjal belekőpnek a vörösén izzó kemencébe, tajtékozó hab, piszgos sárga hab marad belőle. Montagk behúnyta a szemét és kiáltozott, s kétségbeesetten próbálta befogni a fülét. Beatty még rándult egyet, kettőt, hármat, aztán összegörcsösödött, mint egy megolvadt viaszfigura, és csendesen hevert a földön.

A másik két tűzör meg sem mozdult.

Montagk éppen elég kinnal győzte le magában az émelegést ahhoz, semhogy a lángszórót még egyszer működtesse. — Hátra arc!

Megfordult, halászápadt arccal, talpig izzadtan; ő leverte róluk a sisakot, és addig sújtotta, amíg össze nem rogytak és mozdulatlanul nem feküdtek.

Egyetlen őszi falevél hullása.

(Folytatása következik)

Rehák László

Lényegtelen és lényeges dolgokról

Magyarországi útijegyzetek

Szomszédország és mégis mennyi váratlan, néha meglepő benyomás. Egy ország élete zajlik, keresi az utat, meg-megtorpan, utat tör magának...

Hosszú éveken át mesterségesen elkülönítették a két szomszédország életét. A lényeges, nagy dolgokról értesültünk, de az élet mégis sokezer kis, mellékes jelenségen keresztül jut kifejezésre. Ezek a lényegtelen dolgok nem mondanak újat Magyarország életéről, csak illusztrálják azt. A szemlélő előtt tünedezik a vázlatos elképzelés és kirajzolódik egy reálisabb kép.

Túlkeveset voltam Magyarországon, hogy előttem kiteljesedhetett volna az ottani élet. El se merülhettem hétköznapijaiba, hogy az igazi élet teljes egészében megmutakozzék előttem. Azért mégsem fukarkodott váratlan benyomásokkal, számomra szokatlan dolgokkal.

A nagy alapvető dolgokban — ami elsősorban lényeges számunkra — meg lehet találni a közös elemeket és megállapítani a nézetek közelségét. És mégis meglepett az élet apróbb kísérő jelenségeiben megnyilvánuló különbségek sokasága. Hiszen azonos célt tűzött ki magának mindkét ország társadalmi átalakulása. Mindkét ország tudatosan vállalja a szocialista társadalom kiépítését. A jelentkező különbségek egy része bizonyára onnan ered, hogy Magyarországon a szocialista társadalom tartozékának tekintenek olyasmit, amit mi itt, nálunk, sem fejlődésünk eredményének nem tartunk, mégkevésbé szocialista jelenségnek, még ha tudomásul vesszük is szükségességét.

A mindig „alapjában véve helyes” pártvonal elsősorban a párt-dokumentumokban szerepel. Ott használják ezt olyan következetesen. Valójában az emberek a dolgokra, így a pártvonal eddigi ingadozására is, kritikusan tekintenek. Nem egyszer az volt a benyomásom, hogy elmerülnek a túlzott kriticismusban és szemelől tévesztik a távlatokat.

Az ott lefolytatott beszélgetések alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy az indokolatlan öndícséretetek megfogalmazói, akik ki-mondották, hogy mindig alájában véve helyesen cselekedtek, maguk sincsenek szilárdan meggyőződve az ilyen állítások szavahihetőségéről.

Egy példával szolgálok: Rákosi lemondásának nyilvános indoklásáról beszélgetek a központi vezetőség egyik tagjával. Megjegyzem, előzőleg többen állították, hogy a júliusi plénumon voltak akik elleneztek, hogy elsősorban egészségi okokkal indokolják a lemondást. Neveket is emlegettek. Ezért fölteszem a kérdést új ismerősömmel: nem nehezíti-e meg a politikai munkát és a távlatok vázolását az a körülmény, hogy Rákosi félrevonulását elsősorban egészségi okokkal indokolták és hogy háttérbe szorultak a lemondás politikai okai?

A válasz kertelés nélküli volt. A központi vezetőség tagja szerint nem okoz semilyen kárt az a körülmény, hogy nem mondották ki félreérthetetlenül, miért állították félre a régi politika megszemélyesítőjét annál az egyszerű oknál fogva, mert az egészségi okokat nem hiszi el senki Magyarországon, hiszen felelős poszton van korosabb és betegebb vezető jelenleg is Magyarországon. Ő maga is, magyarázta tovább, amikor értekezleten a központi vezetőség üléséről beszél, Rákosi lemondásáról nem időz a lemondás egészségi okain, hanem az indoklás második részének politikai okait hangsúlyozza.

Mindenesetre az ilyen beszélgetés és érvelés után azok a párt-táborzatok, amelyeken külföldön olvasva őket, annyira megakad az ember, enyhébbeknek tűnnek. De továbbra is felvetődik bennem a kérdés: kell-e ezt így csinálni, nem nevel-e ez a gyakorlat kétszínűségre? Szükség van-e erre a kettősségre: egyet mondani és tudni hogy mást értenek alatta?

Könnyű rámondani, hogy nem az én gondom, minek tépelődni rajta. Önként adódik ez a válasz. Mégis a nyugtalanító érzés nem hallgat el bennem...

A jugoszláv jövevény számára feltűnő mennyire hangsúlyozzák ma Magyarországon a nemzeti jelleg formális kinyilvánítását. A nemzeti szín ott van a kiviteli Herz-szalámin és a kecskeméti barackpálinkán is. De nem hiányzik a nemzeti színű szalag a Hazafias Népfront Hunyadi János emlékünnepeire szóló meghívójáról és a Hazafias Népfront kiragasztott augusztus huszadiki Az Alkotmány és Az Új Kenyér Ünnepe tiszteletplakátjáról sem.

De a nemzeti jelleg hangsúlyozása ötlük szemünkbe a Hősök Terén is az Országházban is. A Milléniumi Emlékmű jellege a régi.

A nemzet nagyjai közül a három utolsó Habsburg-uralkodó hiányzik. Az ostrom alatt, hallom lebombázták és a helyreállításkor másokkal helyettesítették őket. Ha jól emlékszem, Széchenyivel, Táncsicsal és Kossuthal. Középen ott ágaskodik Árpád és a mesebeli hét vezér lovas csoportja mögött az oszlop tetején az angyal, a magyar királyi felségjelvényekkel. Az oszlop tövében nagy kőköcka: az ismeretlen hős sírja.

Egy éve, hogy ezt a sírt létesítették. Addig is ha valamilyen hivatalos küldöttség külsőségekben akarta kifejezni tiszteletét a magyar állam iránt, nem volt meg a más országokban szokásos hivatalos emlékmű. Sztalin emlékmű persze volt, mint az elmúlt évek jellemzője, a Milléniumi Emlékmű tözsomszédságában, szemben a szak szervezeti székházzal.

Valóság, nem anekdóta, hogy Budapesten a Sztalin emlékműhöz az út a Sztálin-úton (volt Andrássy-út) át vezet a Hősök teréig, ahonnan jobbra nyílik a Sztálin tér és annak középső szegélyén vöröses márványtalpazaton a nagyméretű, csizmás bronzszobor.

A háború után a Városliget rovására létesítették a Sztalin teret, azonos perspektívával és rendeltetéssel mint a moszkvai Vörös-tér. Ez a tér rám úgy hatott, mint a nemzeti romantizmussal telített Milléniumi tér elhibázott, valamikor korszerűnek vélt ellensúlyozása. A Sztálin-tér szobrával és katonai parádéjaival ma már Magyarországon sem sorolható a korszerű városrendészeti elemek közé.

Az Országház, a parlament pazar épülete, neogótikájával és egyéb stíluskeverékével a szocialista társadalmat építő országban feltétlenül történelmi műemlék erejével hat. Amikor a hosszan elnyújtott magasba ívelő főlépcsőin az ember felfelé halad, körülvéve a sokszínű falakkal és színes ablakokkal, lehetetlen nem arra gondolni, hogy a századforduló burzsoáziája a belépőnél templomi áhitatot és dőlyfös erejének tiszteletet akart kelteni.

Itt tartott különben fogadást a Hazafias Népfrent elnöke a Jugoszláv Szocialista Szövetség, a bolgár Hazafias Front és az ehhez hasonló albán, román, cseh és lengyel politikai szervezetek küldöttsége számára.

Ezalkalommal a külföldi és hazai vendégeknek megmutatták a parlament épületét: az ülésezési nagytermet, a kupolacsarnokot, ahol a vasutasnap központi rendezményre készültek és a lebombázott felsőházi üléstermet, amelyet régi alakjában, de korszerű berendezésekkel kongresszusi és nagygyűlési teremmé alakítottak át.

Külön elvezették a jelenlévőket Munkácsy nagy történelmi képehez. Árpád a honfoglaló vezér fehér lovon hadinépével és a hódoló nem-magyarok képletes ajándékátadásával. Erről a képről jegyezte meg lehangoltan néhány nappal később a Szépművészeti Múzeum szakembere, amikor megtudta, hogy Hrnecviccsel eljutottunk

Munkácsy vajat köpülő parasztasszonyához és láttuk a honfoglalási képet: „Hát akkor sajnos előljáróban nem kaptak valami kedvező benyomást Munkácsy művészetéről”.

Indokolatlan volt a szakember lehangoltsága. Engem akkor ott, az Országház különtermében, nem Munkácsy és képe érdekelt, hanem a képet szemlélő emberek.

Hunyadi János halálának 500. évfordulója országos ünnepség volt. A könyvkiadás nem egy könyvvel és alkalmi kiadással jelölte meg az évfordulót. A Nemzeti Múzeumban alkalmi Hunyadi-kiállítás nyílt. Az Operaházban a diplomáciai kar és a külföldi küldöttségek részvételével emlékestet rendeztek. A honvédelmi miniszter megnyitó beszédének bevezetőjében hangsúlyozta, hogy az évforduló igazolja, mennyi gonddal ápolja a Magyar Dolgozók Pártja és a kormány a nemzeti mult nagy alakjait és haladó eseményeit.

Az ünnepi beszédet egy Kossúth-díjas történelmi-tudós tartotta. A szünetben az országos népfront bizottságból egy elvtárs közölte velem: azon voltak, hogy az ünnepi beszéd végét jobban aktualizálják, de a tudós ellenszegült és megmaradt a maga elgondolása mellett. Nem tudom megítélni, milyen volt a beszéd tudományos színvonala, de minden bizonnyal teljes egészében aktualizált fejtegetés volt. Az az érzésem, hogy a vég további aktualizálása szólalmok beiktatását jelentette volna.

Az ünnepi est művészi műsorát a Magyar Néphadsereg Vörös Csillag Érdemrenddel kitüntetett Művészegyüttese szolgáltatta, felvontatva az együttes zenekarát, karnagyait, szólistáit, színművészeit, énekkarát és táncegyüttesét.

Az országos ünnepség műsorához tartozott Hunyadi szobrának leleplezése is. A szobrot, a kormány, a külföldi vendégek és az alkotó Kossuth-díjas szobrász jelenlétében leplezték le Pécsen. Miért Pécsen? Már előzőleg hallottam, hogy Pécs az ország legszebb vidéki városa. Ott hallottam, hogy Szeged már rég nem a legnagyobb vidéki város. Az ország gazdasági fejlődése Miskolcot emelte az első helyre. Pécs is megelőzte gazdasági jelentőségben, de a lakosok számánál fogva is Szegedet.

Szeged lassú fejlődésére kihatott nem csak gazdasági fejlődésének általános irányzata, de a feszült viszony Jugoszláviával is. Szegedről elhelyezték a vármegyei központot éppúgy, mint ahogyan a feszültség első évében a Mohácson megkezdett nagy vasművek építését beszüntették és Pest közelében kezdték meg újra. Így született meg Sztálinváros, az utóbbi öt év nagy erőfeszítéseinek egyik jelentős eredménye.

Pécs különben, ahogyan ott magyarázták, hamarosan megelőzi Miskolcot is. A város környékén lesz Magyarország második öt éves tervének a legjelentősebb létesítménye, nagyobb és fontosabb mint a mecsekvidéki szénbányarendszer.

A pécsi szoborleleplezés, amelynek főszónoka a honvédelmi miniszter helyettese volt, mégsem volt aznap az ország központi eseménye. Aznap tartott nagygyűlést Sopronban Hegedűs András miniszterelnök és Salgótarjánban, régi választókerületében, Kádár János, akit a júliusi plénumon kooptáltak a Központi Vezetőség tagjai közé, onnan a politikai bizottságba és a Központi Vezetőség egyik titkárává.

A politikailag aktív embereket élénken foglalkoztatja a legutolsó plénum és a képviselőházi ülésezés. Ezeket az embereket elsősorban, az érdeklő hogyan alakul a helyzet a jövőben, milyen iramban és következetességgel érik el a beígért változásokat. Ezt a várakozást a párt központi lapjának tudósítása alapján az egyik vasárnapi nagygyűlésen felszólaló vasöntő a következőképpen fejezte ki: a Központi Vezetőség határozata után ezernyi kérdés foglalkoztat minket, de a sajtó nem adott mindenre részletes választ; reméljük, hogy a nagygyűlés után tisztában látjuk majd a jelent és a jövőt.

Magyarországon sokat vitatkoznak és bírálják. Jugoszláviából jött embernek szokatlanul sokat.

S mivel ez Magyarországon nem volt mindig így, ezért ezt sokan jelentős eredménynek tartják. Amennyire véleményt alkothatam: ez a hivatalos irányzat is. Hangsúlyozzák, hogy az embereknek joguk van megtudni az országos jelentőségű dolgokat, beszéltetni kell őket, megvitatni a legszélesebb körben is a dolgokat úgy, mint a mostani öt éves terv vitája alkalmával, véleményeket és javaslatokat kikérni.

Körülbelül eddig értek el az elképzelések a demokratizációs folyamat fejlesztését illetően. Egy egészséges és demokratikus közszellemet akarnak kialakítani, ahogyan többen magyarázták, amely lehetővé teszi a szabad vélemény-nyilvánítást. Ezt elsősorban politikai feladatnak tekintik és ennek megvalósításában nagy szerepet szánnak a Hazafias Népfrontnak.

Keveset hallottam más olyan eszközökről és intézkedésekről, amelyek az ilyen közszellem kialakítását létrehozhatnák. Nekem Jugoszláviából, meglehetősen idealisztikusnak hatott, amikor a tömegek aktivizálását hallottam mint célt és nemigen látom a társadalmi és gazdasági „eszközöket”, amelyek politikailag aktív társadalmi tényezővé emelik az embereket. Kétkedem, hogy az emberek akti-

vitását kellő mértékben sarkalhatja az a tudat, hogy véleményt nyilváníthatnak és hogy javasolhatnak. A mi gyakorlatunk arra utal, hogy az embereket olyan helyzetbe kell hozni, hogy maguk határozhassanak szűkebb vagy szélesebb környezetük ügyében. Mi már nagyon is megszoktuk, hogy ilyen természetű társadalmi és politikai kérdésekhez közeledve megvizsgáljuk: mennyire segíti elő valami azt, hogy a dolgozók igazgassanak és ne a dolgozókat igazgassák.

A Hazafias Népfront Magyarországon nem alakult ki teljesen, noha másfél éve hozták létre. Röviddel megalakítása után, a Nagy Imre-féle jobboldali elhajlás ellen folytatott akció során leépítették. Most újra aktivizálták azzal, hogy meglévő bizottságaiban magába foglalja az eddigi nőmozgalmat és a békemozgalmat.

A Hazafias Népfrontot mint mozgalmat képzelték el, egyéni tagság nélkül, alapszervezetek nélkül. Csak népfront-bizottságok léteznek: országos, megyei, járási és községi bizottságok.

Ezzel kapcsolatban csak utólag értettem meg teljes egészében azt az élcélődést, amely az Operaház vörösszalónjában ment végbe Hegedűs miniszterelnök és egy elvtársnő között. Hegedűs kifogásolta, hogy nem kezdődik idejében a Hazafias Népfront országos, tanácsának rendezésében megtartott Hunyadi ünnepség. Erre azt a választ kapta, hogy hiszen a Hazafias Népfront nem szervezet, hanem mozgalom.

Később megmagyarázták, hogy még vitatkoznak róla: szervezetté fejlődjön-e vagy maradjon meg mozgalomnak a Népfront. Egyes vélemények szerint, ha a Hazafias Népfront szilárd politikai szervezetté alakul, akkor árnyékba kerül a Magyar Dolgozók Pártjának vezető politikai szerepe. Mások úgy vélekednek, hogy a Hazafias Népfront nem töltheti be a hozzáfűzött reményeket, ha továbbra is a jelenlegi alakjában működik.

A vita még nem zárult le, s így a nagy nyilvánosság előtt mint mozgalom szerepel a Hazafias Népfront.

Jugoszlávia iránt osztatlanul nagy az érdeklődés. Erről lépten nyomon meggyőződhetett szocialista szövetségünk Magyarországon járt küldöttsége. A küldöttségnek nem csak kimondottan protokolláris szerepe volt, de alkalma nyílt számos nem formális érintkezésre és vitára is. Ha nem jött létre még maradandóbb és színvonalasabb érintkezés a látogatás során, az egyáltalán nem a küldöttségen mulott.

A jugoszláv viszonyok iránt megnyilvánult nagy érdeklődés mellett feltétlenül szembeötlik a Jugoszláviával kapcsolatos nagy tájékozatlanság. Komoly politikai súllyal rendelkező elvtársak nem tudják például, hogy nálunk a mezőgazdaságban nincs kötelező terményfelvásárlás, holott a magyar falu népe levelekből, rokoni kapcsolatokból meglehetősen tájékozott ezen a téren: Megesett, hogy egy újságíró, aki kérdéseket tett fel parlamentáris rendszerünk működéséről, nem tudta, hogy az kétkamarás rendszerű.

Az a benyomásom, hogy hazánk a magyarországi ember képzeletében elsősorban mint egy külpolitikai gesztus, mint az önálló szocialista fejlődési út megszemélyesítője létezik, mint egy olyan szocialista közösség, ahol valahogyan öngazgatnak és társadalmilag igazgatnak. Mindez azonban nagyon, de nagyon ködösen él az emberek tudatában. A konkrét formákat, a kézzelfogható jugoszláv valóságot nem igen képesek elképzelni. Nagy dolog az ottani embernek elképzelni, milyen a falu nálunk kötelező felvásárlás nélkül, és hogy a szabad terménypiac ellenére sem hantoltuk el a falu szocialista átalakítását. Vagy elképzelni, hogy nálunk az üzemek önálló tervezése és a piacon való jelentkezése ellenére mégis tervgazdaság létezik, nem beszélve a munkás és társadalmi öngazgatás konkrét jelentkezési formáiról.

Alkalmunk volt ellátogatni a Népszava szerkesztőségébe és beszélgetni a szerkesztőség egy részével. A beszélgetés nem volt valami színvonalas, de mégis figyelemreméltó esemény volt, hogy azokban a napokban a Népszava, a szakszervezetek központi lapja, foglalkozott érdemlegesen, az ország sajtójában első ízben, a jugoszláv Szocialista Szövetséggel, továbbá az is hogy a Népszavát látogattuk meg és nem a Magyar Nemzetet, a Hazafias Népfront lapját.

De talán ez annak a következménye is, hogy az utóbbi szerkesztőségbe nagyok a véleménykülönbségek a lap vezető egyéniségei között. Az egyik egy régi polgári demokrata politikus, a másik vég-sőkig védte Rákosi pozícióját és a harmadik a gyors demokratizálás irányzatának híve. Így ez a három publicista — így jellemezték nekem őket — nehezen ülhetnek le egy szerkesztőségi asztalhoz.

Emlékezetes volt az írók klubjában lefolytatott beszélgetés. Hátározottan jó benyomással távoztunk a négyórás beszélgetés után. Nem csak azért, mert valóban színvonalas beszélgetést folytattunk olyan írókkal, akiknek volt mértéktartásuk és kifejlett felelősségérzetük. Azért is, mert, legalább jómagam, a találkozásra akaratlanul is előítéletekkel mentem. Igaz, fiatalabb írók jöttek össze, akik a most induló Életképek köré gyülekeznek.

Az írószövetség klubjában a fölmerült nem irodalmi kérdések között szóba került a Dunai Konföderáció gondolata is. Azzal vetet-

ék fel a jelenlévők, hogy kíváncsiak a jugoszláv értelmiségi körök véleményére, mert Magyarországon az értelmiségi csoportokban gyakran felmerül a konföderáció gondolata, tekintettel a Dunaméltence elaprózottságára, s arra, hogy a szocialista fejlődés fejlett ipari ermelést követel, ez viszont nehezen valósítható meg a Dunamedence és államainak határain belül.

Marjanovics elvtárs számára mint aktuálisan felvetett gondolat smeretlen volt a Dunai Konföderáció eszméje. Ő arra szorítkozott, hogy ezzel a gondolattal érintkező pontokat vázoljon, ami valóban elmerül a beográdi értelmiségiek körében. Az atomenergia gyakorlati békés célokra való alkalmazásáról van szó. Ugyanis az atomerőnek a termelésben való alkalmazás az emberiség életében valóban okoldalú és sokkal nagyobb változásokat fog kikényszeríteni, mint nint ahogy azt a legtöbben hiszik. Már most megmutatkozik világzerte az integráció irányzata az atomerő termelési célokra való alkalmazásával kapcsolatban, függetlenül a tömbszínezettől vagy attól, hogy milyen politikai szándékból vélik foganatosítani ezeket az integrációs intézkedéseket. Bizonyos, hogy eljön az az idő, amikor a korszerű termelés nem tűri majd meg a szűk országhatárokat. Akkor majd az országhatár és a szűk nacionalizmus valóban múzeális árgy lesz és tulajdonképpen ekkor beszélhetünk majd az interacionalizmus kiteljesedéséről is.

Valaki meg is jegyezte a jelenlévő írók közül: hát igen, mi a dunai konföderációs eszménkkal pontosan egy századdal lemaradtunk.

Hosszú éveken át mesterségesen el volt különítve a két szomszédország élete. Ma az elkülönülés okait, ha nem is könnyen, de eltávolították. Bizonyos, hogy nincs messze az az idő, amikor a két ország élete a látogatóba jövő-menő embernek nem tartogat majd záratlan és meglepő dolgokat.

1956, augusztus hó.

(Útjegyzetek)

Tizenhét év után — nem akármilyen, hanem ez után a tizenhét év után — megint Párisban.

Tizenhét év után viszontlátni egy várost, ahol éveig éltél, ahol — tizenhét év előtt — eltávozván, barátokat, ismerősöket, a magad életének egy jókora darabját hagytad oda — találkozás ez nemcsak a jelennel, hanem legalább annyira a múlttal is, s míg járod az ismerős utcákat, kicsit teretében is jársz, nem annyira házak, mint inkább emlékek közt.

Akármelyik városra gondolok is, ahol hosszabb ideig éltem, elsősorban nem tornyok, nem utcák, nem könyvtárak és színházak, hanem emberek alakja, hangja, arca, szeme, mosolya, egy-egy összetéveszthetetlen mozdulata, meghatározott emberek jelentik a várost; emberek, akik elkísértek a vonathoz, amikor elutáztam és akik vártak, hogy majd visszajövök, néhány ember az mindig, akiktől egy-egy város valami személyes, intim jelentőséget nyer, nélkülük csak tárgyilagos földrajzi fogalom, turista szempontból való érdekesség, idegen tér, melyen áthaladtam.

Tizenhét év után megint Párisban. M. és én, senkit se értesítve, szinte tolvajként surrantunk be s vágunk neki, mindjárt hogy megérkeztünk, ketten egyedül a városnak. Délutántól jóval éjjel utánig, találomra, erre-arra, csak jártunk, jártunk és jártunk, a saját múltunkban barangoltunk s nem volt szükség rá, hogy hangos szóval idézzünk emlékeket, maguktól, némán jöttek és mentek velünk, mellettünk. Csak néha egymásra pillantottunk, mintha meg kellene bizonyosodnunk arról, hogy mi csakugyan mi magunk vagyunk és hogy bármilyen valószínűtlen is, csakugyan itt vagyunk, ahol közben annyian nincsenek és annyi minden nincs mindabból, ami volt és ami ép itt az életünk személyes, legbensőbb táját alkotta. Önkéntelenül egy-egy pillanatra szinte várom, hogy felbukkanjon megint a mindig vidám fekete szemű Mira, s aztán jut csak eszembe, hogy soha többé nem fog felbukkanni, mint ahogy az ember halottakról álmodva, nem halottak, hanem élők képében látja őket s álomban végzi el a helyreigazítást, hogy csak álmodik.

Az ég kéksége nem változott. A házak, még a padok is a régi helyükön és nemcsak az utcák nevei nem változtak, hanem még a boltok felett a cégtáblákon is ugyanazok a nevek, mint tizenhét év előtt. Nyakamat nyújtogatva sandítok be abba a „*Salon de thé*”-be, ahol annakidején a hosszú párisi kenyeret szoktam venni, keresve a kövérkés kis szőke nőt, a tulajdonos feleségét, aki mindig mosolygott a kassza megett, arca azonban ünnepélyesen elkomolyodott, szinte szigorú kifejezést öltött arra a pillanatra, amíg kis húsos kezével a zörgő pénzdarabokat átvette és a fiókba seperte...

Maradt minden a régiben; hogy valami közben mégis történt, arról csak a házak falán elhelyezett márványtáblák tanúskodnak, sok, igen sok kis tábla, ami azelőtt nem volt, s amin nevek vannak, azoknak a nevei, akik azon a helyen hulltak el a háborúban a német fasisztákkal vívott harcban. Minden táblán a név mellett a dátum és az elesett áldozat életkora, meg a harc körülményei. Sok az ilyen tábla. S mégis, még is, maradt minden a régiben. Volt harc, véráldozat, rettenetes szép remények és erőfeszítések, de itt forradalom nem volt. Folyik minden tovább a régi mederben, akár a régi hidak alatt a régi Szajna.

És ép ezért, mert mintha a dolgok felett megállt volna az idő, annál megdöbbenőbb erővel érzi az ember azt, ami az ismerős régi Párisban nem a régi. Ugyanúgy áll minden, mint azelőtt, csak épen mintha valami beteg volna itt. S Páris nem is igyekszik megőrizni a látszatot. Kendőzetlenül viseli valami morcos fáradtság jeleit. Nem szimulál. Csak 1939-ben, a háborút megelőző hetekben lehetett látni, hogy ujságárus bódék és a nagy ujságok kiadóhivatala előtt kitergetett hírlapok körül csoportokba verődve úgy olvassák az emberek a híreket, mint most. Nem is úgy. Akkor, 39-ben, bizonyos izgalommal, hévvel olvasták és vitatták meg a fenyegető híreket, most csend van az ilyen csoportokban, csak az arcok gondterheltek. Nem izgatottak, csak komolyak, sőt komorak.

39-ben még Páris éjszakánként sokkal inkább meg volt világítva. A Champs Élysés ugyan most is káprázatosan fürdik a fényben, de például a rue Rivoliban már sötétek a kirakatok s a Montparnasse-on este tíz-tizenegy után kis kávéházak sorba bújnak vasredőnyeik mögé, a Dôme és a Coupole pedig nyitva ugyan, de könnyen meg lehet számolni, hányan ülnek a terraszon vagy bent a teremben. Beszélik, hogy az a tarka élet, ami a Montparnasse-t jellemezte, az utóbbi években átköltözött a Boulevard Saint Germainre. De a Boulevard Saint Germain is annak a Párisnak mértékével mérve, melyet még én ismertem, szinte néptelen. És sokkal, sokkal kevesebb a nevetés. Mintha az emberek ebben, a városban valahogy elvesztettek volna valamit a gondtalan öröme és az élet élvezésére való készségükből. Páris egy-egy városnegyede a nyüzsgő néppel ré-

gi estéken kispolgári és kisvárosi idillikusan derűs nyugalom képét tárta az ember elé. Most mintha az emberek behuzódnának a lakásaikba, nincs kedvük egymáshoz, nincs kedvük a közülethez.

A „közületről” azonban beszélnek a falak. Rajtuk lépten-nyomon fehér krétával írt nagy betűk vagy apró falragaszok hirdetik a követelést: „Békét Algériában! Le a háborúval!” — s nem egyszer mindjárt emellett vagy ez alatt másik nyomtatott kis zöld falragasz, mely viszont kútmérgezőknek, defetistáknak és árulóknak nevezi azokat, akik ellenzik a háborút. Nem messze az Observatoiretól furcsa plakátot fedezek fel az egyik házfalon. Még a választási harcok idejéből való. Arra buzdítja a francia polgárokat, hogy szavazzanak a szocialistákra, a mostani miniszterelnök Guy Mollet pártjára, mert ez a párt az azonnali békét követeli Algériában. „Le a háborúval, szavazzatok a békére!” Ember tervez, isten végez és nincs az a jobboldali kormány, mely ma Franciaországban energikusabban folytathatná a háborút Algériában, mint Guy Mollet kormánya, akit azért választottak meg a franciák, mert békét akartak. Ez a szocialista és egykori középiskolai tanár, meg vagyok róla győződve, nem akart senkit se megcsalni, de akár a katonák, akiket Algériába visznek, ő se azt teszi, amit akar, hanem azt, amit muszáj. Muszáj? Ez az épen. Mintha itt nem az emberek, hanem valami vak automatizmus diktálná azt, ami történik, mintha mindenki tehetetlennek érezné magát, valami leküzdhetetlen buta végzet foglyának.

Valami szorongás van a levegőben. A hűvös késői délutánon, egy csendes utcán felöltöben, sétabotos, középkorú férfi egyedül. Felnéz az égre, ahol egy felhő sötétlik. Mintha valamit szimatolna. Nézi s aztán odaszól hozzánk ingerülten, izgatottan:

— Látják azt a sötét felhőt ott? Látják? Biztosan, egész biztosan radioaktív felhő. Ez biztos az.

Éjfél után fenn a hotelszobában, kitergegetem az esti ujságokat. Máskép olvassa az ember a párisi lapokat Párisban, mint Zagrebban. Más a híreknek az akusztikája itt Párisban, ahol láttam az embereket, hogy olvassák az utcán a boulevard-lapok híreit Algirról, a híreket, amik nekik nem a világ valamelyik távoli sarkában folyó küzdelemről szólnak, hanem személyes sorsukba, húsukba belevágó feltartóztathatatlan katasztrófa egy-egy mozzanatát rajzolja a szemük elé. A hivatalosan közölt szám: háromszázhatvan ezer. Ennyien vannak az Algirban háborút viselő francia csapatok katonái. Emberi nyelvre fordítva, a gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ma már Franciaországban kevés az olyan család, melynek egy vagy több legközelebbi vagy távolabbi tagját nem vitték el otthonából, munkájából — háborúba. Háborúba egy nép ellen, mely semmi áron se akar tovább gyarmati sorban élni. Egy nagyon rokonszenves francia tanárnő, aki középiskolában tanít és aki a saját tanítványain keresz-

túl is eleget tud már arról, hogy élnek a francia családok, mondta nekem, hogy alig van francia család, mely csak szemléelője lehetne az eseményeknek.

Ha Indokina a francia birodalom katasztrófáját jelentette és fiatal francia életek esztelen, véres hekatombáinak vált szimbólumává, ha Marokkó és Tunisz ma már félreérthetetlen bizonyítékok arra, hogy a francia gyarmati birodalom felszámolását már nem lehet sokáig elodázni, mi más akkor az, ami ma francia részről Algériában történik, mint reménytelen és céltalan öldöklés — és öngyilkosság? Igen ám, csak hogy Algériában egy millió francia él, ott élnek több mint száz év óta és a pusztá életük az, ami kockán forog, ha Franciaország elveszti ott a hatalmát...

A háború minden napjával mind reménytelenebbé válik ennek a francia kisebbségnek a sorsa. És mennél tovább tart a háború, annál kevésbé várhat tőle bármiféle jót a francia katona, aki nem akar katona lenni, s aki mégis megy Algériába, akinek mennie kell. És ha az ember ma Párisban kedves, vidám, épkezláb ifjakat lát, eszébe kell, hogy jusson a kérdés: meddig, meddig sétálgathat még civilben? Mikor kerül sorra ez is?

Olvasom az újságban a részleteket a felkelők oráni vérengzéséről. Hír szerint, gyerekeket, nőket s öregeket se kíméltek. Borzalom, mint válasz más borzalmakra. Régiekre, hosszantartó rémtettekre és újkeletűekre, azokra, amelyekről ugyanez az újság, mint „tisztogatásról” és mint „lázadó területeken sikeresen végrehajtott pacifikálási akcióról” ad hírt. Egyik esti lapban az első oldalon nagy, vastag betűkkel áll címként: „Nagy győzelem Algériában” — s ugyanazon az első oldalon egész sor jelentés, kisebb betűkkel, a különböző merényletekről, városokban világos nappal végrehajtott merényletekről, támadásokról, utcákon és lakatlan vidékeken, országutakon. Ha egyhelyütt eloltják a tűzvészt, annál magasabbra csapnak a lángok másutt, véres és nyilván elolthatatlan, megfékezhetetlen lázadás tüze ez. A francia katona ezt már jóideje tudja és nem akar Algériába menni, nem akar elpusztulni. A mozgósított katonák meghúzzák a vonaton a vészféket, és az állomásokon, melyeken katonavonatot halad át, tömegek gyűlnek össze és tüntetnek a háború ellen. Hiába. A kormány szószólói és ideológusai, a kormány újságjai és a nacionalista hírlapok továbbra is azt hirdetik, hogy nem lehet másképp folytatni kell a háborút, mely — mondják — volta képp nem háború, hanem „pacifikálás” illetve, persze, mégis háború, de háború a békéért és hogy nincs algériai nemzet, illetőleg, lehet, sőt abból, hogy azok ott harcolnak, arra kell következtetni, hogy van, de Franciaország épp azért nem ismeri el, hogy van...

Minden hivatalos propagandánál, politikai szónoklatnál, még ellenzéki politikusok, jobb- és baloldaliak elmékedésénél is többet

mondott nekem egy levél. Véletlenül bukkantam rá egy „*Témoignage Chrétien*” című katolikus hetilapban. H. B.-ként, neve kezdőbetűivel írta alá a levélíró, aki hívó, jó katolikus és tanácsért fordul a szerkesztőséghez; ebben a laphoz intézett levélben megírja, hogy huszonhét éves és nem tudja eldönteni, mit tegyen, hogyha majd behívót kap, ha majd Algériába akárhány vinni őt is. Meggyőződése szerint „ez a háború nemcsak, hogy végzetes Franciaországra nézve, hanem ellenkezik Franciaország legjobb hagyományaival, becsületével.” A szerkesztőséghez fordul segítségért, mert nem tud kiutat találni abból, amit ő maga az ő „lelkiismereti drámájának” nevez.

„Tehetetlennek érzem magam, hogy kifejezzem, mennyire elítélem ezt a háborút, annak csak egy a módja, az, hogy megtagadjam a fegyverviselést. Ez logikus volna, bátor cselekedet, mely számomra katonai büntönt jelentene, nyomozást, kihallgatásokat stb. Hősies magatartás volna — de nem tudnám jogosnak érezni a nemzeti közösséggel szemben, melyhez tartozom, és nem az Egyházzal szemben, melynek legnagyobb tekintélyei azt állítják, hogy katonai kötelességem megvédelmezni az algériai franciák életét és „folytatni” hazám művét a fellázadt vidékeken.”

Az ifjú az ő levelében beszél a másik megoldásról is, melyről mindjárt meg is írja, hogy „legkevésbé se tud érte lelkesedni”. Ez pedig az volna: „A kormány elrendeli az én korosztályom mozgósítását, behívják s én „jelen”-nel felelek s noha fűtyülök a miniszter úrrá, hagyom, hogy katonaruhába bujtassanak, elküldjenek háborúba vigyenek: teljesítem „kötelességem”, öldöklök, „pacifikálok”, kiirtok mindenkit, aki utamba áll... Mindenképpen az lesz az érzésem, hogy meggyőződésem ellenére szennyes ügyben vállaltam cinostársi szerepet.”

Ezután következik egy mondat, mely úgy hasít a fülembe, mint a kétségbeesés sikolya s egyben, az a benyomásom, rendkívül tömören fejezi ki azt a lelkiállapotot, mely nyilvánvalóan nemcsak az ifjúra jellemző, aki ezt a levelet írta:

„Vajjon franciának lenni azt jelenti-e ma, hogy az embernek resignáltan, passzívvul alá kell vetnie magát az adott helyzetnek vagy pedig, ha nem akarja ezt, akkor lázadóvá kell válnia?”

Lázadóvá válni? Lázadni? De hogyan, miért? Ezt a kérdést a levélíró már nem veti fel, csak ennyit mond a levele végén, hogy még nem döntött. Arra kéri a szerkesztőséget, adjon tanácsot: mit tegyen ma az ember, aki francia és keresztény?

Nem tudom, mit fog felelni ennek a francia ifjúnak, H. B.-nek a szerkesztőség. De vajjon van-e egyáltalán ma Franciaországban politikus, tudós vagy költő, aki H. B. dramatikus kérdésére konkrét választ s olyan konkrét választ tud adni, mely azt kielégíti?

A vihar elmúlt, az emberiség megfizette millióit vérben, húsban, életben, avakban, kultúrértékekben; és azóta is az ég derűjét borongós felhők váltották fel újra, majd ismét rózsaszínű naplementékben gyönyörködhattünk, sok nindent elfeledtünk már, s a megtörténtekkel a hátunk mögött, nyugodtan gondolkozhatunk el a felmerült kérdéseken, tapasztalataink tarsolyából bizony húzhatjuk ki a feleletet is. Mi már tudjuk, hogy voltak áruló írástudók s, voltak, akik önmagukat, népüket árulták el; láttunk fényes erkölcsi példákat, gerinces írói és emberi magatartás megtestesítőit, akik börtönök, kínokamrák sötétjében, kivégzőosztagok előtt, vagy néma, jeltelen tömegsírok zélén felelték meg a történelem kérdéseit, az emigráció kitagadottságában vielték el a végtelennel tetsző pillanatnyiség minden kétségét. Tudjuk nevüket is: Thomas Mannak, Bert Brechnek, Julius Fučíknak, Pliviecnak, Jean Lassounak, Ivan Goran Kovacsicsnak, Vladimír Názornak, Radnóti Miklósnak, Ialász Gábornak, Garcia Lorcanak, Gramseinek, vagy Vittorininek hívták ket, a nevek ebben a pillanatban nem mondanak sokat és aligha tarthatunk gényt a teljességre ebben a felsorolásban, és tudjuk, hogy kiállásukhoz nem olt elegendő az emberi bátorság, a kockázat vállalása. Ami jelentőssé teszi mindegyiküknél a dilemma megoldását, ilyen megválaszolását, éppen az, hogy zenkívül még írók is voltak, s elsősorban írók voltak, akik íróként, írói felelősségük teljében, ennek nevében foglaltak állást, indultak harcba, hogy megőrizhessék a veszélyeztetett emberi humánusmot, melynek ők, írástudók éven, sáfárjai voltak. Ők tudták helyüket és kötelességüket a felbomlott Európában a felhőkkel tornyos ég alatt, míg végül is villámaival, gyilkoló SS leányeivel végig nem szántotta félvilág földjét és népei szívét.

Marko Risztics, ki szorongó érzéseit szép tanulmánykötetben* tette aszalunkra, akkor, e tanulmányok keletkezése idején, kevesebb volt egy tapasztalattal és több a féltő szorongással, mindezt, amit mi ma az írástudókról tudunk, nem tudhatta. Ő csak látta és figyelte az 1930-as évek Európáját, olvast, margináliák, pamflettek, obszervációk özőnében próbálta lerögzíteni kon-nensünk apokaliptikus pillanatait és aggódó szívvel figyelte: megállják-e z írók helyüket ebben a hatalmas társadalmi, politikai, emberi megpróbáltátságban, az írók nagy művészi, erkölcsi próbatételén, kereste az utakat, kutat-ta mi a feladata, mit kell tennie az írónak, hogy megmaradhasson annak, minek képességei, élményei, hivatása jelölték ki, vagy eszközüvé válik a fa-zmusnak, egyike lesz-e azoknak, kik Julius Fučíkot a börtönudvaron fel-kasztják. Radnóti Miklóst a bőri rézbánya kényszermunkatáborától a dunán-ili jeltelen tömegsír tarkolóvéseig véres korbáccsal kergetik, Ivan Goran Ko-acics szívében megmártják a kést és Thoman Mann könyveit az utcai könyv-áglyára hordják, kioltják Granadában Frederico Garcia Lorca életét „mintha fényt oltották volna ki”; vajjon egyike lesz-e azoknak, kik hajlandók az mét börtönné vált Európában kopóként szaglászni és gyűlölni mindazt, ami

* Marko Ristić: Ljudi u nevremenu. Kultura, Zagreb, 1956.

emberben, művészetben, társadalomban emberi. Márkó Risztics partot és szilárd csillagképeket keresett, hisz „na pučini smo. Vreme je rdjavo. Brod „Europa” se malo nakrivio, čuju se zloslutni šumovi u njegovoj utrobi” és mikor Európának lenni a *legéletveszélyesebb vállalkozás volt Európában* (Biti Epropejac, kakvu to surovu konradikciju nosi u sebi?), amikor az emberi értékek olyan devalválódási folyamata ment végbe, melyhez foghatót aligha találhatunk a történelemben. Mikor olyan könnyű volt árulónak lenni, olyan kecsgetető és kényelmes volt „kiszolgálni aljasító hatalmakat”, ahogyan József Attila egyik versében, ki különben maga is áldozata e kornak, mondta, és olyan nehéz valóban megmaradni az emberi vonalán erkölcsben, művészetben egyaránt. Könnyebb volt „rühellni a prófétaságot”, mint Spanyolhonban vérezni, Kína roppant térségein harcolni, Németország táboraiiban rothadni, a Kozara, a Szutjeszka véres legendáiban partizánkodni.

Valóban „európának lenni, milyen kegyetlen ellentmondást jelent”? Európa ellen kell fordulni, meg kell semmisíteni Európát, hogy hű maradjon valaki ahhoz az európai ideálhoz, melyhez a legnagyobbak és a legjobbak adták a maguk művészi, erkölcsi, világnézeti részét. Európának lenni a haladás első soraiban küzdeni: polgárráak lenni a feudalizmus korában, kommunistának a burzsoa társadalomban, kominformista áradatban gerinces marxistaként harcolni a veszélyeztetett emberiségért. Az a probléma ez, mit Thomas Mann a Doktor Faustusban így fogalmaz meg: ipak postojí nešto čega se neki od nas, jedni u trnucima koji njima samija izgledaju zločinački, drugi pak otvoreno i stalno boje više od njemačkog poraza, a to je njemačka pobijeda”. A példa így lokalizáltan is világosan mutatja a probléma lényegét, annak az európaiságnak a válságát, melybe a társadalmi, szellemi élet a harmincas években fulladt. Az uralomrajutott fasizmus korszaka az, amelyben a mult éppen úgy hamisan derengett fel az emberekben, mint ahogy a jelen is veszes, apokaliptikus jegyek rőt fényében (és mégis hazugul optimista színben) izzott. Sokan próbálták horoszkópot állítani e kornak: Julien Benda az írástudók árulásáról beszél, Ortega y Gasset a tömegek lázadásáról, Spengler felédlt árnya Nyugat alkonyát hirdeti, Lukács Gyöngy az írástudók felelősségéről beszél, Márkó Risztics pedig az előttünk lévő tanulmánykötetben porlekedik, vádol, keresi az utat, a biztos tetőt a szellem nagy jégverésében.

A kor mindegyik prófétája megegyezik abban, hogy a válság éveit élük, csak mindenki mást ért a válság alatt. Ortega a tömegek lázadásáról beszélve felpanaszolja, hogy a szellem térdszalagrendes lovagai kihalóban vannak, a tömeg behatol az élet minden megnyilvánulásába, deformálja azt, a maga képeére hasonítja, stílustalanság, izléstelenség, egyhangúság uralkodik mindenütt, közben nem veszi észre hogy az írástudók, az értelmiségiek szedelőzködtek fel és hagyták ott a népeket és így árulták el a kultúrát is, minek sáfárai voltak. Márkó Risztics éppen ebben látja a probléma lényegét: hogyan tud azonosulni az író a néppel, éppen azzal, hogy író, és íróként hogyan tudja szolgálni népét történelme (és ez minden népre vonatkozik, támadóra és meg-támadottra egyaránt) talán legválságosabb pillanataiban, amikor: Hitler és Mussolini szötte merénylő terveit Európa ellen és minden nép külön-külön magárahagyva remégett a beborult sötét fellegekkel terhes ég alatt, amikor, úgylátszott, csak a csoda segíthet, csak a reménytelen pesszimizmus, amely Salamisznál győzelemre vitte a maroknyi görögöset. Nem irigyléreméltó helyzet: Spanyolországban a Pradó ég, Kinában áll a harc, és Mussolini Németországban járva a Ruhr-vidékre utazik, hogy meghallgassa az „acél szívverését”. És ekkor Márkó Risztics a költészetről elmélkedik, lényegében keresve az emberben emberi manifesztációit, kutatva az embert a mind nagyobb embertelenségben. Nem poetikus idők ezek, de olyan kor volt, amelyben kevés kivétellel (Spanyolország, Kína) a költő emberségének jegyeit aligha konthatta ki máshol, és másképp mint a költészetben és rimek, szavak zené-

jével, hiszen éppen ezekben az években lett öngyilkos Majakovszki is. a forradalmi Oroszország nagy optimista költője és halt meg Makszim Gorki: eleven lelkiismerete. Hány költő bizonyította ezt! József Attila és Breton, Aragón és többiek!

Természetes tehát (bár Risztics eredeti tervében nem is), hogy a kor problémáival foglalkozó tanulmánykötet éppen a költészet erkölcsi és társadalmi jellegének boncolásával kezdődik. Az általános dezorganizációban, szellemi zűrzavarban, erkölcsi kaoszban, amilyen az a kor is volt, amikor a polgári értelmiség tehetetlenül várta a világvégét vagy kardcsörtetően fegyverrel készült azt megvalósítani, amikor Nyugat és vele az egész civilizáció (legalább is ez volt a polgárság diagnózisa és szemfényvesztő illuzionizmusa, hogy még mindig csak ő képviseli az emberiséget, joga van annak nevében beszélni, érezni, sőt a halálban is azonosulni) közelgő pusztulását várta, a költőkre hárult a feladat, hogy a szellemi élet síkján s onnan átsapva a politikára is, hirdessék azt az új kurzust, melybe a világ az első világháború után lépett, s melynek színtomáit a fonákjáról nézett világban olyan rémülten vették tudomásul. A tudatosodásnak egy logikus, bár igen nehéz útját, rajzolja meg Markó Risztics, amelynek be kell következnie, ha igazi költő nyúl a valóság-hoz, már a létezésével, és a költés aktusával is. A következő lépés nagyvonalú gesztusáról van szó, arról a meggyőződésről, ahogy Risztics mondja, létezik holnap is további élet, mégha a polgári világ mindenestől elvesz is. Ebből következnek azután az írástudók, a költők nagy problémája, a választásé, a tájékozódásé. „Uvidjanje postojanja tog sveta ne znači dakle ništa drugo no uvidjanje postojanja konflikata koji taj svet razdiru, pa prema tome i uvidjanje potrebe da se čovek, pošto mu u životu van tog kompleksnog sukoba nema mesta, u tom sukobu opredeli”.

Mit tehet itt a költő, mint költő?

A legtöbbet mondja Risztics. Adja a teljes önmagát, egész emberi komplexumát; érzelmi adataival, vágyaival, álmaival, szóval egész benső életével a világot tükrözve, amely majd ebbe a tükrőbe tekintve, önmagára, helyére, feladataira ébred. És az eredmény (Risztics szürrealista intermezzóin túl is) az, hogy „poezija otkriva, da duhom gospodare armije mraka i obmane, time što ih delimično pobedjuje; ona navodi svest da ispita prirodu, da potraži uzroke onog unufršnjeg razdora od koga strada sama svest, i koji nije ništa drugo nego uporna i podmukla borba između nagona i savesti, to jest u dubljoj analizi, borba između ljudskih potreba i društvenog sistema koji onemogućava njihovo zadovoljenje”. Ebből pedig Risztics szerint, feltétlenül a felismerés következhet be egyén (s mert a költő univerzálisabb jelentőségű ez a szubjektivizmus) és társadalom közötti ellentét igazi voltáról, ez pedig a tudatosodáson túl a cselekvés mezejére löki a költőt, vagy a társadalom ellen vagy vele (és ekkor: feladja költő-, tehát embervoltát is. Pl. Crnjanski) de harcolnia kell. Így lesz a költészet forradalmivá, az írástudó hőssé vagy áru-lóvá, így lesz erkölcsi és társadalmi értelmű is. „Prava poezija, subjektivna poezija, bez obzira na svoju manifestnu sadržinu, uvek je svojom latentnom sadržinom i svojim posledicama revolucionarna, tojest korisna, i njeno održavanje ostaje, dakle, opravdano i pred najstrožijim objektivnim kriterijumima socijalne celishodnosti”. Mindez pedig Risztics tézisének igazolja (egy kicsit Risztics ellen is u. is a szürrealizmus védelmében és a „szocialista” irodalom ellen ír), szövegét ma elemezve. Risztics igazsága mellett, bár nem minden megállapításával egyezhetünk (maga is kicsit dogmatikusnak vallja tanulmányát), tanuszkodnak olyan nagy költői kornak, mint Garcia Lorca vagy József Attila.

A valóság Risztics tézisével variálva tovább megy és átlép a költészetten, még azon is, amit Risztics igen szélesen fog fel. Többet követel a költőtől. Nem elég a felismerés, nem elég a kaoszról azt mondani, hogy kaos, vers-

beönteni az elemeit. A cselekvés ideje érkezett el, a választásé, a közvetlen akcióé. „Spanija gori, i niko se više ne može zavaravati da su nadzemaljske sfere umovanja i lepote nedostižno *iznad* tog tragicnog plamena, da nad oazom njegovog duhovnog spokojstva ne duva pustinjski vetar rušilačke pretnje. Pitanje politike, za pesnike, umetnike, nije više samo pitanje morala (mint 1933-ban volt), već je sada i pitanje same umetnosti, što nije nešto „više”, ali što ih konačno kao umetnike, stavlja pred dilemu: samouništenje ili borba.”

Ime az európai értelmiség dilemmája a költészet és a történelem felől közelítve meg. Az út a közléstől a felismerésig, a felismeréstől a tudatosodásig, a tudatosodástól az akcióig, a politikáig vezet. Mindezt keresztül-kasul szövi a költészet, mintegy alfája és omegájaként a kérdés irodalmi vetületének. A költesből indul ki és költészethez jut el. Az akció azonban újabb problémát vet fel: Da saradjuju, na planu političke delatnosti, na tom preobražavanju, a da se pri tom i zbog toga ipak nikako ne odreknu svoje dužnosti da „izražavaju i tumače svet po načinu čiju tajnu svaki samo u sebi samome može da nadje”. To znači biti u isti mah veran i samome sebi i naprednim društvenim snagama; dati istovremeno odgovora i svesvodljivim revendikacijama svog intinnog bića i zahtevima kolektivne akcije i discipline”. Igen sokan nem tudták megoldani ezt az akkor látszólag gordiuszi csomót, nemcsak egyének nem, de pártok sem (gondoljunk csak József Attila összeütközésére a Kommunista Párttal éppen ebben a kérdésben); és ezen az elemi, sőt alapvető problémán megakadva, vagy el sem jutva eddig, a fasiszmus szolgálatába álltak, amelynek ezer meduzafeje sok formában hipnotizálta magához az európai kaoszban élő európai értelmiséget.

De az árulást előidéző erők is januszarcúak. Marko Risztics is egyszerre két fronton harcol. Az értelmiség helyes orientációjáért a fasiszmusmal szemben és a forradalmak táborának ideológiai dogmatizmusa ellen is, minálunk az úgynevezett „szocialista” irodalom (ma szocialista realizmus a neve, vagy akár zsdanovizmus). A költészet és a politika közvetlen érintkezési felületét vizsgálva, felvetve az előbb említett dilemmát, az ellen foglalt állást, harcolva a költés szabadságáért, a napjainkban is még ki-ki újuló harcot idézi az ideológia eme frontján. Risztics e tanulmánykötetében ez a probléma körülbelül ugyanakkora helyet kap, mint amaz. De míg a fasiszmus gyors ütemben megmutatkozott teljes valóságában és így hamar holtpontjára is jutott, ez a másik csak 1948-ban vált mélyen és tragikusan emberi problémává, írói, erkölcsi, művészi megpróbáltatássá. Itt már a forradalmi értelmiség áll a széthúzó erők középpontjában. Annak jött el az ideje, hogy valljon színt, hogy válaszson. Risztics e könyvének (tekintettel, hogy lényegében háborúelőtti problémákat taglal) meg nem írt fejezete ismét felvethetné a kérdéseket új megfogalmazásban új helyzetben szemlélve az értelmiség helyzetét. Ismét tragikus ellentmondások pergőtüzében állva, hány értelmiségi nem állta ki az emberiség próbáját. Csak most, hogy a viszonyok normalizálódtak, döbbsentünk rá a vihar pusztító erejére: ismét drótsövények, hazug propaganda, pörök és halál és táborok jelzik az útját és megingott érzelmek, gondolatok, hiték. A Cassou-ról szóló írásban csupán érinti Risztics ezt a problémát, amikor is a költő ismét erkölcsi és emberi felelőssége teljében kellett, hogy válaszson, hogy nyilatkozzék. Ismét ez a kérdés: a költő lelkiismerete, de nemcsak a költőé, önmagára hallgat-e, emberségének őszinte és emberi üzeneteire ügyel, vagy pedig kiszolgálója lesz sötét és embertelen hatalmaknak. A költőktől ekkor is, nemcsak Jugoszláviában és Jugoszláviából, de mindenünnen azt várták, hogy elmondják J'accuse!-üket, hogy tanuskodjanak az igazság, a valóság mellett. Es ekkor is voltak árulók és ekkor is megdöbbsentették a világot a tiltakozások emberi gesztusai. Gondoljunk csak Konstantin Bilb-re, aki egy borongós reggelen, mert nem létezhetett mint ember és költő egy szellemi depressziót lehellő atmoszférában, 1952-ben egy ház negyedik emeletéről az úttestre

vetette magát, „ugledao komad slobodnog neba i ponovo dokazao da čovek nema krila” — mondta róla nemrég barátja a cseh írók kongresszusán.

A váltakozó történelmi viharok váltakozó helyzeteiben így próbált megállni a maga költői módján a költő. Hogy lehetséges, szükséges ez a helytállás, ezt bizonyítja Risztics tanulmánykötete is. Végeredményben arról van szó, hogyan juthat a költő kora fölé, mint költő, ki érzelmekből, vágyakból, álmokból sző világokat és a képzelet lakomáiban duskál. Risztics csak egy ilyen utat vázol fel, amely a szürrealizmus lázadásán át vezet, tehát ami egy kicsit önmaga útja is volt, úgy, hogy kereste az utat a végletek között: a valóság talaján állva, de fejjel az álmok, a kötetlen, a szabad érzelmi lázadás felhőiben. Tudatosan a tudatalattival indult küzdelembe, materializmus és pszichoanalízis házásságával. Minden merev szabály ellenségeként, de az elnyomás ellenségeként is küzd az európai értelmiség helyes orientációjáért. Romain Rolland pályafutásának rajzában bemutatta, hogyan jut el a polgár, a citoyen (nem a burzsoá!) a pacifizmustól egy tudatosabb harcig, a harc szükségességének felismeréséig, és hogyan ragad le annál. Általában Rolland és Gide két háború közötti ilyen jellegű problematikája tipikusan illusztrálja az értelmiségiek haladó, forradalmi részének helyzetét. Az igazság szenvedélyes szerezteiről van szó, amelyet Rolland olyan szenvedélyesen védelmezett éppen Barubusse ellen 1922-ben, most (1937-ben) Rolland ellen fordul, amikor is Rolland Gide oroszországi naplójegyzetei körül támadt vitában Gide ellen támad. Hogy az akkor kiejtett zászlót nem volt aki felemelje igen hosszú ideig (akadályozta a „szociális geometria csálhatatlansága”) ez jellemző tünete nemcsak Risztics könyvének, hanem az egész szellemi horizontnak is Európában.

Így szólalnak meg a könyv ügyesen harmonizált és megkomponált szövegei, mint a véres háború és az utána következő évek, szinte egészen napjainkig konkrét emberek testével és szellemével orkesztrált véres és tragikus polifóniává. A megdöbbenő, hogy e régen írt szövegeket mennyire igazolta az idő, mi azóta elviharzott felettünk! Mindenesetre keserű elégtétel ez a könyv írójának. De vigasztaló, hogy igen sokan voltak és nemcsak költők, de népek is, akik vállalni merték a kor lelkiismeretének hordozását, s mi több, megvalósítását is, hogy közelebb kerüljön egymáshoz „költészet és történelem”, „ember és társadalom”, „álom és valóság”.

BORI Imre

Miodrag Bulatović új név az irodalomban, első könyve fekszik előttünk, és a vihar, amely belépőjét igen zajosan intonálta, egy kicsit a jugoszláv irodalom enfant terrible-jének is szólt, aki ördögi könyvet adott, méltót a címéhez: Jönnek az ördögök.

Az első benyomás róla: érett író, tudja mit akar, s amit akar, szuverén íróként valósítja meg. Nála nincsenek a tanulóévek írásgyakorlatai, kész, kiforrott író és stilisztika beszél. A másik benyomás azonban annál lesújtóbb. A világ, amit feltár, amelyben olyan szuverén természetességgel mozog, amelyről olyan egyszerűen, otthonosan beszél, a maga vérbeli írói megalkotottságával valóban az ördögi benyomását kelti. Egy város alvilága az irracionális felhőiben, délibábjának vizében ázva; az emberi természet sötét, beteges árnyai libegnek a mű lapjain, olyan impresszív erővel élnek furcsanevű hősei, s mi több annyira a valóság benyomását keltik, hogy aligha tud az olvasó ellentállni az áramló hatásoknak. Éppen ezért talált annyi megrovásra bírálóinál: szugerált társadalmát szinte minden kritikusa elvetette, mondva, hogy ilyen aljas és züllött világ, még morzsáiban sem található társadalmunk valóságos életében, Bulatović emberi világa igen jólsikerült írói fikció csupán, konkretizálni nem érdemes és aligha lehetséges is. Ez a kötet minden józan logikának ellentmond — vélik a bírálók, főleg azok, kik csak egyszerű olvasóként nyilatkoznak s nem bírnak a legeredményesebb percepció képes-

ségével sem. Ez az egyszólamú kórus, amely felhangzott a mű megjelenésekor, nagyon is az író ellen perelt, s a végső kihangzásból idézve így összegezhettünk: ez a könyv határozottan antiszocialista termék, a legsötétebb kép, melyet társadalmi rendünk egy rétegéről, egy részéről festettek valaha is.

A másodszori olvasás azonban némileg enyhíti ezt a komor képet, hacsak nem ismét betűszerint olvasunk, a realizmus legegyszerűbb formáinak igényével. Bulatović prózáját úgy kell olvasni mint Franz Kafka szövegeit, félábrával mindig a fantasztikumban állva, féllal pedig a részletek, az apró vonások konkrét realizmusában. Ekkor sem kapunk igaz, rózsaszínben játszó genre-képeket, de a világ érthetőbb lesz, megnyitja zárt, hermetikuskörét, a tragikum veszít akcentusából, az él tompább lesz, a világ elfogadhatóbb.

Mert különös világba száll le az olvasó a Vergiliusz-Bulatović nyomán. Valóban az alvilágba pottyán, a talajtalanok, az elhibázott életűek, a paranoiások, Shizoréniások, tolvajok, ingyenélők poklába. A bizarság fokozásaként mindezt az író különös szögből nézi, alulról, „az asztal alól”. Minden ferde és torzított onnan, főleg az emberek, kik Bulatović szerint csakis ebből a különös helyzetből mérhetők fel teljes valóságukban. Nem minden ember látható innen, de az élet hulladéka, roncsai jól szemlélhetők, mert sötétek és betegek. Már nem is emberek. „Više ne ličite na ljude. Ne znam šta ste: utvare, prividjenja, poluljudi.” „Strašni ste, reče Milan. Prosto ste užasni. Ali sam pomalo srećan što vas znam. Jer ma koliko imao fantazije, ne bih vas mogao izmisлити.” Az írónál

* Miodrag Bulatović: Djavoli dolaze (Elbeszélések. Nolit kiadása, Beograd 1955, A modern próza sorozat)

aligha jellemezhetnénk jobban világát, ezt az embertelenséget, kísértetjárást. Ide írjuk egy jellemzését:

„Dolazio je u tu kafanu čudan svet, starci i momci, sredovečni i oni što još ljudski ne znaju da govore, a već prose. Kretali su se zajedno stari sa Soluna i mladi sa Kozare, osakaćeno hrabri ratnici s medaljama i oni što suse pretvarali to da su. Bilo je tu onih s krstovima i onih sa crvenim zvezdama na kapama i reverima, i onih iz klupa i onih sa obala i ladja.” És tovább: „Sve je bilo plavo u toj kafani što je više ličila na ruševine drevnog manastira, koje samo od sebe rastu zidovima i gomilama. I čovek bi pre rekao da se tu sastaju vukodlaci, vampiri i prividjenja no maši stari i dobri ljudi, okićeni ordenjem, kokardama i ešarpana. Činilo se da je sve spremno da svakog trenutka prsne i odleti u ruševine: i čaše s pićem i vinom, i kule od pepela i žagorenja na cigaretama i čibucima, i ruke što su uvršćene čekale na stolovima i kolenima. Sve je bilo zagonetno, iskrivljeno i krvavo, razvučeno kao teleća koža na platu, i da nije bilo senki i uzdizanja, Milan bi pomislio da se nalazi u nekoj kosturnici, a ne u našem dobrom gradu.” Ez az a kör tehát, amelyben e különös emberek a maguk terheltségével élnek. Zárt világ ez, az író módszerével pedig körülhatárolta és művészetesen mesgyéivel vonta körül olyan szorosán, hogy ezt a témakört sem folytatni, tovább kamatoztatni, sem elmélyíteni aligha lehetséges és aligha érdemes. Nem lehet és nem kell valamiféle filozófiát keresni írásaiban, a hősök, az események önmagukban is eléggé megmagyarázzák önön problematikájukat, annyira autentikusak és életszerűek. Hisz igazat kell adnunk az íróknak, hőseit kigondolni nem elég az írói fantázia, a valóságnak is közre kell játszania a teremtésben. Minden a mértéktől és az általánosítás fokától függ. Dicséretként megemlíthetjük: az író mértéktartó volt, mintha csak értésére akarván adni az olvasónak: vigyázzon! Ez a szennyes áradat nem az egész nagy folyó, ez csak a szemét, amely mindenhol, ahol anyag és szellem, ember és társadalom forrásban, erjedésben van, meg

kell, hogy jelenjék. Így jelent meg nálunk is abban a pillanatban, amikor a szocialista társadalom új erőt, erkölcsi, társadalmi normái választóvizébe kerültünk.

Zárt világot ábrázol Bulatović, ferde lelkek zárt világát, kocsmák négy fala szabta térbe sűrített emberi sorsokat és az az érzésünk, hogy az író is témáinak csapdájába jutott, mint ahogy hősei is az élet csapdájának kis egerei, nem találhatnak utat kifelé, az élet felé. A fiatal Gorkinnak voltak ilyen romantikus hősei, csak hogy azok egészségesek voltak, bőségükkel sülyedtek a mélybe, energiájuk lökte ki a társadalomból. Itt az erőtlenség adja az inerciához a többletet és a csalódás, hogy más világ épül körülöttük, olyan, amilyenben ők elhelyezkedni nem tudnak. Bulatović ábrázolásában ennek az élet alatti világnak is vannak már kialakult törvényei.

A valóságos élet karikatúrájaként az egészséges emberi ösztönök, kapcsolatok, célok, viszonyok, törekvések torz, beteges elferdült formáikban uralkodnak ebben az alvilágban. Nem véletlenül emlegetik újabban (Majstorović a Deloban) Bulatović könyvének paródia jellegét. Érzésünk szerint a valóban fellelhető szatirikus vonások ellenére is, konkrétságával, természetes torzságával Bulatović könyve csak jelzi a paródia lehetőségét, de egész fakturájában átfogóbb annál. Főleg ha íróságának szuverén voltát is latba vetjük.

Az olvasók, s a kritikusok is, nem tudnak mit kezdeni ezzel a könyvvel, annyira idegen, annyira más, annyira bizarr és beteges, penészes, lázrozsás. Kétúró íróval állunk szemben és egy morbid, örülteklél rakott könyvvel. Nikiforjai, az Ananiák, a Fotiák nem e világ gyermekei s mégis az író vérével tápláltan ide költöztek körénk telen beteges ambícióval, költői ihlettel, tehetetlenséggel, szemtelenséggel, paratizmussal, megelégedettséggel, a sorsuk feletti bánat hiányával. A legmegdöbbentőbb az, hogy élnek. Bulatović, Franz Kafka kései unokája, az örökölt írói módszerrel felidézte és megteremtette hőseit s volt olyan író, hogy életet is tudott lehelni beléjük. S kéjjel sé-

tálatja az olvasót társaságukban. Igaz, nem világokat, embereket rontók Bulatovic ördögei, csupán kicsikék, kormoslelkűek, kik örülnek, hogy még élhetnek, hogy még nem söpörte el őket az idő, a társadalmi élet. Éppen ezért veszélytelenek is.

Az író, a valóban tehetséges Miodrag Bulatovic, az élet legeriferikusabb köreit járja, onnan ez a könyve is, de ennél azt hiszem ő sem akar megállni, tovább akar indulni onnan az élet központibb, általánosabb, átfogóbb problémái felé, az embert is felfedezi, nem féreg voltában és karikatúrájában, hanem emberi mivoltában is. Mert az igazi író csak addig foglalkozik a rosszszal, a sötét és penészes lélekkel, míg le nem győzte azt, elsősorban önmagában; és azután valóban, rendeltetésnek tudatában, az embert közelíti meg, hogy egyszer már felmutathassa értékeit, szépségeit is.

BORI Imre

NELSON ALGREN:

AZ ARANYKEZŰ EMBER

(*The Man with the Golden Arm*), regény. Ivan Slamnig és Antun Soljan fordítása. Zora kiadás, Zágráb, 1955

A nagy amerikai írónemzedék, Hemingway, Faulkner, Steinbeck, az egykori „elveszett generáció” már szinte klasszikus generációja lett az amerikai irodalomnak, s egy természetes folyamat következményeként jelentkeznek azok, akik ma még „fiatalok”, holnap pedig ők töltik be a megüresedett irodalmi pozíciókat. Irwin Shaw regényével és színdarabjaival teljes elismerést szerzett; s vele együtt, a sok fiatal közül főleg kettő, Norman Mailer és Nelson Algren tarthat igényt arra, hogy nemsokára a „mai amerikai regény” alatt az ő műveikre gondol az ember.

Ahogy Faulkner és Caldwell a déli államok életét, Steinbeck a farmerek világát választotta tárgyául, ahogy Dos Passos az egész amerikai valóság keresztmetszetét akarja adni az U. S. A. trilógiában, úgy szentelte magát Nelson Algren a chicagai alvilág bemutatásának. „Az aranykezü ember” című regény arról a külön világról szól, ahol

gyakran az erőszak nyújt egyedüli életlehetőséget, ahol emberre vadásznak, egyik napról a másikra élnek, lebujokban, tömeglakásokban, az utcán és a börtönben. Francis Majcinek, a lengyel-származású amerikai betörő élete és viszontagságai köré fonja Algren az eseményeket, és csodálatos képét festi a chicagai alvilágnak. Betörők, hamiskártyások, morfínisták, utcalányok, zsaruk, gyilkosok, idült alkoholisták élnek a regény oldalain — az élet egyik arca. Azt az Amerikát ismerjük meg embereivel együtt Algren regényében, amelyet eddig nem ismertünk; mert Steinbeck csavargói „legálisak”, ezek azonban, az „Aranykezü ember”-ben, törvényen kívül állnak. A rendőrfőnök csak a kedvező pillanatot fonja, hogy lecsapjon rájuk, s aztán villamosszékre kerüljenek. Ők meg közben keverik a kártyákat, kutyákat lopnak és adnak el, kábítószereket csempésznek és — élnek. Örök bizonytalanságban, egy örök, be nem vallott rettegésben. Morfium és szesz jelenti számukra csak a menekülést, és szeretőjük öle.

Az alvilág furcsa, ijesztő légkörét mesterien teremti meg regényében Algren. Az „Aranykezü ember” szerkezete, bizonyos részletek túlméretezettsége miatt, kissé aránytalan, de meséjét nagyszerűen fonja, bővíti, új személyeket visz bele, a legcsekélyebb adatot is felhasználja, hogy a kép teljes legyen. A regényben nagyon sok alak szerepel, s habár közülük három-négy kiemelkedik, mindegyiküket magunk előtt láthatjuk, mert Algren nem ismer mellékszereplőt. Számára mindenki fontos, mindenki egy láncszem, egy sejt ebben a társadalomban; mindenkinek megvan a maga helye, ez a világ Frankie-n, az aranykezü kártyaosztogatón, Verében, a kutyatolvajon, Schwiefkán, a kocsmároson, Molly Novotny-n, az utcalányon, Zoskán, a béna nőn alapszik, de ha ők lebuknak, vagy felakasztják magukat, vagy villanyszékre ültetik őket — a világ nem omlik össze: jönnek új kártyaosztók és új morfiumkereskedők. És új rendőrök.

A légkör nyomasztó. A hatás leverő. Nemcsak egy ismeretnek vélt világ — talán titkolt —, eddig ismeretlen arcát

fedeztük fel, hanem az ember ismeretlen arcát is: Azt a rosszat, azt az embertelent, amit a társadalom, tehát megint csak emberek teremtettek. Ezt Nelson Algren egy szóval sem említi, soha. Ő dinamikus párbeszédekkel, epikai erővel és, nagyon gyakran, gyönyörű, lágy lírával mondja el, amit arról a világról tud. Azt, a rosszról és az emberekről, az olvasó érzi az „Aranykezü ember” minden aranytérő oldalán.

Tomán László

OSKAR DAVIČO: FLORA, versek.
NOLIT-kiadás, Belgrád, 1955

A növények nevében írja szerelmét, a szerelem nevében írja költeményeit Davicsó. Ő elszakíthatatlanul a forradalom költője; megszoktuk, hogy verssoraiiban lázadás izzik, főmotívuma a lázadás, s a szerelem csak az emberi teljesség jegyében és kedvéért jelenik meg műveiben. A Flóra azonban tiszta szerelem. De Davicsó mégis Davicsó marad. Még észrevenni a szürrealizmus ki nem élt és meg nem irt maradványait, de itt van, talán már tökéletes formájában, az az új davicsói verssor, amely évek óta fel-felbukkan, a „Čovekov-čovek”-ben és a „Nastanjene oči”-ban is. Egy verssor, amely egy befejezetlen és egy megkezdett mondat, egy verssor, amely pontot tesz egy mondat végére, de nem fejezi be, hanem folytatja, és megtöri a gondolatot a következő mondatban, s új sorban folytatja és befejezi, ha ezt egyáltalán be lehet fejezni, mert a mondat első szava után megszakadó sor a végtelenséget, a befejezhetetlenség varázsát ígéri.

És a szavak! Davicsó új szavai, amelyek egyáltalán nem érezni a beteg neologizálás visszatartó szagát, a megokolatlanság és értelmetlenség határán járó szóalkotás hidegét; Davicsó új szavai mintha egyáltalán nem volnának újak, mintha a szerb nyelv elfelejtett évszázadaiból bányászták volna elő őket. Bonyolultak és súlyosak; dolgoznak, mint a növények szíve, mint Flóra szíve. Mint a költészet érverése.

A „Flóra” nem állomás Davicsó költészetében. A „Nastanjene oči” szabad-

ságharcos ciklusa után szükséges volt ez a könyv és ez a szerelem. A harci zaj után kellett az embernek. Kell a költőnek, a növények csendje; a szerelem némasága. Flóra a puskák után a párna, éberség után az álom. Amely mégis éber.

Azt mondják, Davicsó már sok versét megtagadta. Hogy ez jó-e, hasznos-e, majd eldönti az irodalomtörténet. Egy évszázad múlva nem a költő, hanem az idő tagadása dönti el könyvek és művek sorsát. Tíz év múlva, húsz év múlva, Davicsó megtagadhatja a Flórát. Az idő nem.

Tomán László

MIODRAG BULATOVIĆ:
DJAVOLI DOLAZE,
elbeszélések. NOLIT-kiadás, Belgrád,
1955

Azt mondják, a kritika elsőrendű feladata megértéssel és szeretettel foglalkozni avval a művel, amelyet nagytőra és boncolókése alá vesz. Enélkül még negatív ítéletet sem lehet mondani, mert az előítéletek, pártoskodás, ellenszenv lehetetlenné teszi a meggondolt, kimért, tárgyilagos és végeredményben, igazságos vélemény kialakítását. De mit tegyen a bíráló, ha olyan könyv kerül keze ügyébe, amely magábanvéve inkább taszít, mint vonz, már eleve avval a céllal készült, hogy előítéleteket szüljön, hogy az olvasót egészen határozott és egészen szélsőséges, intranszignens állásfoglalásra kényszerítse, amelyben talán nincs egyetlen rokonszenves vonás sem, sőt, józan, racionálisan gondolkodó emberben undort vált ki?

Mert Miodrag Bulatovic könyve, a „Jönnek az ördögök” ilyen könyv. Bolondok, gyilkosok, mániákusok, alkoholisták, depressziósok, bénák, testileg-lelkileg rohadó emberek, vagy inkább rovarok, ahogy ő mondja, jönnek, élnek, dühöngenek, tombolnak, ölnek, szeretnek, gyűlölnék, szenvednek és ki-noznak ebben a könyvben. Az undort nem bentől érezzük, mint Antoine Riquentin, nem önmagunktól undorodunk (avagy —?), hanem ezektől a Vittorioktól, Átyimoktól, Zsivánoktól, Pali-

sumáktól, Milánoktól, Bránkóktól. Nem a könyvtől. Mert aki tőle undorodik — nem érti. Vagy önmagára ismert valamelyik rovarban vagy a tirannusban.

Ilyen kegyetlen könyv nálunk még nem íródott. Nem tudok szabadulni attól a benyomástól, attól a sejtéstől inkább: Bulatovics, ördögi módon, avval a számítással írta elbeszéléseit, hogy egy rejtegetett, szégyelt, letagadott életzúgot mutasson be. A dolog természeténél fogva nagyon sokan, a jugoszláv kritika egy, nem jelentéktelen része is, szembe helyezkednek Bulatovicssal, s tehetségének elismerése mellett kétségbevonják annak a világnak a létezését, amelyet ő elbeszéléseiben ábrázol. Szem elől tévesztik, hogy ez csak egy része, kis része, de érdekes része a világ egy részének, elfelejtik, hogy minden emberben vannak beteges vonások és hajlamok, és még sok mindent elfelejtettek. Leginkább azt, hogy Bulatovics felfedezett valamit, s hogy ő volt az első és eddig egyetlen, aki ezt meg is írta. Emberi és művészi bátorság kellett hozzá.

Rendkívüli érdeklődéssel olvastam, lehet olvasni ezt a könyvet. Nemcsak témája új. Bulatovics elbeszéléseinek kompozícióját is egyéni, eredeti módon oldja meg. A történés örvénylik, újabb és újabb részleteket kap el, visz magával, eseményeket ékel a folyamatba, kitér, meglep, már úgy érezzük, befejezi mondanivalóját, amikor újabb eseményt

talál, belekomponálja az egészbe, s végül döbbenetes pontot tesz ki.

Igen, ez a helyes kifejezés: döbbenetes. Mert akármit is gondol az ember a „Jönnek az ördögök” világának hitellességéről, a kételkedést meg kell engedni, itt van egy könyv, egy nagy könyv, a modern délszláv prózairodalom újabb csúcsa, amely tud taszítani, mondtam, és tud vonzani. Vonzani önmagához, művészetéhez, és eltaszítani attól a rémes, de emberi világtól, amelyet bemutat. Valóban. Születnek vélemények, s ennek a könyvnek ez is a célja: ellenszenvet szülni, de nem önmagával, hanem avval a világgal szemben, amelyet benne találunk. Sajnálkozás? Részvét? Az is. Undor is. Nem a könyvet sajnáljuk, nem íróját, nem tőle undorodunk. Szükség volt erre a könyvre. Hogy megtanuljuk sajnálni az elesetteket, hogy megundorodjunk attól a betegeségtől, amely, talán, bennünk és a körülöttünk élőkben van. Ez a könyv állásfoglalásra kényszerít. Nem önmaga ellen. És — nem is emberei ellen. Az ellen, amit az író is, megértéssel, részvéttel, de elítél. Az ember nem akar betegnek születni, nem akar mániákus lenni. A világon sok minden erősebb az embernél. Ebben keressük ennek a műnek értékeit, és, eltörpülő tévedései, gyengeségei mellett, megtaláljuk őket.

Tomán László

Ha az ember valami újat lát, az mindig gondolkodásra készíti. Az első noviszádi nemzetközi művészi fényképkiállítás is — a mi körülményeink között — újat jelentett számunkra. Nem csak azért, mert végre olyan kiállítást láttunk, amely aránylag jó áttekintést adott a műfényképezés mai állásáról, úgyszólván a világ minden táján, (36 ország több mint 300 résztvevője 382 fekete-fehér és 115 színes képpel, illetve diapozitívval szerepel) — hanem azért is, mert a különféle irányzatok, stílusok és kifejezési módok így egymás mellett (sőt, gyakran egymás ellen) önmaguktól is feszegetik a kérdést: megtalálta-e saját önálló útját a művészi fényképezés, és ha igen, mik a jellemzői?

Először is, szegezzük le bátran és őszintén, hogy még ma is igen sokan vannak akik a „fotografikus hűség”, „optikai precizitás” és más hasonló elvek alapján úgy vélik, hogy a fénykép a valóságot csakis egyféléképpen ábrázolhatja: úgy, ahogyan van, minden átalakítás vagy változtatás nélkül. Pedig erre a téves nézetre a valóság alaposan rácáfol. Az aprólékos részletrajz ugyan valóban egyik fő jellemzője a fényképi ábrázolásnak, de mégsem az egyedüli lehetőség. Vajjon merné-e valaki ma azt állítani, hogy a festőművészet egyetlen stíluslehetősége a naturalizmus? Vagy, akadna-e valaki, aki

a színművészetet egy kalap alá merné vonni a művészi filmmel? A filmnek önálló kifejezőmódjai vannak, a film már régebben megtalálta önmagát, és a festőművészet sem haladhat vakon a festészet nyondokain. Már csak azért sem, mert a fényképezés egészen új lehetőségeket nyitott a látási élmények kifejezésére. A bonyolult technika ugyan egyrészt kerékkötője a szabad alkotófantáziának, de másrészt új teret nyit a művész képzeletének: a képmező körülzárt terében az anyagban testesült fény-árnyék számtalan finom tonusa csodás hatásokat válthat ki. Ezért a fotóművésznek bátran (és kötelezően) távol kell tartania magát a festészettől. A festményszerű vagy rézkarcyszerű ábrázolás (sajnos, ezen a kiállításon is képviselve volt) csak méltatlan utánzást, vagy ami még rosszabb, apró tolvajlást jelent. Reménytelen erőfeszítés ez, amely eredeti, igazi művészi alkotást soha sem szülhet.

Vannak látványok, amelyek egyforma erővel hatnak festőre is, fotografusra is, de visszaadásuk mindig egészen más lesz. Itt ugyan el kell ismerünk, hogy manapság a festőművészet szemléleti módja már annyira átszötte a kultúrember képzeletét, hogy egyáltalán nem vonhatja ki magát hatása alól. A festmény és a fénykép között a formai elemekben és a rajzolási módokban nagy eltérések vannak — itt tehát

nem fenyeget annyira az utánzás veszélye. De a nézőpont megválasztásában, a kép tagozásában és a formák összefüggésében nagyon is közel állnak egymáshoz. Ezért is van az, hogy még mindig igen kicsiny azoknak a fotóművészeknek a száma, akik izig-vérig fényképi szemlélettel rögzítik meg látásaikat és nem tévednek el a festészet számtalan irányának labirintusában. A látottak által kiváltott belső, egyéni élmények csak akkor válnak művészi alkotásokká, ha megfelelő ábrázolási módszerrel jutnak kifejezésre. Ha egy téma festménybe kívánczik, akkor a fotóművész ne is kísérletezzen vele. Keressen olyan látványokat, melyeket más módszerekkel úgyyszólván egyáltalán nem lehet visszaadni.

Sajnos, (— ezt ismét el kell mondanunk), ma még igen kevesen vannak, akik fényképszerű „látással”, illetve meglátással, bírnak és akik a fényképi perspektíva és a fény-árnyék gazdag tónus-skálájával szemlélik a világot. S most ehhez adjuk hozzá a tartalom, a mondanivaló nagy fontosságát, s azonnal beláthatjuk, hogy valóban nagy fába vágja a fejszéjét, aki művészi fényképet kíván alkotni.

És mégis — az említett kiállításon igen sok komoly értéket találhattunk. Igen jellemző például az önálló, fényképszerű ábrázolási módra Emile Descamp's francia fotóművész „Az egyesülés műve” című képe. A kép közepén fonott kosárban piciny gyermeket visznek. A kosarat jobb és baloldalt egy férfi és egy nő tartja, de mindkét alak csak félig látszik, mert a kép széle leszeli a testek nagyobbik felét. Mit érzékeltet a művész ezzel a meghökkenítő képszerkesztéssel? Minden művészi hagyományt félrerúgva megszünteti a régi festészet tárgyi rangsorát, kiszá-

kít (s ezzel kiemeli) bizonyos részleteket, amelyek így, elvágva is elegendőek ahhoz, hogy az elgondolkoztató lényegét tárják elénk. A néző érzi, hogy a képen a szülők viszik gyermeküket, habár csak jobb és baloldalt egy-egy lábát, kezét és vállat lát. Érzi, hogy ők hárman együvé tartoznak, habár nem látja (és nem is kívánja okvetlenül látni) őket összes részleteikben. Az élmény közvetlensége, a benyomás frissesége így sokkal nagyobb és, — ami a legfontosabb — új utat jelent az megoldás, eltérést a megszokott sablonoktól, tudatos, célszerű újítást.

Vakmerő kompozíciója és tónuselosztása van Borello Piero olasz fotóművész „Il rapezzo (Javítás) című művének is. Egy terjedelmes építmény szürke átmenetekben gazdag falfelületeire támaszkodva, magas létrán tatarozó ember áll. A munkás intenzív színfoltja és mellette visszacsendülő szelídtónusú árnyéka a nézőben élménydús látványt kelt. A művész tehát egy jól kiválasztott témát megfelelő kifejezési eszközökkel tárt elénk.

A példákat így sorolhatnánk még sokáig. A kiállított fényképeken sokhelyütt az emberi mozgás jut előtérbe. Kozlovski Nikoláj moszkvai fotóművész elsődíjas színes képével a „Nagy-papa, te hamisan énekelsz” című alkotással a tovatűnő pillanat impresszív kifejező mozdulatát ragadta meg. Elképesztő erővel tör felénk erről a képről az a meghitt légkör, az a bensőséges szeretet és megértés, ami csak a nagy-papa és unokája között jöhet létre. Más képeken viszont csupán a testet öltött fény játéka kelt csodás hatást. Gazdag tónusskálával, egymásnak feszülő, de mégis összhangot tartó vonalvezetéssel találkozunk az indiai Kamitkar Sham „Fehér vitorla” című tájképén. A fé-

nyek és árnyékok erőteljes összecsendülése éppen olyan eredeti kifejezőeszközei a művészi fényképnek, mint a lehelletfinom átmeneti felületek bársonyos egymásbasímulása. A képhatások eredeti és önálló vezérszólama azonban mindig az anyag és a fény pillanatnyi találkozásából keletkezik. Ezt a pillanatot kivárni és rögzíteni úgyszólván csakis fotografikus eszközökkel lehet. S ha ezekkel egyben a legmegfelelőbb, „legfényképbibb” látási irány és felvételi szög is párosul, akkor a mű szinte önmagától jön létre.

Nem állíthatjuk, hogy a kiállítás összes képei teljesítették ezeket a nehéz követelményeket. Ezenkívül, egyes ké-

pek mondanivalójukban is eléggé szegényes, elcsépett témákkal jelentkeztek. Láttunk jónéhány sablonos „száradó halászhálót”, „napsütéses hegyoldalt” és „perspektivikus lépcsőházat”, hogy az agyonreflektorozott arcképeket ne is említsük. A bírálóbizottságnak azonban mégis nehéz dolga volt a képek kiválogatásánál és díjazásánál. Valljuk be, a feladatot nem is oldotta meg a legjobban. Ügylátszik, az általam egyébként nagyrabecsült zsűritagok is gyakran szemelől tévesztették: mi az önálló fényképművészet és mi a festészet értéktelen utánzása.

Mégis, ez a kiállítás magában véve értékes és hasznos volt.

